

NÜDEM

No 23 1997

Köyara Hünery, Edebi ü Çandı

SAL 1
~~~~~  
YEQŞEMB

# HAWAR

HEJMAR 1  
~~~~~  
15 GULAN 1932

Qomela Qurdî * Revue Kurde

HAWAR DERDIKEVE!

Di demeke kurt de wê hemû hejmarên HAWARê bi awayekî ji çavan re baş, bi çapeke pedagojîk, bi kaxezên spehî, bi cildeke mîna pirtûkeke pîroz û bi form û ebada Nûdemê di nava Weşanên Nûdemê de derkeve.

Ev cilda HAWARê ku ji 57 hejmaran pêk hatiye û li dor 1000 rûpelî ye, rûpelekî girîng yê dîroka ziman û edebiyata me ye. Bêî xwendin û zanîna HAWARê, wê her tim kêmasiyek di zanîna te ya ziman û edebiyata kurdî de hebe; lewma xwe ji xwendina HAWARê bêpar mehêlê!

Pişti derketina HAWARê em ê li Stockholm, Uppsala, Kopenhagen, Oslo, Bruksel, Paris, Köln, Hamburg û hin bajarên din turneyên civînan çêbikin û HAWARê bigihînin destên xwendevanên kurd.

Tu jî vê mizgîniyê bigihîne hevalê/hevala xwe û li benda derketina HAWARê be!

SAL 11
HEJMER 57
~~~~~  
YEKŞEMB  
15 TEBAX 1943

# HAWAR

ANNÉE 11  
NUMERO 57  
~~~~~  
DIMANCHE
15 AOÛT 1943

KOVARA KURDÎ * REVUE KURDE

NAVEROK

NÜDEM

Kovara hunerî, edebî û çandî

Xwedî û berpirsiyarê giştî

Chief Editor

Firat Cewerî

Hejmar 23, sal 6

Payîz: 1997

Şerdên abonetiye (salek)

Swêd: 240 Sek

Skandinaviya 280 Sek

Ewrûpa 80 DM

Amerîka, Austaralia,

Kanada: 50 \$

Institution 290 Sek

Postgiro: 636 36 25-2

ISSN: 1103-1964

Wêneya bergê: Serhad Bapîr

Çapa bergê:

Jakobsbergs Tryckeri AB

Pergala bergê û rûpelan:

Nûdem

Adres: NÜDEM

Termov. 52 2tr.

176 77 Järfälla-Sweden

Tel û Fax: 8-58356468

- 4 Nameyên xwendevanên ◆ **FIRAT CEWERÎ**
- 6 Yilmaz Güney ◆ **MAHMÛD BAKSÎ**
- 12 Şiîrek ji ◆ **ROJEN BARNAS**
- 13 Ez rebena te me ◆ **DR. CUWAN BATO**
- 19 Ma tu dikarî kitêbekê bixwîni? ◆
ARTUR LUNDKVIST Werger: **ZINARÊ XAMO**
- 30 Pascal û Descartes ◆ **FAWAZ HUSÊN**
- 35 Ji bo Evdalê Zeynikê ◆ **VEYSEL ÇAMLİBEL**
- 36 Ronî mîna evinê... ◆ **MEHMED UZUN**
- 50 Kurd di weşanên Polonî de ◆
MARIA PARADOWSKA Werger: **SİDQÎ HİRORÎ**
- 58 Gula Mehabadê ◆ **ADIL DURAN**
- 59 Cesaret ◆ **SÜLEYMAN DEMİR**
- 67 Hunera xwendinê ◆ **OLOF LAGERCRANTZ** Werger: **F. CEWERÎ**
- 70 Tayek nane ◆ **FATİH EL-MUDDARIS** Werger: **SERDAR ROŞAN**
- 76 Çend şîr ji ◆ **XEBAT ARIF**
- 79 Edebiyat û jîngeha wê ◆
BORIS EJCHENBUM Werger: **M. DEHSIWAR**
- 82 Hevpeyvîn bi Kendal re ◆ **NÜDEM**
- 89 Hewî, beş: 2 ◆ **XEMGÎN TEMÊ**
- 95 Xebata sîvî ◆ **ŞEREFXAN CİZİRÎ**
- 100 Devjenkek bi Melayê Cizirî re ◆ **LALEŞ QASO**
- 103 Hêskirina alfabeyê ◆ **CELADET ÇELİKER**
- 114 Bersiva Çelîker ◆ **ARIF ZÊREVAN**
- 116 Hevpeyvîn bi A. Aras re ◆ **MUSTAFA ALADAG**
- 126 Çend şîr ji ◆ **FERÎT EDGÛ** Werger: **ABİDÎN AZAD**
- 128 Wendakirina şevkê ◆ **ŞAHİNÊ BEKİRÊ SOREKLİ**
- 132 Du şîr ji ◆ **SABAH KARA**
- 134 Çend şîr ji ◆ **FERHAD SHAKELY**
- 138 Hunera Serhad Bapîr ◆ **KOSTAS LAXAS**
- 141 Bi Serhad Bapîr re hevpeyvîn ◆ **NÜDEM**

Nameyên xwendevanan

FIRAT CEWERÎ

Her nameyek ruhek e. Ew kopyayeke wîlo ji dil ya dengê hezkiran e, ku ruhên hîsdar wê mîna xezîneke evînê ya herî bi qîmet dibînin.

Honoré de Balzac

Xwendevanên delal, ger were bîra we, me di destpêka weşana kovara Nûdemê de gotibû ku em ê carinan cih bidin nameyên xwendevanan. Lê me soza xwe bi cih neanî û me heta niha kêma nameyên xwendevanan weşandine. Ji ber pîrbûna

nameyên we û ji ber nebûna cih, em heta niha di aliyê weşandina nameyan de bêdeng mane. Lê me bi alîkarî û piştgiriya nameyên we, dengê xwe bilind kiriyê; xweşî û dilsoziya naveroka nameyên we di berdewamiya xebata me de roleke mezin û berbiçav lîstiyê. Gotinên we yê xweş dilê me şa kiriyê, pêşniyazên we em xistine ser rîyeke rasttir. Me hertim guh daye nameyên we, me gotinên we ji xwe re cidî girtine. Ji her derê, ji her kategoriyê, ji her temenî ji me re name tên. Hin name ji girtîgehên Tirkîyeyê tên; ji girtiyên xurt, bi bawerî û bi hêvî... Nameyên ku ji girtîgehên tîn ji dil in, gotinên neqane û xemilandî ne; ji nava rêzên wan evîn û hêvî difûre. Em bi wan nameyan re dijîn, em bi gardiyanan re pev diçin, em dikevin grevên birçibûnan, em di hundur de bi girtiyan re volta davêjin, planên pêşerojê û jiyaneke xweş çêdikin. Hin name ji Wanê tên, hin ji Mûşê, hin ji Diyarbekirê, hin ji Mêrdînê, hin ji Batmanê... Nameyên

wan germ in, bêhna welêt, bêhna xwezayê, bêhna têkoşîn û berxwedanê ji nameyên wan tê. Em carinan bi nameyên wan re ditirsîn, hêrs dibin, ji ber leşker û polîsan baz didin; carinan em dibin zarok, em hemêza xwe tije kevir dikin û bi gir didin dû cemseyên leşker û polîsan. Em carinan dibin dayik, hêşiran li ser kezabên xwe dibarînin, carinan em li ser tabûtên keç û xortên berzewac dilîfînin. Hin name ji me re ji xwendevanên unîversîteyan tên, em ji wan fêrî termînolojiyên siyasî û felsefî dibin, em di quncikên unîversîteyan de bi germî mînaqêşe dikin. Hin name ji rewşenbîran tên, em ji tecrubeyên wan dibin xweditecrube, em bi pêşniyazên wan asoya xwe ya fikrê firehtir dikin. Hin name ji xwendevanên binxetê tên, ew me dixin dîlana stêrkên li ezmanê welêt yê sayî û me li ber bayê hênik hêdî hêdî dihejînin... Û em di nameyên kurdên koçber de bi hîsa bêrîkirina welêt dihelin.

Nameyên we hêvî, evîn û baweriyê didin me.

Herçiqas me heta niha nameyên we neweşandibin jî, bawer bikin, ji bo liserlinganmayîna me, ji bo temendirêjîya Nûdemê, nameyên we yên dilsoz kiriye ku xwendevanên kurd bibin xwediyê kovareke berdewam û pirtûkxaneya kurdî bibe xwediyê bi dehan pirtûkên kurdî. Û bi alîkariya nameyên we, çirûskên hêviyên veşartî ji me ve xuya dibin, daxwaza pak ya ji hemû xerabî û kirêtiyan şuştî, dibe slogana me. Em bi alîkariya we, dengê slogana daxwaza gihîştina armancê û serfiraziyê bilindtir dikin. Daxwaz, ziman û edebiyata kurdî ye, armanc, gihîştina wê ye; daxwaza gihîştina armancê, ji bo me serfiraziyek e; serfiraziya hisî, mirovî û rûmetê ye.

Loma, em gelekî qîmetê didin nameyên we. Hûn jî me bê name nehêlin, ji me re binivîsin, ji kurdiya xwe metirsîn, bila cesareta nivîsandina zarê kurdî li ba we bigihîje qonaxa herî bilind ya cesaretê. Di gelek nameyan de cewherên gelekî mezin hene; zîmanekî xurt, fantaziyeke bêşnor heye. Hêviya me ew e ku xwediyên nameyên wilo û xwediyên her celeb name, xwe mîna xwediyên Nûdemê bibînin; çawa serfiraziya Nûdemê dibe serfiraziya wan, divê, ew li ber kêmaniyên Nûdemê jî bikevin. Ji ber ku, xwendevanên kurd hêjayî kovar û pirtûkên bi kalîte ne. Divê, hûn, xwendevanên dilo- van, qîma xwe bi Nûdemeke qels û bêkêr neynin, hûn Nûdemeke dewlemend, bi pîvanên kovarvaniya navneteweyî ji me bixwazin. Hûn nivîsên bi kalîte ji me bixwazin, zîmanekî xweş û rewan ji me bixwazin, babetên balkêş bixwazin. Ji bo Nûdemeke wilo, çavên me li riya nameyên bêtir, pêşniyazên zêdetir û piştgiriyeke xurttir e.

Ji bîr mekin, Nûdem ya we ye jî!... ✍

Yilmaz Güney: "Bifikirin, neteweyek nikare bi zimanê xwe bipeyive"

Hevpeyvîn: **MAHMÛD BAKSÎ**

Mahmûd Baksî ev hevpeyvîna ha berî mirina Yilmaz Güney bi kurtedemekê bi Yilmaz Güney re çêkiribû. Taybetiya vê hevpeyvînê ew e ku kurdbûna Yilmaz Güney derdikeve holê. Ne bi tenê ew jî, di vê hevpeyvînê de nêrîna Yilmaz Güney ya li ser pêşeroja kurd û Kurdistanê jî vekirî tê dîtin. Ji ber girîngiya hevpeyvînê û bi hinceta bîranîna sêzdehsaliya wefata Yilmaz Güney, Mahmûd Baksî ev hevpeyvîn bi tirkî gihande me. Em jî kurdiya wê pêşkêşî we dikin.

M. Baksî: *Tu dikarî xwe bi kurtî bidî naskirin?*

Y. Güney: Navê min yê rastî Yilmaz Pütün e. Bavê min zazayekî ji gundê Siwêregê ye. Diya min jî kurdeke Mûşê ji eşîra Cibrana ye. Ez di dema seferberiyê de, ji van herdu mirovên ku cefî bûbûn, hatime dinyayê.

Di dema zarokî û xortaniya min de li mala me bi zazakî û kurmancî dihate peyivandin. Lê di warê neteweyî de zanebûneke min ya siyasî tunebû. Her ku zanebûna min ya siyasî geş bû, min bêtir rastiya xwe û ya welatê xwe nas kir. Dibistana ku ez diçûmê, ji me re digotin: "Hûn tirk in". Em li gorî îdeolojiya dewletê ya resmî dihatin perwerdekirin. Min di sala 1955'an de li Edenê lîse xelas kir. Hingî ez ji

bo çîrokeke xwe di bin çav de bûm. Polîsan her tim ez taqîb dikirim. Wan digotin, ku min di çîroka xwe de propogandaya komunîzmê kiriye.

Ez di sala 1960'î de hatim girtin. Piştî bi du salan ez hatim berdan. Wê demê min di filmên lêxistin, bi heyecan û bi karakterên populist de dileyist.

Piştî sala 1970'ê, yanî piştî ku ez ji eskeriyê vegeyriyam, min hin guhertin di xwe de kirin. Diviya bû min guhertin bikirana. Ji ber ku min eskeriya xwe li Mûşê kiribû, ez dîsan bi gelê kurd re bûbûm yek, min derd û kulên wan ji nêzik ve nas kir, loma jî vê yeka han tesîreke ecêb li min kir.

Wek tê zanîn, ez di sala 1972'an de her di girtîgehê de bûm.

– *Li ser hev tu çend salan girtî ma?*

– Ez li ser hev donzdeh salan raza me.

– *Piştî ku tu hatî berdan, te filmên girîng mîna Arkadaş û Endîşe çêkirin. Tu di derheqa vê demê de dikarî çi bibêji?*

– Ez bi “efû”yê ji girtîgeha Selîmiyeyê hatime berdan. Sal 1974 bû... Min di serê xwe de şeş çîrok çêkiribûn. Yek ji çîrokên min di derheqa jiyana rewşenbîrekî de bû, rewşenbîrekî ku sinifa xwe guhertibû û ji xwe re jiyana burjûvazî pejirandibû.

– *Çîrok yên te bûn?*

– Erê, hemû çîrok yên min bûn. Di filmê Endîşe de esil min xwest ez jiyana kurdên belengaz, yên gundî ku ji bo pemboçiniyê hatibûn Edenê, bînim ziman. Lîstikvanên min hemû kurd bûn. Lê dû re, wekî tê zanîn komployek li serê min çêkirin. Kuştina hakimekî xistin stûyê min. Ji ber wê yekê 19 sal ceze dane min.

– *Te filmê Yol çawan çêkir?*

– Min senaryoya wê li girtîgehê nivîsand. Min xwest ez bi hefteyekê panoramayeke Tirkîyeyê û Kurdistanê xêz bikim. Çêkirina vî filmî ji yên din cûda bû. Ez ji serpêhatiyên rast bi rê ketim. Di aliyê fînansekirina film de, min û şîrketa Kaktus ya film ya swîsî fînanse kir. Tu bêjî nebêjî di vê xebatê de gelek zehmetî derketin pêşiya me. Lê yek ji van jî ne zehmetiyên ku mirov nikaribû zora wan bibira bûn. Pir mirov dikarin wilo bifikirin: Di bin sazûmaneke leşkerî ya faşîst de, mirov çawan dikare filmekî wilo çêbike? Piştî ku filmekî wilo çêbibe, tê wê maneyê ku li Tirkîyeyê hindik be jî azadî heye. Lê ez dikarim vê bibêjim, li Tirkîyeyê ji bin ve azadî tune.

– *Naveroka film?*

– Wek tê zanîn, filmê Yol behsa mirovên ku ji girtîgeha nîvvekirî diçine îzinê, dike. Di vî filmî de sê hevalên kurd bi navê Mehmed Salih, Seyid Elî û Emer hene. Di vir de, Emer di zulmdariya li ser gelê kurd de roleke mezin dilîze. Seyid Elî jî di jiyana gundiyan kurd yê di karekteriya feodalî de, di rewşa jinan û di rewşa malbatê de roleke mezin dilîze. Mehmed Salih jî kêm zêde wilo ye.

Me bi filmê Yol, dîmena mirovên Tirkîyeyê û Kurdistanê û rewşa civakî raxiste ber çavan. Me rastî anî zimên. Lê pir kes li hemberî vê derketin. Nemaze di filmê Yol de, ji ber ku me navê Kurdistanê anîbû ziman, pir kes ji me hêrs bûbûn, nemaze hin kesên şoven dikira biteqiyana. Wan mohra xayintiyê jî li me xistin. Ji xwe ez her tim jî aliyê bûrjûvazî de “xayin” hatime îlankirin. Ez ji vê yekê bi qasî misqalekî li ber xwe nakevim û ez pê aciz jî nabim. Ger gelê min navê xayintiyê li dû min bi-xista wê çaxê ez ê gelekî li ber xwe biketama. Lê îro ez dibînim ku xelkê min li min xwedî derdikeve, xelkê min ez hemêz kirime. Ji xwe wê bûrjûvazî êrîşan bîne ser min. Bi ya min ev jî tiştêkî normal e.

– *Film dixwaze di derheqa gelê kurd de çi bibêje û çi nîşan bide?*

– Ev filmê han beşek ji dîroka gelê kurd ya jibîrbûyî zelal dike. Ji ber ku hebûna gelê kurd hatiye înkarkirin, ziman û çanda wî hatiye qedexekirin. Di filmê Yol de, ya herî berbiçav me hebûna Kurdistanê bindest raxiste ber çavan. Ji xwe tu niyeta me ya ku em ji xelkê kurd re bêjin: “Binêr, tu tê pelçiqandin, tu bindest î” tuneye. Ew ji xwe bindest e, ew vê yekê han her roj dibîne û di jî.

– *Weke hunermendekî kurd li sirgûnê, tu dikarî bi çi awayî ji têkoşîna gelê kurd re bibî piştgir û alîkar?*

– Hem di warê hunermendî de, hem jî di warê siyasî de mirov dikare pir tiştan bike. Rastiya ku gelê kurd tê de di jî dikare bête raxistin. Mirov dikare berxwedan û têkoşîna gelê kurd bi gelên din bide naskirin. Lê ev jî dem jê re divê. Yê min bawerîya min bi pêşerojê heye.

– *Gelo tu get li çêkirina filmên kurdî difikirî?*

– Ez li filmekî ku hem bikaribe dîroka têkoşîna gelê kurd bide, hem jî bikaribe wê têkoşînê bide fêhmkirin, fikirîme. Ez ê filmekî wilo çêbikim. Lê mixabin, hem hazirîya filmekî wilo, hem jî çêkirina wî wê demeke dirêj bikişîne. Lê bi serketina xwe bawer im. Adeteke min heye, heya ez dest bi tiştêkî nekim, ez zêde li ser napeyivim.

WWW.PDFCITY.COM

– *Ez dixwazim bi taybetî li ser metodeke te ya balkêş ku di derheqa jinan de ye, pirsêkê bikim. Jineke listikvan, hema hema bê ku bipeyive dikare filmekê bibe serî. Gelo tu dikarî di vê derheqê de tiştekê bibêji?*

– Sînema di esasê xwe de hereket e. Di tiyatroyê de mirov bêtir bi diyalogan pirsê berpêş dixe. Lê di sînemayê de bêtir hereket, nêrîn û wêne girîng in. Ev jî taybetiyeke teknîka sînemayê ye. Ger mirov di sînemayê de rû xweş bi kar bîne, mirov dikare rûpelek diyalog bi wêneyekî bide.

– *Lê tîpên jinên bindest?*

– Ew li ber çavan in. Ji ber ku bi taybetî li Kurdistanê rewşa jinan gelekî vekirî ye. Jin li Kurdistanê di bin du zulman de ne. Ev stemkarî hem feodalî ne, hem jî neserbixwebûna jinê ya aborî ye. Azadiya jinan bi azadiya neteweya wan ve û bi azadiya sinifa wan ve girêdayî ye.

– *Gava te bi filmê Yol xelata Cannes ya yekemîn girt, te xwe bi weşana dinyayê wek rejîsorek û hunermendekê kurd da naskirin. Çi bû ya ku tu ajot ser vê? Sebeb çi bû?*

– Divê mirov koka xwe ya neteweyî înkare neke, divê mirov lê xwedî derkeve. Ger ez ne kurd bûma jî, ez ê dîsan dijî zilma li ser gelê kurd rawestiyama. Min ê ew yeka han ji xwe re berpirsiyariyek bizanîba. Ger tenê mirov bi vî aliyê meselê jî lê binihêre, mirov ê bibîne ku bi rastî gelê kurd di bin zor û zilmekê dijwar de ye. Bi-fikirin, neteweyek nikare bi zimanê xwe bipeyive, bi zimanê xwe bistirê... Ji bo her berxwedanên biçûk, cezayên gelek mezin tên dayin. Wek mînak, niha di girtgehên Tirkiyeyê de bi bîst hezaran têkoşerên kurd, bi bîst hezaran demokrat û şoreşgerên kurd radizên. Lê li Tirkiyeyê demokrasî bi pîrsa kurdî ve girêdayî ye. Divê gelekî vekirî li ser vê pîrsa han bête peyvandin. Ji ber ku cûntaya 12'ê îlonê ne bi tenê ji bo rawestandina têkoşîna şoreşger û demokratên tirkan, herweha ji bo ku ew neteweya kurd hê bêtir bipelçiqînin, hê bêtir di bin destên xwe de bihêlin, hatin serî.

– *Gelek hunermendên ku bi eslê xwe kurd in -nemaze ew hunermendên ku di navneteweyî de hatine naskirin- ji bo karyer û menfeeta xwe kurdîtiya xwe înkare dikin. Lê te neda ser rîya wan, çima?*

– Yê min ez kurd im û ez kurdbûyina xwe jî li her derê dibêjim. Jê wê de jî ji bo ku mirov bi rewşa miletê kurd, bi stemkariya li ser kurdan bizanibe, ne hewce ye ku mirov pîrzan be, an jî falvekir be. Ev rastiyeke gelekî vekirî ye. Weke hemû ge-

lên dinyayê, wê gelê kurd jî têkoşîna xwe ya neteweyî bide û rizgariya neteweyî jî mafê wî ye. Yanî wê her gel qedera xwe bi xwe tayin bike. Ya ku ez herî baweriya xwe pê tînim, gelê min bi xwe ye.

– *Li Kurdistanê hişyarbûneke bêdeng, agirekî gurr yê berxwedanê heye. Tu pêşeroja vî agirê gurr yê hişyarbûn û berxwedanê çawan dibînî?*

– Gava ez li ser pirsra Kurdistanê radiwestim, ez ne bi tenê pirsra Kurdistana kolonî ya beşê Tirkîyeyê digirim dest. Ez perçeyê Tirkîyeyê bi yên din re yek digirim. Li gorî nêrîna min di şoreşa rohelata navîn de, Kurdistan xaleke girîng e; ew dikare ji vê şoreşê re bibe bingeh. Ji ber stemkariya neteweyî û sinifî, ku li ser gelê Kurdistanê dibe, dikare di şoreşa pêşerojê ya rohilata navîn de bibe agirê herî gurr. Ez dikarim vê bibêjim; di eslê xwe de tu gel bi qeyd û merbendên di ling û stûyên xwe de ne razî ye. Û nemaze gelê kurd... Gelê kurd, ku bi rastî ewqasî qîmet dide şeref û rûmetê, qet bi van zincîrên di stûyê xwe de ne razî ye. Pirsra herî girîng zanebûn e. Divê zanebûna siyasî û neteweyî bigihîje her cih û quncikên Kurdistanê. Ji ber ku îdeolojiya serdest hebûna neteweya kurd înkâr dike.

– *Tu Kurdistaneke çawan dixwazî?*

– Ez Kurdistaneke yekgirtî, serbixwe û demokratîk dixwazim. Kurdistaneke ku hedefa wê sosyalîzm be.

– *Tu bawer dikî ku wê Kurdistaneke wilo çêbibe?*

– Erê, ez ji sedî sed bawer dikim ku wê Kurdistaneke wilo ava bibe. □

Wer' em herin Mala-Badê

Wer' em herne Mala-Badê li bestê
Besta li hafa çem e
Çem şîpane diherike, bi lez tê
B'xurin û lemelem e
Ezê b'te re bigihîjim mebestê
Aza bim j'derd û xem e

Wer' em herne Mala-Badê, bi pir e
Lenger di nava avê
Zeman nase bi lez tê û dibhure
Jiyê me j't di navê
Roj bilind bû li rojava dizvire
Dighure berê tavê

Wer' em herne Mala-Badê, xweş war e
Warê Badê Dostik e
Bi teht û ferş, bi navrast û bi dar e
Kersaxa çem ristik e
Wer' em herne hê l'me nebye êvar e
Dest bi dest li nik te.

ROJEN BARNAS

Ez reben a te me

Dr. CUWAN BATÛ

Tu, pisîka sorbelek, pîrr bi qîrrêj û gemar; kêç û şêj, çîma bela xwe ji van mişkên reben û belengaz venakî? Xwediyê te, maleke dewlemend, xwedî şan û şeref; rez û pez û dewara ye... Tu caran şîr, mast û goşt ji ber deriyê wî kê mabe! Tu çîma welê hov û neqenci; bê insafî ku tu berê xwe ji wan xweşîyan diguherî û bi van mişkên reben û bêwec (zeîf) ve mijûl dibî? Ma tu fedî nakî ku çavên xwe berdidî lingokên wan yên mîna çiqilê dara behîvê- welê zirav û zeîfok... Rast e, ku xwudanê te, te xwedî dîke ji bo zarokên malê û herweha jî ji bo van belengazên mişkan, lê belê va ye tu bixwe dibînî ku tiştêk ji te kê mabe nîne heya ku tu pêwîstî wan rebenokan bibî. Çi tiştêkî xweş hebe para te tê de ye û roj bi roj jî qelew dibî. Gelo ma ji bo çî tu dev ji van bêmefêrên mişkan bernadî?

Erê, pisîka hov, kuştêk û çavsor! Tu ji sibehê heya êvarî li ber qulkoka wan dîskînî û li benda "xwejîbîrkîrîna" wayî, da ku ew derkevin û tu bi pencên xwe yên gemar bi qîrîka wan bigirî û kulafkên xwe di kezêba wan de bikî xwarê...

Erê, ez bi te xweş dizanim, pisîka bê insaf û bê wîjdan!

Lê belê, mişka di qulkoka di ber tîfikê (ocaxê) de! Tu çîma welê bê hiş û jar î? Tu dibî reben û bê mifer di lepên vê çavsorê de! Tu dibî lehîstoka wê û ew bi te dilehîzê... Ji ber ku va ye ji bê mejî û xwejîbîrkîrîna te, tu ji qulê derketî û ketî nava kulafkên wê!... Ne te berdide- serbest û azad biçî qulkoka xwe û ne jî te dîkujê da ku tu ji vê bindestî û neçariyê xelas bibî...

Bêguman tu xweş pê dizanî ku ew neyarê te yê binê çeng e! Û ew di domahîka vê "lehîstokê"- ya mîna kabûsê- wê bixwazê te bikujê û bêxê ber dinanên xwe yên rûj - mîna sîxan, û biperçiqîne û di paşiyê de wê te daqurîne! Tu bi vê daxwaza wî xweş dizanî...

Ma wê welê bi dayik û kalebavê te nekir? Ma qêrr û hawar-hawarên bavê te ji bîra te çûne? Hê kûze-kûza pîredayika te li ber guhê te ye... Lê tu di bin van êş û eleman de ji xwe re weha diponijî:

"Hema vê carê ji ber lepên wî bifelitim, bi Xwedê tû caran ez xwe nadim dest! Bavê wî jî rab e destê wî ji min nagirê!". Lê belê, va ye wî tu avêtî wê çolê - weke nîvmiriyan... Wî serê xwe daniye ser her dû lepên pêş, çavên xwe noqandiye - weke "hay ji te nebe"; laşê te bi gilîza devê wî şilo-pilo bûye... Va ye rêyek ji te re peyda bûye; dem ev dem e, roj ev roj e ku tu weke berika tifingê "bifirî" û xwe bigihênî devê qolê...

Na! Mixabin çênabe, vê carê jî tu nikarî! Ji ber ku wî va ye carek din kulafkên xwe di laşê te de bir û anî û carek din tu bêwec û zêfok kirî; qedemên te ji kar danî... Wî tu êxistî devê xwe û ji xwe re weha ponijî: "Gelo ma ez wê daqurênim, yan na?", lê wî vê carê ji bo daqurandina te çax zû dît û tu avêtî wê erdê - mîna kelaşeke bê rih û can ...

Tevek derên te ji kulafkên wî diare; janeke zor daye dilê te; dilê te dixele; serê te diêşe; hinavên te li hev dikevin û lingên te bi karûbarên xwe ranabin...

Lê, erê, lê dîsa jî mejiyê te weke berê û hê bêhtir dixebite; dilê te mîna saetê lêdixe û ji xwe jî hêviya te jî ev her dû man e!

Ew li te dinêre û ji xwe re weha dibêjê: "Bi Xwedê tû xêr û bexêr di te de nemaye. Ya qenc ew e ku te daqurênim, bes, bi rastî jî dilê min niha naçe te; zikê min têr e..."

Pisîka çavsor dîsa çavên xwe dinoqîne û berdewama razana xwe ya "sere-sere" dike...

Rebenê mişkê! Tu newêrî çavên xwe vekî- da ku bizanî ka ew çî dike; li ku ye; li te dinêre yan na; hişyar e yan jî razayê! Bes, tu dil û mejiyê xwe dikî yek û wê rêyaku mîna birûskê qutbikî- ku xwe bigihênî xanîkokê xwe- rînî ber çavê xwe... Rastî jî ew rê li te ne gelekî dûr dixweye! Dilê te bi lezahî lêdixe; mixê te (mejiyê te) hin bi hin bersiva dilê te dide û tu xweş pê dizanî ku çaxê ponijandina te ji binî nemaye!! Divê di navbera saniyan de biryara kuştin yan jî saxmayîna xwe bidî û va ye te ew biryar jî wergirt û weke bazing (teyrê nêçîrê) tu "firrî" û te xwe gihande derê qulê! Pisîka kuştekan, mîna beledî xwe li pey te avêt, lepên wî giha-negiha dûvê te, lê belê bê fêde ye. Ji ber ku va ye te xwe êxist bext û torê qula reş û tarî; kûr û bêbinî ... Tu xelasbûyî. Xanîkokê te kûr e û reş e; tarî, bêbinî, germ û nerm e; gelekî jî bi hemet e. Ew piştgir û hêviya parastin û jiyana te ye!...

Pisîka sorbelek! Tu îro pîrr dilbikûl î... Te feleka xwe şaşkiriye... dinya li serê te

digere, çavên te tû deran nabîne. Ji hêrsa xwaziya te di ber te de naçe xwarê...

Tu dîsa ji xwe re weha diponijî:

»Ez bi sedên caran poşman im!! Hawar e! Ezê çima xeletiyek welê kerîti bikim?? Ez sonda mezin dixwim ku wê heyfê li te ne hêlim!»

Heseno- minalê malê- salek û çend mehiye... ew bi kotekî rêve diçe ... xwedî kirasê gulgulî û bi qirrêj e.. Bê derpê, bê sol û bê gore ye... serê wî bi meqesê hawirdorkî hatiye qusandin- xetên sipî li şûna wê qusandinê xweş lê dixweyin. Viçika wî, ji her du konkên pozê wî diherikê. Kenîştta çavên wî hişk û zer e... der û dorana devê wî ji xwarinê, gemaşiyê gemar bûye... kirasê wî jî, ji xwarin xwarinê, bixwe de rijandina wê û şîrînahiyê reş û tarî bûye...ji gemariyê çend gûlên ku li peşra kirasê wî hebûne, winda bûne... zendikên wî yên rast û çepê ji paqijkirina viçikê bûye weke depeke hişk û req...lingên wî terikî, reş û qirrêj in...

Pisîka bê mejî, va ye Heseno tu bê kar dîtî! Pisîka bê wijdan!, çawa ku pêşiyar gotine ku »Her dînsizêk îmansizêkî xwe heye!» û welê jî ev Hesênokê bê merêz jî bo te »îmansizêk« e.

Heseno bi eyarê te girt, tu li ber singa xwe ve hilda- çermê laşê te di destê wî de mîna kîseke pembuyê giha hev. Te xwe di destê wî de »mirand« da ku ew dev ji te berde, te gelekê neçêîne. Bes, ew te bernade. Laşê te diêşe û tu ji ber jana laşê xwe dengêkî belengazî, bêwecî ji xwe tîni... Lê, bi serê te ev jî bê fêde ye... Ji ber ku çaxê dilê wî bixwaze wê ew te berdê- ne dilê te bixwaze... Li aliyê din jî di mejiyê te de ew neçîra ku te ji xemsarî ji destê xwe berdayî tê û diçe...Tu ji hêrsa dikî xwe bixwî. Û ji xwe re weha dibêjî:« Hema bi Xwedê ez dikarim gezekî welê şidayî li te bidim ku careke din tu welê bi serbestî nekarî bi min bilehîzî!«. Lê Pisîka serî bi Heseno re kerî belayê tu nikarî gezan li wî bidî! Ji ber ku tu ji dayika wî ditirsî! Tu xweş pê dizanî ku wê ew heyfa wê geza te bi dehên caran ji kevîlê te derêxe...

Heseno dibêje terp û te li erdê dixê; bi lingê xwe pêl ser û zikê te dike, piştê destê xwe dixê qirrika te- nefesa te teng dibê, lê tu hinekê xwe digirî... gelo ma heya kengî tu ê bikarî xwe welê bêdeng bigirî? Qey deqîqekê, piştê? Lê tu ji nişkê ve kulafkên xwe bi ser destkokên wî de digerênî û bi hêdîkayî di wan destên nazik û qirrêj de dikî xwar- wan hinekê dixerpişîni. Qêreke dijwar ji Heseno tê û ew te berdide. Vêre-vêre dayika wî pê ve digihê û pahînekê li te dixê- dilê te dibe hinareke tîrş... Tu zû xwe ji wê navê dûrî dikî...

Mişka birîndar...xwedî xem û xeyal! Va ye tu gihayî xanîkok û zarokên xwe yên çermesorik. Nûze-nûza wan ji keyf û birçîbûnê tê. Ji ber ku va ye ew careke din gihane xudanê xwe -dayika birîndar, bê hiş û bê mejî... Vêga dilê te hê bêhtir lêdi-

xê; nefesa te zû diçe û tê. Hinekî welê dimînî... can bi ser te de tê, tevek derên te dijene... tu xwe di ber çêlikên xwe de dirêj dikî û ew jî nemerdiyê nakin zû devên xwe digihînin guhanên te yên ku dilopekî şîr di wan de ji tirsê nemaye... Bi vî awayî demeke dirêj derbas dibe... tu ji hişê xwe dikevî û welê »bêcan» dimînî...

Mişka belengaz! Rewşa te îro hinekî ji do û pêr baştir e. Laşê te ne weke berê dijene. Vêga tu hinekî li rewşa xwe dinêrî û keyfa te tê ku te ew kabûsiya mirinê derbas kiriye! Û ji xwe re weha dibêjî: »Ez sond dixwim ku ez tu caran ji vê qulê dernekevim!« Ji ber ku ji te re ev der xweş û baş e; parasger e... hemet e... Ma gelo çi bi te maye ku tu serê xwe bexî belayê, bibî xwarin ji bo dijmin? Bala xwe didî çêlikên xwe- dibînî ku ew hê çermesorkin. Hê nikarin nanê şewitî û hişk ji bin selikê bidizin...; hê negihane ku biçin şîrê di sitilê de bileqînin ... ew hê pêwîstî te ne...

Tu çend rojan xwe û wan bi nanê hişk û hola ku te bi dizî kişandî qulkokê pê diqedînin. Lê mixabin, ev nanê ha tu şîrî bi te re çênake ku çêlikên te têr bike. Divê hinek mastê di bin tebeqê de bileqênî, tam bikî; hinek gwîz û hejîran ji kewarê bikkirênî û bixwî da ku bikarî guhanên ji bo van çêlikên reben, çavnûbişkûrî tijî şîr bikî... Lê, hê tîrsa wî neyarê kuştêk di ber çav û dilê te de ye... Û dîsa ji xwe re diponijî:

»Bi çi awayî mabe, divê ez ji vê qulê derkevim! Bes e ev koletî û bindestî!! Çima ewqas xweşî bi wî bimînin? Ma qey mafê min jî di nav van xwarin-vexwarinan de nîne? Çima welê ye? Gelo qey ez »kurê jinbavê me?« Çi tiştê wî ji yê min bêhtir e? Çima ew bi serbestî destê xwe di nava odê de dihejîne, diçe û tê? Na!! Ez qet vê newekheviyê qebûl nakim!! Yan wê ez jî weke wî bim- bi serbest û bi azad ji xweşiyên vê malê feyde bikim- mastê di bin tebeqê de; gwîz û hejîrên di kowarê de; tûyika ser mastê di bin selikê de; nanê di teştê de tam bikim; yan jî ez ji binî vê yekê qebûl nakim. Bi Xwedê ezê dinyayê xerab bikim!!... Bes e ev bindestî! Çima çêlikên xwe hertim welê çermesorkî bihêlim? Divê ew pirr bixwin û vexwin da ku ew jî bi »firrê« bikevin!...

Mişka nezan, bê mejî û ne xwedî soza xwe! Va ye, careke din te ew zorbûn û rewşa mirinahîya ku tu ketibûyê ji bîr kir! Va ye, careke din tu li karûbarên xwe yên berê divegerî- mîna bavûkalan! Ma te hê derseke xwe ji wan rewşên kabûsiyê negirtiye? Ma tu pê nizanî ku tu ê bibî weke »kêzê-mêzê hemu li wê rêzê!«. Lê, çiqasî ez ji te re bêjim tu guhê xwe nadî min! Wê tu weke xwe bikî. Guhê te ji bo van gotinên min xetimîne. Va ye bi salan û pê ve ye tu vî karî bi vî awayî dikî, lê te hê tiştêk bi ser tiştêkî ve neaniye! Hertim tu xwedî kuştêk, neyar û zordestî. Hertim kevîlê te dibe goşt bo wî! Ma hê te aqilekî xwe weke mirovan ji xwe re negirti-

ye? Ma hê tu pê nizanî ku vê rêya ku te pê girtî tu caran nagihê serî? Ma tu çima li rêyeke din nagerî? Bes, illeh »eynî tas û eynî hemam e!« Hema carekê yan tasê biguhere; yan jî hemamê û ger nebû- herduka!

Erê, mişka serhişk, bi sedên caran qeda bi vê serhişkiya te bikeve! Gelo ma tu zanî va ye ew neyarê berî çend rojan ku weke gokê bi te dilehîst hatiye »heyfa« xwe!... Ma tu dîsa pê nizanî ku wê xwe li ber xanîkokê te careke din çêkiriye?! Tim hiş û mixê xwe berdaye ser te û derê qulê... Ew xweş bi te dizanê û te dinase! Dizane ku tê serê xwe li pêşberî vê bindestî û belengaziyê hildî. Ew xweş pê dizane ku tê weke berê- ka te çawa kiriye- wê welê, eynî welê serê xwe rakî. Nexwe tirsek di dilê wî de nîne ku wê ew te winda bike. Îro neqede, sibe; sibe neqede dusibe- wê ew illeh rojekê bi qerpika te bigire! Vêga wê xwe ji dorana xwe qutkiriye- ne dengê lehîstoka zarokên ji derve li ber tenûrê dikê û ne jî dengê lingên dewarên ku tên koxê dike. Tevek daxwaza wî tuyî! Ew bi te ve hatiye girêdan! Dinanên xwe ji bo te tûj dike!! Ew careke din kêmasiyên xwe tîne bîra xwe, ji hêrsa dike xwe bixwe- çima wî tu ji nehişyarî berdayî. Wî nefes, dil û mejiyê xwe kiriye yek- tevek bo te bûne yek û ji bo te dixebitin! Ew li hêviya xeletiya te ne... li hêviya ducarkirina karûbarên te, yên bavûkalên te ku te pêgirtiye, ye...

Mişka xîzan! Li aliyekî neyarê te di ber qulê, di çeperê de ye û li aliyekî din jî çêlikên çermesorik, birçî, tazî û belengaz serê te gêj dikin...

Rebenê mişkê! Ma tu nizanî ku goştê te ew kevilê te yê bê duhn û bi pirç weke keremeşkekî dehsalî ye û herweha ew lingokên te yên zêfok- lê tevek ji bo wî goştê biraştiye; ew ji bo wî mast û şîrê di bin selikê de xweştir e!...

Tu careke din li şûn xwe ve li çêlikên xwe dinêrî: Çavên wan hê nebişkûrîne- kirrên dikevê kezeba te û careke din bi awayekî kêlhatî diponijî; li rêçika ji qulê heya kewara dexlê dihesibînî û dibêjî: » Bila deh gaz bin!«. Guhê xwe didî ser der û doranên qulê- tu deng, pêjin jê nayê. Tu ji xwe re dibêjî: »Bawer bike ku tû kes îro li vê malê nîne! Ma heya kengê wê ew xwe li ber xanîkokê min veşêre? Kanî ew hedara wî ya welê dirêj? Bêguman, wî hêviya xwe ji min qut kiriye. Bi felitandina (xelasbûna) min, kî zane belkî dilêşê lê xistiye û nema vî karê ha berdewar dike! Piştî vê jî, va ye ez vê rê pirr kin dibînim û bi çavnoqandinê re ezê xwe bigihînim binê kewarê... Maxane te got hema karûbarên wî bûme ez! Na, na! Tu kes heya niha nemaye li van derdoran! Na, çi bi wî ketiye ku serê xwe bi min biêşîne?«

Mişka jar! Bi vî awayî, te bixwe bi destê xwe izin ji xwe re derêxist ku tu careke din xwe bavêjt nava êgir...

Li çêlikên xwe dinêrî- nûze-nûza wan ji birçîbûnê serê te birin...Ew hê bêhtir te

didehfinin ku tu zû xwe bigihênî binê kewarê! Tu cara paşiyê ji xwe re diponijî: « Bi Xwedê, serî-binî canekî min heye ew jî carekê tê dayin û carekê jî tê standin! Ger ew rojekê bê standin hema bila îro ew roj bixwe be! Ez hew karim vî halê kûçiktahtî bikişînim. Hema bêje ez her roj dimirim! Min ev saxîtiya bi rezaletî navê! Bi Xwedê ezê biçim bin kewarê rêya xwe li hejîr û gwîzan bêxim û li aliyê din jî ez wî mas-tê di bin selikê de welê paqij nahêlim; ji xwe, bi ezameta Xwedê kim, ezê wî şîrê di bin tebekê de bibim binî!

Mişka reben ya çavtar! Tu va ye, çavên xwe dinoqînî, nefesa xwe digirî, lingên xwe yên pêşiyê diênî ba yên paşiyê û bi tevek qeweta xwe ve xwe li derê qulê dixî....Vêre-vêre ... Erê, pêre-pêre, janek dikeve dilê te; çavên te tarî dibin; qirrika te, tê girtin; nefesa te, tê qutkirin.... çend dilopên xwîne di pozê te re diherike, tèn xwarê... çaxê te namîne ku li wan çêlikên xwe yên çermesorik û çavnûbişkuri biponijî... □

Ji te, yanî yê ku dike vê nivîsê bixwîne dipirsim: Ma tu dikanî kitêbekê bixwînî?

ARTUR LUNDKVIST

Dibe ku nuha tu bi tinazî dikenî û di dilê xwe de dibêjt: Helbet ez dikanim! Ev ne hunerek e! Her kes dikane kitêbekê bixwîne! Lê ji xwe meriv pîrr guh nadê, ji ber ku ewê kara xwendina kitêban çi be ku?

Heger bersîva te ev e, ev jî nîşan dide ku di esasê xwe de tu nikanî kitêbekê bixwînî. Lê bi îhtîmaleke mezin tu dikanî xwe fêr bikî, helbet gava tu bixwazî. Û dû re tu yê bibînî ku pîrsa te, ma ewê feydeya kitêbxwendinê çibe, bi xwe bersîva xwe daye.

Bêguman tu ne nexwenda yî. Yanî bi gotineke din tu dikanî bixwînî. Lê ev û xwendina kitêbekê ne yek tişt e. Ev jî tê wê manê ku divê meriv bala xwe li ser tiştê dixwîne baş kesîf bike, tiştê li ser rûpelan fêr bike û kanibe bide pê tékiliyeke dûr û dirêj û jê feydeyekê bigre.

Heger mesele bi tenê kitêbeke macarayê be divê tu problem tunebe.

Lê gava mesele kitêbeke bi qîmet be û ji ber vê jî hîn dîqetxwez be, wê gavê mesele hewqasî ne hêsa ye. A wê çaxê berî her tiştî divê meriv qabîliyeta xwe bi pêş xe ku kanibe bixwîne, fêr bike, têkeve hundur wê û pê re bijî.

Divê qabîlyeteke meriv ya pîrr xusûsî hebe ji bo ku meriv dîrekt xwe bigihîne wan kitêbên herî baş û ji xwe re feydeyekê ji wan bigre. Di normalê de divê meriv gav bi gav here; ji tişê hêsan dest pê bike.

Divê tu baş bizanibî ku meziyeta kitêbxwendinê jixweber bi meriv re peyda nabe. Ev yek antramanê dixwaze. Lê ev antraman ne şert e ku bibe zordayîneke dîrekt. Dikane bi hawakî balnekêş, hêdî hêdî bibe; di dema xwendina kitêbên ku li gor te ew bi heyecan in û înterasant in.

Li gel vê jî hin însan hene ku tu carî nikanin xwe fêrî xwendinê bikin. Bi gotineke here basît ji bo vê yekê ew ji wan organan bê par in. Ew nikanin ji van organan

yekê derxin pêş. Di techîzatên wan de kêmasiyek heye. Meriv li ber wan dikeve. Ew tiştêkî esasî wenda dikin.

Bi xwendina kitêbekê çi bi destê te dikeve ?

Ew kitêbên ku ez li vir qala wan dikim ji wan re lîteretûra edebî tê gotin, yanî roman, çîrok, şîr û babetên taswîrê yên din. Tiştên ez li ser van kitêban dibêjim, he-tanî derecakê ji bo hin kitêbên din jî derbas dibin: Wek, kitêbên li ser mewzuyêke xas, nivîsên faktayî û kitêbên dersê. Kesê ku kanibe kitêbên edebî bixwîne îmkane-ke wî ya pirr mezin heye ku ji kitêbên ku zanînen mezin ji wan tî bi dest xistin jî bikanibe feydeyê bigre.

Di nav gelê Swêdî de bi piranî li hember kitêbên edebî bêbaweriyê berfireh he-ye. Bêbaweriyê ku ne kêrî caran wek nefretê xwe nîşan dide.

- Roman! Şîr! Ma ev jî tiştên ji bo însanekî mezin e? Vana bes fantazî û çîrok in. Li gel vê jî heger di xwendina tiştên wiha de feydeyek hebe ew jî lihevşaşkirin û her-derkirina wextê ye.

Kesên wiha dibêjin bi rastî nizanin çi dibêjin. Li ser zewq û kêf çiyê, dîtineke wan a pirr teng heye. Ew nizanin ku ew wexta meriv dide xwendina kitêbeke hêja wexta meriv ya herî baş e. Di esasê xwe de rast e kitêb wek xwarinê, wek kincan û wek xaniyê ku meriv tê de disitire ne hewcedariyê ku divê meriv muheqq bi cî bîne. Lê pirr şukur ku gelek însan di mustewayêke wiha de dijîn ku hemû qewet û wexta xwe tenê ji bo berdewamiya jiyana xwe serf nakin. A wê wextê kitêb çiyekî dixwazin! Ew hewcedariyên kulturî yên herî muhîm in.

Li gel hemû tiştî, gava meriv bixwaze bigihîje qeneetêkê êdî jin ji mêran bêtir dixwînin. Heger rewş wiha be meriv dikane bibêje ku paşdemayina mêran meriv ditirsîne. Ev yek ji bo hin mêran şêleke pirr ne xerîb e, li gor wan bi rengekî, Xwe-dêgiravî xwendina kitêban ne karê mêra ye. Yekcar na ev meyil dikane hewqasî ji rê derkeve ku tu carî nexwendina kitêbekê bibe sebebê xwepesinandinê. Li gor wan ji ber vê yekê jî ew însanên rastgo ne. Yanî ew li asîmanan nafirin. Ew bi herdu nigên xwe jî bi hawakî saxlem li se ruyê dunyê ne.

Lê di esasê xwe de têgihîştineke bi vî rengî him karîkatoriya mêranîyê ye û him jî ya rastîyê ye.

Heger du însan di hemû warên din de wek hev techîzkirî bin yê kitêban dixwîne ewê bi gelek hawî ji yê naxwîne hîn xurttir be. Û yê dixwîne rastiyeke temamî, di nav dunyake pîralî de dijî. Perspektîveke wî ya fireh, îmkaneke wî ya mezin heye,

www.1010we.com

ku kanibe têkeve nav kûrayiya tiştên ne muhîm û sarhî û nufûzî naveroka rastiye bike. Di der heqê xwe de zanîneke wî ya mezin heye û bi rehetî nabe dora(qurbana) parastina fikrên çewt û hisên demî.

Edebiyat bi taybetî di feydeya pêxistina ferdî de ye. Ev feyde ne feydeyeke tavi lê û ya praktîkî ye. Lê ji bo demeke dirêj, bi maneyeke kûr, divê ew wek feydeyeke pîralî ya herî baş bête hesibandin. Ew dunya me fireh dike, çavên me vedike, hisên me disû, hesas dike. Muhakemekirin û dîtina me, hisên me, qabîliyeta me ya krîtîkkirinê û fantazyên me bi pêş dixê. Di der heqê me bi xwe û rastiya ku em tê de dijîn fikreke zelaltir dide me.

Di e'ynî wextê de ji me re kêfxeşiyê jî hazir dike, kêfxeşiyeyeke bi maneya herî xweş, me dewlemend dike, ew ji me re kaniya hêz û nuhbûnê ye, alîkariya me dike ku em hîn baştir, hîn întensîftir bijîn.

Tu kitêbeke baş çawa hildibijêrî ?

Lê hildibijartina kitêbên baş zor e, bi taybetî yên li gor meriv. Divê bi hawakî meriv speşalîstê edebiyatê be ku kanibe vê hildibijartinê bi îsabet bike. Speşalîstiyeyeke bi vî rengî, kî dibe bila bibe, ew kesê ku înterеса wî ji kitêban re hebe û hinek jî tecrûbeyên xwendinê, şansê wî heye ku di vî warî de bi ser keve. Yanî kitêbnasiyeyeke ku kanibe bersîva hewcedariya meriv bi xwe jî bide.

Gelekî zahmettir e gava meriv bixwaze di warê kitêbhildibijartinê de alîkariya kesên din bike. Gelek caran hatiye serê min, însan tên dibêjin:

- Ez tiştêkî çawan bixwînim? Ma hûn nikanin kitêbeke baş bidin min! Ji bo min pîrr zor e ku bikanibim di nav hewqas kitêb de yeka baş hildibijêrim.

Kesê viya dibêje mexseda wî ya esasî ne ewe ku kitêbeke bi taybetî ez dicibînim, ya jî bi regekî gelemperî kitêbeke baş e, na, mexseda wî ewe ku kitêbek ku bi taybetî ew dibêje baş e. Û başî jî wek xwendevanekî edebiyatê girêdayî rewşa wî ye. Girêdayî pêşketina mustewa wî ye, wî berê çî xwendiyê, îddîa û daxwazên wî çî ne û qabîliyeta wî ya hezîmkirinê di çî dereceyê de ye. Divê ez vana gişan bizanibim ku qeneetek bi min re çê bibe; ku ez bikanibim kitêbekê hildibijêrim ku li gor wî be û divê jê hez bike. Û jêhezîkirin jî bêguman wek xwendevanekî edebiyatê girêdayî mustewa wî ye. Yanî wî berê çî xwendiyê, daxwaz û hewcedariyên wî çî ne, qabîliyeta wî ya xwendinê çawa ye û dikane çuqasî hezîm bike ? Ez mecbûr im vana hemuyan bizanibim û baş fêm bikim ku ez kanibim jê re kitêbekê hildibijêrim ku divê tam li gor wî be.

Ji tecrubeyên xwe ez dizanim, pirr bê maneye ku meriv ji kitêbekê hez neke lê dîsa jî ji xwe re bike înat û rabe wê bixwîne, dixwaze bira ew kitêb yek ji şaheserên dunyayê be. Kitêbeke baş ji xwendevanekî bi îsabet re tu carî zahmet û ne baş nayê. Lê gava kitêbek ne baş xuya be, bê guman dikane ji ber du sebebên: Ya bi rastî ew ne înterasant e, ya jî wek xwendevan ew bes bi min wiha tê. Yanî ya ji kitêbê ye û ya jî ji min e. Îcar kîjan alî di giraniyê de ye dibe ku bes edîbekî xwedî tecrûbe kanibe ji hev derxe.

Qala edebiyata wextborînê pirr tê kirin. Gelek kes dibêjin ew dixwazin tiştêkî wextborînê bixwînin, ji bo ku ji xwe re hinekî îstîrahet bikin. Û rast jî lîteratûreke sivik, pirr paş de, bi taybetî jî tije bûyerên bi heyecan, ya jî lîteratureke romantîk a sathî heye, ku gelek xwendevan, kitleyêke mezin ya xwendevanên hindik bi pêş ketî wê ji xwe re wek lîteratureke wextborînê û kêfxweşiyê dibînin. Lê ev nayê wê maneyê ku kitêbên bi vî rengî ji alî hemû kesî ve wiha tê qebûl kirin.

Yê min wek şexs ji panzde saliya xwe û virde ye ku ez ji kitêbên dedektîf ên basît, ya jî ji romanên macerayê, wek yê Edgar Walleces ên fabrîkasyon, ya jî ji romaneke evînê ya bêbingeh tu keyfekê nagrim. Ji bo min ew ne înterasant in. Ew bîna min teng dikin. Aramiyekê nadin min, ji bo min bê mane ne. Qet min teşwîq nakin. Û ji bo wextborîna here basît jî dîsa divê hawakî teşwîqkirînê hebe.

Helbet xwendina kitêbên rast bi qîmet, bêtir meriv diwestîne. Kitêbên weha diqet û meraqeke mezin dixwazin, divê meriv bi hemû hebûn, tefehum, fantazî û hisên xwe tevê bibe. Lê ji bo xwendevanekî bi îsabet pîvana zahmetiyê îlhamgirtin e. Yanî gava çaviya mêzîna teşwîqê ji ya zahmetiyê girantir kişandê ew ji meriv re wek diwariyekê nayê, di rewşeke wiha de meriv kitêbeke bi îsabet dixwîne. A wê gavê meriv bi şiklekî herî bilind û rastîn zewqekê jê digre. Û tenê zeweqeke wiha hêjaye ku meriv qala wê bike. Ev zewq bi hawakî herî saxlem di nav kitêban de riya xwe dibîne, bêtir ku lîteratura wextborînê ya tevayî bigre hesêp.

Ne kêfxweşî tenê

Li gel her tiştî divê meriv vê lîteratûra wextborînê biçûk nebîne. Li gor xwe wezîfeyekê bi cî tîne, teqabulî qonaxeke taybetî ya gelek mirovan dike. Ciyekî xemgîniyê ye gava gelek însan bi pêş nakevin û bes di vê qonaxa xwendinê de dimînin. Wê çaxê meriv di babetekî qonaxa edebiyata zaroktiyê de dimîne, çî heft ku ev jî pirr tê dîtin. Him normal e û him jî rast e ku gava meriv zarok be çîrokan bixwîne û dûre di salên xortaniyê de dest bi xwendina kitêbên îndîan, romanên macerayê, ro-

manên polîsiye û çîrokên evîndariyê yê basît bike. Lê belê gava kesên mezin ya jî yê navsale bes tiştên wiha dixwînin êdî bi hawakî dibe delîlê paşdemayîne. Kesên wiha aliyekî wan sekiniye, bi pêş neketiye û xerab tekamul kiriye.

Helbet her kes nikane bi qasî hev bi pêş keve û xwe bigihîne edebiyata bilind yanî wan kitêbên rastîn. Lê gelek kes ewê kanibin ji edebiyata wextborîne hinekî bibuhurin, ji çerçewa kovarên heftcyî yê rengîn wêdetir herin. Gava ew vê gavê navêjin, dibe ku ev ji ber şertên wan yê xerab, ji ber tunebûna kitêbên maqûl tê; yan jî ji ber bêqabîliyetiya wan ya dîtina kitêbên li gor xwe tê. Û jê wêdetir jî ji nexuluqandin, kêmfantazîtiyê û xuyên berê tê.

Bi însanan fêrkirina xwendina edebiyatê û temînkirina kitêbên maqûl divê wezîfa civatê ya pêşîn buya. Ku ew yek heta nuha di çerçeweyêke pîrr sinorkirî de hatîye kirin.

Numûne, zanîn, têgihîştin

Tiştê edebiyatê yê herî girîng numûneyên îdîal dide me. Numûneyên ji dereceyêke bilind ku wek qaîde em nikanin wan raste rast di rastiye de û li der û dora xwe bibînin. Em di kitêban de qehreman û îdîalên xwe dibînin, pîrr ya jî hindik em dixwazin bişîbin wan. Em jî dibin şîrkê qabîliyeta wan, şîrkê hêz, daxwaz û heyecana ji wan dihere. Bi vî hawî ew tesîrê li kirinên me dikin û ji jiyana me re dibin hêz.

Gava em ji kitêbên macerayê derbasî edebiyata rastîn dibin, em ji bûyerên basît yê berbiçav derbasî cîhana probleman dibin. Êdî mesele ne reş û sipî, ne qehreman û rêbir in. Însan û têkilî zêde tevlihev in. Baş û xerab wek tiştêkî grîft, ku jê neyê fêmkirin xuya dike, ji ber vê yekê jî yek tim di hundur yê din de ye. Di vir de kitêb ji me re dibe alîkar ji bo ku çavên me vebe, em kanibin bibînin ku rastî çuqasî di nav hev de û bi dijayerî ye. Dîsa ew hisên me bi pêş dixin, ji ber ku her tişt bi kêmasî du aliyên wî hene, yanî ne tenê ew aliyê ku em bi hêsanî dikanin bibînin.

Edebiyat dîsa ji riyên însan yê zanîne ya herî girîng e. Kesên edîb ji alî xwe ve hertim di pêş psîkologên meslegî de bûne û psîkolojiya modern jî ji edebiyatê gelek tiştî fêr bûye. Di jiyana nû de psîkolojî wasitayêke bêemsal e û ew jî ji zanîna di der heqê însan wêdetir ne tiştêkî din e. Ev zanîn bi miqtarekî zengîn û bi formeke hêsanpeyda kir di edebiyatê de heyê. Di vir de heta dereceyekê em însan ji nêz ve û hîn bi kûrahî nas dikin, ku di rastiye de ev yek tu carî ne mumkûn e. Em dikevin dilên wan, ji his û fikrên wan para xwe digrin, ji sebêbên wan yê esasî, heta bi ki-

rin û şêla wan em gişt fêr dibin. Gava bi vî hawî em dikevin hundurê însan û dibînin ku însan çawa hereket dikin û di kûrayiya hundurê xwe de ew çawa xuluqî ne, di eynî wextê de em di der heqê xwe de jî tiştina fêr dibin. Em fêr dibin ku ji bo çî em wiha his dikin, difikirin û bi vî hawê em dikin, em hereket dikin. Qet tu tişteke jî bi rengê ku xuya dike sedî sed ne were ye. Meriv ne ew kesê meriv bawer dike tenê ye. Di hundurê yekî de her tim "yekî din" jî heye, ez'ê me yê hundur, pirr ya jî hindik ji alî me bi xwe ve jî nayê nas kirin. Piştî ku heta dereceyekê em ez'ê hundurê xwe nas û fêm dikin, em di der heqê xwe bi xwe de jî bi rastî tişteki fêr dibin. Bêyî zanîna di der heqê girîfdariya me bi xwe de em dikanin bi hêsayî mecbûrî kirineke zorakî ya çewttêgihîştî bibin, ku di esasê xwe de tişteki wiha ne daxwaza me ye.

Gava mesele bi vî hawî, keşîfkirina xwe bi xwe be, edebiyat ji bo me alîkariyeke bê hempa ye. Ew neynikeke wiha ye ku dunya me ya hundur ji hemû neynikên din baştir nîşanî me bi xwe dide. Û berî her tiştî bi alîkariya xwenasiya xwe em dikanin bi temamî bibin yê xwe. Her wisa girîngiyeke sosîal ya mezin e ku em giş ne wek hev bin, ji me her yek bi rengêkî divê mexsûsê xwe be. Bi vî rengî jiyana civakî hîn dewlemendtir û tehlûkeyên psîkozên girseyî jî hîn kêmtir dibin. Riya parastina demokrasîyê ya herî saxlem ewe ku divê însanên ji hev cihê û bêtir bûne ferd bêne xuluqandin ku ew bi hêsayî dev ji şexsiyeta xwe bernedin û nekevin nav hîsteriya girseyî ya bebet babetî.

Fantazî û rastî

Lê berî her tiştî edebiyat xîtabî fantaziya meriv dike. Zêdetir ji alî fantaziye ve meriv feydeyê jê dibîne. Bi riya fantaziye kitêb dibin bîranînên heja û qîmetekê dibînin. Bêyî fantazî meriv nikane bixwîne. Çimkî fantazî jî elementekî jiyane yê girîng e. Belê, bêyî fantazî, hetta hisên meriv yê rastî jî dibin xwedî kêmasî û xapînok. Fantazî hisên meriv zînde û mezintir dike. Bêyî fantazî merivê hîn feqîrtir, hîn valatir, bes ji xwe re û di çarçewa ez'îtiya xwe de îzolekirî bûya. Fantazî alîkariya me dike ku em însanên din jî fêm bikin û kanibin xwe têxin dewsa wan. Fantazî alîkariya me dike ku em nerîceyên kirin û bûyeran texmîn bikin, û tiştên li pêş xwe ji berê de bibînin. Fantazî dewlemendiyeke, çavkaniyeke dilşadiyê ya daimî ye ku tu kes û bi tu hawî nikane me jê bêpar bihêle.

Însan tenê bi nan najî, her wisa ew bi fantaziye jî dijî. Hemû kultur dikanin wek herikandineke fantaziye bèn dîtin, fantaziya ku bûye rastî. Fantazî ye ya dide ber

rastiyê û şikil dide wê. Edebiyat bi xwe ne tenê berhemeke fantaziyê ye. Her wisa ew fantaziyê bi pêş jî dixê, bi vê yekê re fantaziya xwendevan jî vedijîne, firehtir dike. Lê fantazî derî li rastiyê nagre. Bîlekis, di dema pêwîst de ew ji rastiyê re xizmetê dike. Ew dibe alîkar ku rastî bête dîtin, bête ihtîwakirin û bête îzahkirin.

Dibe ku rastî û fantazî di edebiyatê de tiştên herî muhîm bin. Kitêbên ku bi rastî kitêb in bi derbkê de fantaziyê dixuluqînin, rastiyê didin kişîfîkirin, heqîqetê radixin ber çavan. Û bi vî hawî dibe ku ew ji her tiştî bêtir hisên ji bo rastiyê jî bi qasî qabiliyeta xeyalkirinê bi xwendevan re xurt dikin û rêgihîştina wî ya realîtê bi pêş dixin.

Belê, fantazî û rastî! Çimkî fantazî bi serê xwe tenê dibe tişteki vala û nekefxweşî û tenê rastî jî dikane bi rehetî rengêkî cûn bigre, bixapîne û bêdeng bihêle.

Netîce, fantazî û lihevanîna lîteratureke xerab e. Lê tenê lihevanîna hîn xerabtir e.

Ciyê şîrê û rastî

Kitêb dikanîna alîkariya me bikin ku em hîn rasttir bijîn, hîn temamtir, hîn întensîftir. Armanç ne ewe ku ewê kitêb dewsa jiyane bigrin, di dêlî ku ewê ji bo jiyane bin. Bi eksê wê divê xwendin bibe perçakî jiyane, bi kêrî tişteki bê, bibe wasitayeke bêemsal ! Bêguman hafîzquranên ku tenê aliyakî dibînin hene, bi xwendinê xwe kor dikin, xwe pîrr diwestînin, ezîyeteke daimî bi xwe didin kişandin. Lê vana karîkator in, tahrîbkarên ku bes aliyekî meselê dibînin. Însanê îdeal dikane di plana der û hundur de hereket bike. Bi wî re fikir û kirin, fantazî û rastî bi hev re hene. Û ev balanseke wiha ye ku bêyî seqetkîrin nikane bête guhertin.

Wekî din jî kesên edîb bi pîranî kesên tevger û rastiyê yê herî mumtaz in. Wan gelek çaran mudaxeleiyê gelşên sosyal û siyasî kirine. Di van salên dawî de ji van nivîskaran yê herî bi nav û deng û pîrr balkêş di hemû bûyerên girîng de tim ciyê xwe girtine. Meriv dikane Malrauxê Fransî û Hemîngwayê Emerîkî wek numûne nîşan bide, ku herdu jî bi xwe tevî şerê Îspanyayê yê hundur bûn û dûre jî li ser vî şerî kitêbên gelek meşhûr nivîsandin. Ya jî Koestlerê Macarî ku ji tarîxa Ewrûpa ya salên sihî gelek tiştên giran dît û jiya, ya jî têkoşîna Siloneyê Îtalî ya dûr û dirêj ya li hember faşîzmê!

Dîsa gelek hêja ye ku divê meriv bizanibe gelo di vî şerê nuha de⁽¹⁾ nivîskariyê roleke çawan listiye, bi taybetî jî li Îngîlistanê. General Wavell bi xwe antolojiyeye şîrên ku di dema herbê de hatibûn nivîsîn weşand, dîsa general Montgomery her wisa; wî jî antolojiyeye şîrên ji alî leşkerên di ordiya heştêmîn de, di dema şerê Af-

rîka Bakur de hatibûn nivîsîn weşand. Dîsa çend cild şîrên pîlotên îngilîz jî hatin weşandin. Ev çend numûne jî nîşan didin ku şer û şîr çawa dikanin bi hev re bimeşin!

Ji xwe armanca edebiyatê ne ew e ku meriv ji jiyane û ji rastiye dûr bixe. Bi eksê vê divê edebiyat bibe wasite ku meriv hîn bêtir nêzî jiyane û rastiye bike, baştir tekeve hundur wan û wan îdare bike. Ji bo guherandina rastiya heyî, ji bo şikilgirtina însan û civatê, ku ev guherandin daimî ye, edebiyat tim di şerêkî bîhabên de ye. Û ev jî bi alîkariya kesên ku kitêban dixwînin dibe!

Heger ewê însan û dunya baştir bibin, rasttir û baştir bigerin, dijayetî zêde nebin û malwêraniyên bêmane neqewimin, ev yek bi tevayî wek ferd li ser me maye. Pêşketina laboratuarekî ilm û atolyeyên teknîkê ferz dikin ku însan û civata wî jî xwe biguherîne, heger em naxwazin her tişt têk biçê, bibe kaos. Diyarîyên teknîkê dikarin tahribkar bin, hemû medeniyeta heyî dikane bibe "rastiyeke mirî." Ji bo ku em pêrgiyê li vê bigrin ji me her yek ji bal xwe mesûl e ku wek însan divê em baş bibin, zana bibin û di prosesa formdayina jiyana me ya muşterek de divê em cîyê xwe bigrin. A wê gavê jî belkî ji edebiyatê çêtir hacetekî me yê alîkariyê tune!

Kitêb wek hevalê însan yê jiyane

Ji însanan beşeke gelek mezin divê hevparê hilberîna kulturî bin, lê ne kultura maddî tenê, her wisa ew tiştê ku têkiliya wî bi fikir û his re heye, divê hevparê wî bin jî. Gava girse(kîtîle) di maneya rastîn de tevî xebata kulturî bibe û ji bîr neke ku ev yek hewcedariyê jînê ya esasî ye, welhasil garantiya berdehamiya kulturê ev e. Girseya mezin ne tenê barê kulturî li ser mil e, her wisa ew bi saya daxwaza xwe hebûna kulturê jî mumkûn dike, lema jî divê ew fêkiyên wê jî bixwe. Şiklê jiyana modern ji gelek alî ve baskokirî ye, pirr ya jî hindik ji tebîetê û ji dilşadiya ji hebûnên hawîrdor yê esasî hatiye cudakirin. Her tiştê ku însan di vir de wenda dike dewsa wan tenê dikane bi kulturê, bi riya guherandina hewcedariyên destpêkî û bi riya kêfxweşiyên nuh bête dagirtin.. Xebata rojane û keftelesta ji bo berdehamiya jiyane bi xwe ne şert e ku jiyane hemû be.

Li gel piraniya nufûsê, formên xebata kolektîf û gelek babetên jiyane yê bi hev re lê însanê nuha dîsa jî xwe pirr tenê his dike. Di çerçeweyê gelek fireh de ji bo wî êdî maneyê esasî ya dîn(ol) jî nemaye. Di dewsa dîn de êdî însan berê xwe di-de gelek formên kulturî: Berê xwe dide edebiyatê, muzîkê, resamiyê, film û tiyatro yê.

Xwendina kitêbekê təkiliya ferdî ya kulturî ya herî girîng e. Çimkî bi xwendina kitêbê însan bi însan re pîrr dîrekt dipeyive. Ew nivîskar û şairên ku bi riya kitêbên wan, em wan nas dikin dikanin ji bo me bibin însanên ji nasên me jî muhîmtir. Ew dikanin bêtir nêzikî me bibin, bi me re bêtir bibin dost û zêde tiştî bidin me. Û bi saya wan em dikevin nava dunyake ji ya me hîn mezintir û ji alî naverokê ve hîn dewlemendtir.⁽²⁾

Meriv kitêbekê çawa dinirxîne?

Qala hunerê kitêbxwendinê tê kirin. Û wek her hunerî ev huner jî ji alîkî ve qabîlyeteke tabîî dixwaze û ji aliyakî din ve jî bi riya xwendin û antramanê mumkûn e ku ev qabîlyet bi pêş keve. Tiştê divê meriv bike ne hewceyî zahmetiyên pîrr mezin in. Dikane bi hawakî wisa biçe ku tew bala meriv jî neqşîne, wek dilşadiyekê, wek wextborînekê be. Tenê divê meriv hinek hewes û hinek jî daxwaz mobilîze bike. Û ev yek hêjayî zahmetiyê ye, him jî ji gelek tiştê ku meriv wexta xwe didê gelekî hêjatir e. Ez hêvî dikim ku bi van rêzan heta dereceyekê di warê îqnakirinê de ez bi ser ketibim.

Ji bo xwendina berhemên edebî ewê ne rast be ku ez rabim li vir hin şîretan bikim. Şîretên wiha gelek rehet dikanin ji feydeyê bêtir zirarê bidin. Bê guman her kes dikane bi hawê xwe, xwe pêş de bibe. Li gor munaqeseyeke li ser "Hunerê xwendina kitêbekê" divê piştî xwendineke temam meriv kanibe bersîva van çar pîrsan bide:

- Çi hatiye gotin?
- Çawa hatiye gotin?
- Ma rast e?
- Maneya tiştê hatiye gotin çiye?

Helbet divê meriv nehêle ku xwendin têkeve bin giraniya pîrsên wiha. Heta ku mumkûn be divê xwendin tabîî be, dilşadiyeke ji xwe ber be. Dûre dikane feyde tê hebe ku meriv ji bo xwe careke din lê hûr be û bizanibe ku meriv bi tiştêkî çawa re bû ye. Ger bi hawakî reqrîbî be jî meriv bikanibe bersîvên van herçar pîrsan bide, helbet ewê rêgihîştina meriv ya ji kitêbê zelaltir bibe, naveroka wê ewê baştir were fêmkirin û ewê hêjayiya wê di serê meriv de baştir rûne, merivê baştir bizanibe ku ka çi daye meriv. Dîsa gelek baş e meriv ew beşên bêtir bala meriv kişandine careke din bixwîne. Gava meriv bi dûzan di ser re here, cara duduyan meriv wan ji cara pêşî baştir fêm dike.

Wek pirsîp divê meriv pîrr bi dîqet bixwîne, qet ecele neke, ji bo ku herikandi-na bûyerê taqîp bike, bibîne ka bûyer dihere li ku disekine pîrr nelezîne û ji bo ku hîn zêde pêre bigihê nekeve telaşê. Mesele ne ewe ku meriv çend kitêban dixwîne, mesele meriv wan bi çi maneyê dixwîne. Di kitêbekê de tiştê herî sereke û esasî ne dawîya wê ye, bilekîs her tiştê berî dawiyê diqewime girîng e. Ne ku çawa dibe înt-resê mezin dike, ji ber çi û bi çi hawî dibe muhîm e. Û gaava meriv bigihîje wê ba-weriyê ku kitêbek ne hêjayî xwendineke bi ser û ber e, çêtir e ya jî baştir e ku meriv wê ji binde nexwîne. Divê meriv qet netirse kitêba ku ji meriv re înteressant nehat ji dest xwe berde. Yên din pîrr in, yên baş ku meriv kanibe di dewsê de bixwîne (yên ji bo hemû musteweyan, ji bo her dereceya pêşxistina edebî). Kitêb divê bêne hilbi-jartin! Û edebiyat ji bo her kesî ye, tenê divê meriv wê bibîne. Divê meriv kitêbên di bin mustewa xwe re nexwîne. Lê li alî din jî divê meriv yên pîrr di ser mustewa xwe re jî nexwîne. Netîceya wê bi hêsanî dikane bibe dixwernedîn, baberekî xwen-dina vala. Divê meriv zorê nede kapasîta xwe ya edebî. Divê bi xwe bikemile, ew girêdayî kamilbûna meriv ya organîk e. Qîmeta kitêbekê ji bo meriv çiyê, belkî ri-ya herî baş ew e ku meriv wê li gor dereca ku tesîreke çawa kiriye binirxîne. Ew li pey xwe valayî û xemsariyekê dihêle, ya jî dibe ku li gel mewzuyeye trajîk û dilşe-wat dîsa jî hisekî ji bo jiyanêke azad, întensîf, hîn dewlemend û hîn bi mane li pey xwe dihêle ? Bersîva vê pîrsê esas e. Bi kitêbên ku bi rastî jî kitêbin meriv xwe hîn mezinbûyî û hîn dewlemend his dike. Jiyanê rojane meriv kor dike, refleksê bi me-riv re nahêle, meriv tembel dibe û guh nade tiştêkî. Edebiyat meriv disû, paqij û nuh dike. □

Ji swêdî: **ZINARÊ XAMO**

(1) Nivîs di sala 1945'an de hatiye weşandin, nivîskar qala Şerê Cihanê yê Duyem dike. Z. Xamo

(2) Nivîskar di vir de numûneyek ji çar pênc gotinan ji nivîskarekî Swêdî, (ku navê wî jî nedaye) ne-qil dike. Mîn ev numûne wernegerand. / Z. Xamo

Nêrînên felsefî ên Pascal û Descartes

FAWAZ HUSÊN

Blaise Pascal (1623-1662) Pascal li bajarê Clérmont Ferrandê ji diya xwe di sala 1623an de dibe. Bavê wî dadmend e û gelekî guh li zaniyariyê û nemaze li matematîkê dike. Pascal naçe dibistanê û her tiştî ji bavê xwe, li malê, fêr dibe. Ew sêsalî ye gava diya wî dimire. Bavê wî malê di 1631ê de diguhezîne

ne Parîsê. Ji heyşt saliya wî jîrbûyîna wî ji kesên dora xwe re xuya dibe. Di neh saliya xwe de ew gotareke zaniyarî li ser dengên dinivîse. Hemû warên teknîk û zaniyarê bala wî dikişînin. Di nozdeh saliya xwe de ew bingeha mekîna hejmartinê dibîne û wê mekîne saz dike.

Malbata Pascal malbateke bi Xwedê gelekî bawer e, dîndar e. Carekê nigê bavê wî li bajarê Rouenê dişikê û ew li wê derê dikeve xestexanê. Du dîndarên ji mezheba Jansên (1585-1638) lê miqate ne û li baweriya wî kêr dîkin. Bav van nêrînên oldarî hin bi hin li dixê dilê lawê xwe Pascal jî. Pascal hergav nexweş e û carekê jî ji mirinê li kêleka Parîsê difilite. Berdewamiya nexweşiyê wî ji civarê dûr dixê û davêje nava hîsên xwedayî. Lê belê tiştê herî balkêş li bal Pascal ew e ku ew guhl li lêkolînên zaniyarî û pîrsên xwedêyî bi hev re dike. Destgehên zaniyarî û pîrsên oldarî di hinava wî de ne dijt hev in. Pascal di dawiya salên xwe de li ser çend pîrsên zaniyarî kar dike lê ew bêtir li ser pirtûkekê li ser ola mesîhî dixebite. Ew tenê sî û neh salan dijt û di sala 1662 an de dimire. Nêrînên wî li ser pîrsa xelasê û hebûna Xwedê di bin sernavê Hizir û Ramanên Pascal de piştî mirina wî tên berhevkirin.

Sal di nehsaliya xwe de dest bi nivîsandina gotarên zaniyarî û.

Ravekirinên oldarî di nava filetiyê de

Di sedsala hivedehan de, di filetiyê de gelek lêkolîn û ravekirin li ser pirsra baweriyê û xelasa însên çê dibin. Gelo mirov bi limêj û rojiyê tenê dikare xwe xilas bike? Eger Xwedê hiş û azadiya tevgerê daye mirovan çima hinin ê bigihêjin buhuştê û hinin din ê bibin êzingên dojehê? Çawa mirov dikare xwe bigihîne kêfxweşiya ebedî? Keşe û oldar van pirsan di bédengiya perestegê û xewlangezhan de ji xwe dikin. Keşekî holandî bi navê Cornelius Jansen (1585-1638) digihêje baweriyêke taybetî. Ew dibîne ku bêyî saya Xwedê tu kes nikare xwe xilas bike. Eger Xwedê nexwaze, kesek nikare bi limêj û pakiya dilê xwe xwe ji agirê dojehê reha bike. Xelastî û nexelastî herdu di destê Xwedê de ne. Murîd û şagirtên vê dîtinê dev ji malên dunyayê diqerin û hemû wextê xwe bi perestina Xwedê derbasdikin. Ew xwe ji hemû xweşiyên can û bede-

nê dûr dixin ta ku Xwedê, belkî, rojekê, li wan bê dilovaniyê. Xwedê tenê dikare bêje kî ê bikeve ber meherbaniya wî û kî wê jê bêpar be.

Pêşî, bavê Pascal dide ser vê riyê. Paşê, hemû malbata wî û bi taybetî Blaise. Herdu xwehên Pascal dikevin perestgeha Port-Royalê, navenda vê baweriyê. Paşê gava nexweşî li Pascal gûr dibe, ew bi xwe jî terka dunyayê dike û dikeve xwelangehê. Pascal bawer dike ku Xwedê ew ji bo xelastê helbijartî ye. Ew di nexweşî û êşên xwe de irada Xwedê dibîne. Ew di salên xwe ên dawîn de pirtûkekê li ser parastina filetiyê dinivîse, lê ew vê pirtûkê tev nake û dimire.

Ramanên Pascal

Pascal dixwaze ku şeş salên ji sihet û rehetiyê li ber wî hebin ta ku ew pirtûka xwe li ser Parastina filetiyê tev bike. Ew pênc salên nexweşiyê li ber xwe dibîne û pirtûka wî perçe perçe dimîne. Daxwaza Pascal bi vê pirtûkê ew e ku ew kesên duniyaper-

ser û xwedênertirs ber bi olê ve bikişîne. Ew pêşî ji wan re nîşan dide ku ol û aqil ne tersî hev in. Paşê ew hêvî dike olê li ber dilê mirovan şîrîn û xweş bike.

Pascal di vê pirtûkê de tenê gavên pêşîn davêje. Ew li dû xwe »Kaxezên miriyekî« dihelê. Ew nêzikî hezar perçeyî bi piraniyên xwe kin dihelê. Hizir û ramanên wî cara pêşîn di sala 1670 î de tên berhev û çap kirin. Piştî vê çapê gelek çapên din derdikevin û Pascal bêtir û çêtir tê nasîn.

Tevgera Pascal di hizir û ramanên wî de tevgerêke taybetî ye. Ew serê xwe bi îsbat û peytandina hebûna Xwedê naêşîne. Ew dizane ku peytandina Xwedê bi gotinan zehmet e. Ta ku ew xwendevanê xwe bixe ser rêya baweriyê filetiyê, ew bi nermî û bi bêhna fireh berê xwe dide dil, ne mejiyê wî. Ew rave dike ku hebûna mirovan li ser rûyê cîhanê tiştekekî seyr e. Mirov ji mezinahî û biçûkahiyê çê dibin. Ji aliyekî, ew wek qeselekê qels in, jar û melûl in, zû nexweş dikevin û dimirin. Ji aliyê din, ew di ser hemû lawiran re ne, ew dikarin tiştan ava an weran bikin, ew dikarin biramin, bifikirin. Mirov »qeselek e ku difikire«, lê ew dizane ku ew zû dişikê. Pacal bi endîşe û xemgînî li ser çarenûsa mirovan ji xwe dipirse. Felsefe bersiva xurtbûn û qelsiya mirovan nikare bide, tenê filetî, bersiva van tevliheviyan di hîna mirovan de dikare bide û dide jî. Ol dibêje ku mezinahiya di canê mirovan de ji dema berî Guneha Serekîn tê. Berê, mirov di buhuştê de bû, ew mezin, xurt, pak bû. Gava Adem bi gotinên Hewayê û yê marê pîs kir, Xwedê ew ji buhuştê derxit û ew jar û qels kir. Li gor baweriyên Pascal, filetî bersiva pirseke mezin dide. Tiştê ku aqil nagihêjê, baweriya oldarî digihêjê. Paşê, tiştê herî girîng di hizir û ramanên Pascal de şertê Pascal e. Pascal dibêje ku gerek mirov baweriya xwe bi Xwedê bîne ji ber ku ew bi vê baweriyê tişteki ji xwe kêr nake. Eger Xwedê û roja qiyametê hebin, ji xwe mirovê bixwedêbawer ê bigihêje daxwaza xwe, ew ê vegere buhuştê. Eger Xwedê nebe, ji xwe dîsa tişteke jê kêr nabe ji ber ku bawerî rêya kêfxweşî û xêrê di rûyê mirovan de vekirî dihelê.

Hizirên Pascal di sedsala hivedehan de seraser deng didin. Gotinên wî nikarin bi rastî mirovekî bînin ser rêya ol û bixwedêbaweriyê ji ber ku ew tenê gazî dilê mirovan, ne mejiyên wan, dikin.

Pascalê rewşenbîr xirecir, serêş û tevgerên sedsala xwe pêşkêş dike. Pirsên xwedayî û asmanî ciyekî mezin di vê sedsalê de digirin û Pascal hewl dide bersivên wan bide. Di warê pêşketina bawerî û nêrînên felsefê de li Fransayê, Pascal, wek Descartes ciyekî taybetî distîne.

René Descartes (1596-1650)

Descartes (Dêkart) ji malbateke xandar ji navçeya Poitou-yê ye. Ew di biçûkaniya xwe de rûmeteke mezin dide zaniyariyê. Ew matematîkê, fîzîkê dixwîne. Rojekê rastiyeke di hişê wî de xuya dibe. Ew dibîne ku geytî, dunya hemû yekîtiyek e. Ew dibîne ku zanîn û zaniyarî kilîta rêgihastîna destgeha vê yekîtiyê ye. Ew hemû wextê xwe dide lêkolîn û xebatên zaniyarî, ta ku ew xwe bigehîne »rasiya mezin«.

Descartes bingeha teorî û metoda felsefeya modern daniye

Descartes li Parîsê hemû beşên zaniyariya insan û xwezayê dixwîne. Ew neh salan li Ewropayê digere. Di sala 1628 an de ew mala xwe dibe Holendayê ji ber ku ew welat azad e û li wê derê ew dikare bi kêfa xwe, bi azadî, birame, lêkolînên xwe berdewam bike. Ew di sala 1637, bêyî navê xwe, pirtûkeka Gotara destgehê (Discours de la méthode) bi fransî diweşîne. Seraser dijminên vê pirtûkê derdikevin û tuhma kufr û bixwedênebaweriyê tê ser Descartes. Piştî vê pirtûkê Descartes bi semt û tirs li ser hizir û ramanên xwe dinivîsîne. Nêrînen wî ciyên xwe ên rastîn di civata fransî de nabînin. Di sala 1649 ew biryara xwe dide biçê Swêdê bibe mêvan û mamosteyê Christina, qirala Swêdê. Dersên ku ew dide qiralê li taxeke sar li Stockholmê di pêncê destê sibehê de dest pê dikin. Rebenê Descartes sermayê digire û gelekî nexweş dikeve. Ew ji ber vê qesra sar di pêncî û çarsaliya xwe de dimire.

Gotara destgehê (1637)

Di vê pirtûkê de, Descartes dîroka xwe dibêje û ji xwendevanan re rave dike çawa ew hin bi hin bi ser rastiye ve dibe. Ew behsa zaroktiya xwe, xortaniya xwe, gerên xwe li Ewropayê, jiyana xwe li Holandayê bi zimanekî sade dike. Ew bi vî rengî dîroka rewşenbîriya xwe rave dike.

Tiştê balkêş di vê pirtûkê de ew e ku Descartes wê ne bi latînî, wek her filozofî, lê bi zimanê fransî dinivîse. Di vê demê de, fêlesûf û zaniyar li Fransa û li gelek welatên Ewropayê hêna bi latînî, zimanê zaniyarî û felsefeyê dinivîsin. Descartes pirtûkê bi fransî, bi zimanê gel, amade dike. Ew li ser rûmeta aqil û giranbuhayiya aqilmendiyê dinivîse. Ew dibîne ku jiyana mirovan dest pê dike gava ev dest bi fikr û ramanê dikin. Bi saya Descartes ev hevoka navdar belav dibe: »Ez diramim, na xwe ez heme.« Descartes dibêje ku Xwedê aqil wekhev daye herkesî û her kes gerek vê danê bi kar bîne. Bi karanîna vê dana Xwedê gerek bi rêk û pêk be. Ta ku rêya rastiyan vebe, gerek ev bi karanîn bi destgeh be. Pêşî gerek mirov li ser her tiştî pirsan ji xwe bikin, gerek ew tiştêkî bê tefkîr qebûl nekin. Bi saya aqil û destgeha lêgerînê, mirov ê bi ser rastiya mezin ve bîn û paşê jî, rêya kêfxweşiyê ê li ber wan vebe.

Gotara Destgehê destgeha azadiya raman û fikrê ye. Descartes nêrînên xwe li ser destgeha zaniyariyê bigewde dike. Ew aqil dike qiralê nemir, fermandarê ebedî. Ew di tefkîra bi rêk û pêk de, tefkîra bi destgeh, xuyabûna hemû rastiyan dibîne.

Rastiye zaniyarî û oldarî piraniya caran ji hev cihê ne. Descartes bi parastina aqil û danên zaniyarî kesên oldar ditirsîne. Ev kesên oldar bawer dikin ku mirovên ku bidin ser rêya felefa Descartes ê tê bigihêjin ku dîn durtî destgehên zaniyarî û aqilane ye. Ew ê ji baweriyên metafizîkî durt bikevin. Oldar di vê sedsalê de xurt in û li siyasetê kêr dikin. Nêrînên Descartes di sedsala Louise Çardehan de çiyekî mezin nagirin. Ev qiral pirtûka Gotara Destgehê di sala 1685 an de qedexe dike ligel ku Descartes hergav baweriyê xwe bi Xwedê eşkere dike û dibêje ku nêrînên wî ne dijt dêrê û baweriyên oldarî ne. Descartes û destgeha giringiya ramana aqilanî gelekî li filozofên Ronahiyê û nemaze li Diderot paşê kêr dikin. Descartes rê dide bi Xwedê nebaweriyê sedsala hîjdehan. □

Ji bo Evdalê Zeynikê

"Te dinyaye, te fanî ye
Welle mirin çêtir e ji feqîriyê"
Ji kilama Evdal

Der bihar e, kula dilan re lo bakî sar tê
Ew kilama te çandî çend sal e, guhê min de
Lap ewrekî reş e li ser me feqîr bûn
Ma mirin çêtir e ji feqîriyê Evdalo!...

Pez çûn qulipîn çiya ye han ha ha haa!...
Bizinek dikale rex hemberî
Dayika pîr nan davê ser sêlê sor dike
Qotek toraq hilde rê keve Temo lawo
Mirin çêtir e ji feqîriyê bawer ke...

Refek qulung tê wer binere Evdalo
Per û baskên xwe weşandin
Çavê xwe de, çavê xwe de
Hemêz ke ronkayî ye, hemêz ke bextê te de me
Feqîrbûna me ji korbûnê ye pismamo!...

Sal pey salan diçin
Feqîrbûn ewrekî reş e li ser me, bi me re
Ji çavkaniya han avekê vexwe, Temo lawo
Pez çûn qulipîn çiyaye han ha ha haa!...

VEYSEL ÇAMLIBEL

Ronî mîna evînê tarî mîna mirinê

Beş: 4

MEHMED UZUN

Serpêhatiya Kevokê ku ew ê paşê ji dê û bavê xwe, bi kitekit, hîn bibe, weha dest pê dike. Bi welatê xerîbî yê mirinê, bi tav û germê, bi qûm û çolê.

Baz; zarokê mirinê.

Kevok; zaroka sirgûnê.

Niha?

Niha jî em vegezin bajarê mezin, payitextê Welatê Fireh, warê General Serdar. Heta niha em li dora serpêhatiyên koman bûn, niha em ruyê xwe ber bi kesan bikin û vegezin dilê welêt û herin Salona Zabîtan û hinekî din nêzikî li Baz bikin. Îro, vê êvara çixsayî ya payizekê, Baz dizewice. Ji navbera wan rojên yekemîn ên cûntayê, koç, çûyin û hatinên germ û îro, bi qasî deh salan derbas bûne. Bazê ku di wan rojan de, mîna tegmen dest bi jiyana zabîtiyê kiribû, niha bûye serhengêkî navdar. Baz bilind bûye, nişanên wî zêde bûne, hatina wî zêdetir bûye. Û ya herî girîng Baz qismek ji xewn û xeyalên xwe bi cîh anîne, yê mane bi cîh tîne, di armanc û hedefên xwe yê jiyane de, pengav bi pengav, bi ser dikeve. Vê êvarê, di Salona Zabîtan a payitextê Welatê Fireh de, Baz gaveke nû davêje û dizewice. Bi keçikeye hinekî gulover, porzer, gerdengewher, çavşîn, spehî û rûken re, -ku em jê re bibêjin Xanima Baz. Bi tenê Xanima Baz a porzer.

Êvarê dest pê kiriye. Mêvanên vexwandî ku hema çî bigire hemû zabîtan û malba-

tên wan in, hatine. Salona Zabîtan a germ di nav ronahiya elektrîkê de dibiriqe. Her aliyê salonê, bi sûret, kaxizên zêrhêlî, stêrên zîvhêlî hatiye neqîşandin. Orkestra leşkerî ku hertim marşên leşkerî lêdixe, niha, li kêleka pîsta dansê, li musîkeke nerm dixê. Li salona modern, bi qasî çil maseyên fireh û gulover, li gora dûzana dawetê, hatine danîn. Mase, hema çî bigire, tijî bûne. Mêvan, di nav kincên sivil ên paqij û nû de, li kêlekên maseyan rûniştine û şîva êvarê dixwin. Zava û bûk, yanî Baz û Xanima Porzer ku niha, piştî bîskêkê, gava mehra wan hate birîn, wê bibe xanima Baz, li dora maseyêke biçûktir, li kêleka pîsta dansê, hinekî jî okstrayê dût, bi tena serê xwe rûniştine û xwarina xwe dixwin.

Her tiştê tamam e, tu kêmanî nîn e. Salona ronî û germ, xwarin û vexwarinên herî baş, baştirîn okestraya hemû ordiyê, musîkeke nerm û spehî, raxistin û neqşên bedew, pergaleke bi rêk û pêk, mêvanên bijarte yên hemû welêt, ahengeke yekta, germahî û xweşiya kêf, henek û hevaltiye... her tişt, vê êvarê, tamam e. Bi tenê kêmaniyekê heye; General Serdar. General Serdar nehatiye, lê wî xeber şandiye ku ew ê derengê êvarê were. General Serdar ê jî were! Baz kêfxweş e. Baz mesûd, bextiyar, serbilind û serfiraz e; bi coş û bi heyecan e. Baz rûpeleke nû ya jiyana xwe vedike. Ew jiyana xwe bi birazîya zabîtê simbelqît ku hertim, mîna bavekî, li Baz xwedî derketibû, dike yek. Ji vê êvarê pê ve, êdî nav, bejn û bal, tahm û reng, rabûn û rûniştina yeka din jî dê di nav rûpelên jiyana Baz de hebe. Jiyana wî dê êdî bibe jiyana du kesan.

Taximekî kincên reş li Baz e. Îşligekî spî û kirawateke sor a xalxalî di stûyê wî de ye. Solên wî yên nû yên reş dibiriqin. Rûyê wî yê kurkirî dibiriqe. Bîbikên çavên wî yên biçûk dibiriqin. Bûk, di nav cil û bergên çîkî spî yên bûkiyê de, li kêleka Baz rûniştiye, di bin çavan re, bi ken, li Baz û li der û dorê dinihêre. Umrê wê ne zêdeyî bihîst û yek, bihîst û duduyan e. Herçî Baz e, gihîştîye sîhan. Destpêka jiyana zabîtiyê, ew rojên xweşimiyê, salên hînbûnê li pey mane. Niha Baz, zabîtekî zane, têgihîştî, pêbawer û xwedanberpirsiyarî ye. Niha Baz, êdî ne şagirt, lê hoste ye. Û niha, di heyama xwe ya kamil de, Baz dizewice.

Ji kêfxweşî, heyecan û westa çend rojan a haziriya dawetê, Baz nikare şîva li ber xwe bixwe. Ew, carina, tîkeyekî goşt dibe devê xwe, hêdî hêdî dicû û dadiqultîne, li dora xwe dinihêre û difikire. Kesên ku hatine ezimandin, zabît û kesên girîng ên ordî û dewletê ne. General, amiral, kumandar, serheng, zabîtên giregir hatine. Di nav wan de amîr, kumandar û serbazên Baz jî hene. Hatina wan, tiştêkî nîşan dide; Baz bi ser ketiye, bi ser dikeve.

Li jorê pîsta dansê, li ser okestrayê, bi herfên mezin û zer li ser cawekî sor ê fireh

û dirêj, "pîroz be" hatiye nivisîn. Belê, pîroz be... lawikê sêwî, kesê bêkes, pîroz be, Baz difikire. Ev gotin nişan didin ku Baz tê hezkirin, Baz, endamekî bijarte yê malbara mezin, yanî ordiyê ye. Û di ser cawê sor û zer re jî wêneyeke mezin a General Serdar ku bi destê resamekî hatiye çêkirin, hilawestî ye. General Serdar, ji wir, bi çavên xwe yên nêrevanan, bi awirê xwe yê tûj, bi simbêlen xwe yên boq, li salonê û Baz dinihêre. General Serdar; welatparêzê herî mezin, xelaskar û rizgarê welêt; rêber û serdarê welêt; kumandarê mezin, sermiyanê welat, dewlet û millet. General Serdar; bavê manewî yê Baz; stêr û heyva şevên wî, tava rojên wî, rêberê jiyana wî. Û General Serdar ê were û şerefê bide wî û daweta wî...

Belê, rûpeleke nû... Baz her tişt kir, her xwesteka xwe bi cîh anî, hemû xewn û xeyalên xwe, yek bi yek, li dar xist. Niha rûpeleke nû vedibe. Na, venabe, ya nû li rûpelên ku heta niha hatine jiyîn, zêde dibe. Rûpela çi? Rûpelên jiyana wî zahf in; rûpela leşkerî û zabîtiyê, rûpela hevaltî û dostiyê, rûpela kêf û henekê, rûpela xwarin û vexwarinê, rûpela jiyana civakî, rûpela egidî û mêraniyê... Lê ya nû? Ya nû li çi zêde dibe? Keç û jin, li rûpela keç û jinan. Li rûpela herî girîng, herî rengîn a jiyana wî.

Di rojên wî yên tarî yên zaroktî û xortiyê de, xewn û xeyalên wî, pirtirîn, li ser keç û jinan bûn. Jin, her û her jin. Berî her tiştî dê; dayikeke dilgerm, dilpak û şefqettijî ku hembêza xwe jê re vekira, bang bikirayê, ew bixista hembêza xwe û di nav pêstîrên xwe de bihewanda. Wî, hîs, heş, dil, mêjî û jiyana wî dayikek diviya. Paşê jî xwehek, hekek, hevalek, yarek, hezkarek. Lê jin. Ji bo wî, ji bo mêraniya wî ya ku hişyar dibû, jiyana wî ya mêr, dinya wî ya mêr jin diviya. Ew salên wî yên Akademiya Leşkerî, yekcar, salên şewat û xezebê yên xeyalên keç û jinan bûn; salên xedar ên hişyarbûna bedenê, salên daxwazên bêpayan ên keç û jinan bûn. Belê, ew sal, salên serfirazî, serbilindahî û biserketinê bûn jî. Baz, di wan salan de bû Baz. Wan salan riya îro, vê êvarê, li ber wî vekir. Lê li milê din jî, şevên dirêj ên bêhejmar ên wan salan nedihatîn kişandin. Her şevêkê, bi serê xwe, jiyaneke dûjehê bû. Ew şev, ew şevên sar ên tenêtiyê. Umrekî ciwan, bedeneke xort û ew şevên tarî û vala. Jiyana Akademiye, der û dora Baz û şevên wî, bi tenê, ya mêran bûn. Hevalên wî, xwendevanên ku pê re dixwendin, serzabîtên wî, mamoste û kumandarên wî, aşxane, dersxane, serşok, salona razanê, hemû, mêr bûn, ji her derî, bi tenê bîhna mêran dihat. Lê wî jin diviya, jin, jin...

Baz bi xeyalên jinan dikete xew, bi xewnên jinan hişyar dibû; porê wan ê dirêj, rûyê wan ê vekirî, çavên wan ên nerm û germ, lêvên wan ên ku ji şekirên hemû cîhanê şirintir, gerdana wan, stûyê wan ê dirêj, pêstîr û memikên wan, sermemikên

wan ên qahweyî, celebên pêşîran; mezin, biçûk, daketî, vekîşiyayî, gulover, zik û berzikê wan, berzik; daristaneke biçûk ku şeqên mîna kevanê vekîşiyayî diniqîşandin, der û dorên qelîşekan dixemilandin, reşahiya berzikê, navenda xewn û xeyalên Baz, cîhê ku fantaziyên Baz tê de winda dibûn, warê tarî ku Baz bi hesreta wê dimir, hêtên gulover, şeqên mîna sitûn û bedenên jinan ên nerm û gewher... ev hemû aliyên wan ên spehî ku şox û şengên jiyana însanî bûn. Ewana; jin. Jin; hebûna Baz, jiyana Baz. Baz li wan difikirî, her û her, li her cîh û warî. Nemaze, êvaran, nivê şevan. Destê wî di nav şeqên wî de, tilî li ser "serbilindahiya wî", çavên wî girtî, ew li şeqên cûrecûr ên jinan difikirî. Wî şeq ji hev dikirin, li navenda şeqan dinihêrî û paşê dikete navê, pêşî bi qasî tiliyekê, paşê bi qasî bihustekê, paşê ew bi xwe hemû bedena wî, hemû hebûna wî. Û hingî dest û tiliyên wî şil dibûn, aveke tîr di nav tilî û pêçiyên wî re diherikîn. Carekê, du caran, sê caran, carina çar caran. Berî razanê, berî rabûnê, di serşokê de, li avdestxanan, li her cîhê ku wî keys didît. Gav bi gav hemû Akademî bi avika wî ya bêdawîn dihate avdan.

Piştî Akademiyê û salên xwendinê, rê li Baz vebû ku ew hemû xewn, xeyal û fantaziyên xwe bi cîh bîne. Edî wext, wexta ceribandin, tahmandin û jiyîne bû. Wî edî dikaribû serê hespê fantaziyên xwe berde û di meydana şewetê de xar bide. Wî welê kir; keç nasîn, jin nasîn, beden nasîn, textîd bi textîd daristanên tarî nasîn, celebên memik, qelîşek û qul nasîn; çav û lêv nasîn; deng, axîn û nalînên şewetê yên rêkel nasîn. Evên wî yên şewat û xezeba dûjehê qulipîn ser şevên hûnik ên bihustê. Tenêti xelas bû. Ev, hew sar û tenê bûn. Hertim, her car, gava Baz bixwesta, wî dikaribû ji nav çar, pênc, şeş keç û jinan yekê hilibijêre û bang wê bike. Li her alî û taxên payitextê ku Baz li wir, li Qerergahê Bilind ê Ordîyê dixebitî, hevalên wî yên jin hebûn. Niha, gava ew tîkeyeke goşt di devê xwe de dicû û qedeha xwe ya cîn-tonîkê dibe devê xwe û li jina xwe ya rojên bê dinihêre, ew li wan dost û hevalên xwe yên rojên rabirdû difikire.

Keçikeke porzer a xwendevan hebû. Dirêj, xama, lihevhatî û çavmezin. Gava keçik, danê êvarê, ji unîwersîtê derdiket, Baz, li wir, bi kincên leşkerî, li ber deriyê gelekî mezin ê unîwersîtê, li benda wê bû. Keçik dikete otomobîla sîvil a Baz û ew, hêdî hêdî, bi hev re ber bi mala Baz diçûn. Mala Baz li kêleka çemê mezin ê ku di bajêr re diherikî, li deverêkî leşkerî bû. Apartimanên sîteya leşkerî bi donzdeh qatan lê bûbûn û qata apartimana ku Baz lê dijiya, qata yanzdehan bû. Ji wir hemû bajar, çemê nazenîn ku bi şewqên şevê dibiriqî, otomobîlên cade û kolanan, lampayên bêhejmar ên bajêr, hemû, dixuyan. Baz keçik, heftê du caran, didît. Her cara ku wî keçik didît, jê re derpê û kirasên hewreşmî yên neqîşandî dikirîn. Gava

ew digihîştin malê, Baz demança xwe ya smith-welson û kincên xwe yên leşkerî ji xwe dikirin, cil û bergên keçikê jê dikirin, ew tahzî dikir û bi destê xwe, derpê û kirasên nû lê dikirin û paşê wan, bi wodka yan jî cîn û tonikê, dest bi êvarê dikirin. Di wan şevan de, kêfa Baz bêpayan bû; wî cil û berg ji keçikê dikirin, kiras û derpê jê dikirin û ew tahzî dikir û lê dinihêrî, bi dedîqeyan, bi saetan. Vê yekê kela Baz radikir, kêfxweşî û şehweteke nedîti didayê û bi wê kêfxweşiyê, wî, bedena keçikê, sir û siherên bedena wê, ji nû ve, keşf dikir. Car bi car, bi kêliyên dirêj. Û Baz, bi avika xwe ya tîr, keçik, sir û siherên wê yên veşartî û hemû bedena wê av dida.

Rojekê jî Baz li vê salona ku ew niha tê de bûn, jinikeke navsal a hinekî reşik nasî. Jinik, tevî hinên din, li maseyeke dûr rûdinişt. Danê êvarê bû, Baz ji kar derketibû, li wir, bi tena serê xwe, li ber pencera mezin a aliyê beqxê rûniştibû, li darên beqxê dinihêrî û wodkayeke sar a bi leymon vedixwar. Welê dixuya ku jinikê, beriya wî, ew dîtibû. Jiber ku gava çavê wî bi jinikê ket, çavên jinikê yên kilkirî lê bûn. Bi awirekî heweskar, bi çavên kentijî û nêrîneke dawetkar. Bazê ku serê hespê xwe berdabû û li pey nêçîrê bû, ev fersend nerevand. Dûmahika wê nêrînê diyar bû; ew bûn heval. Jinik, hosteya şixulê xwe bû, di şevên zêrhêlî yên payitextê Welatê Mezin de, dest, tîlî û zimanê jinikê hemû bedena Baz a xeşîm, dest bi dest, bihust bi bihust, terbiye kir. Tiliyên jinikê bûn merhem, zimanê wê bû derman û bedena wê ya hinekî gulover bû kahniya nalîna şehwetê. Bazê ku hê di hunera hez û hezkirinê de şagirt bû, bi henek û listikên jina zane û xwedantecrube, di demeke kurt de, bû hoste. Belê, jinikê bi karê xwe dizanibû; wê Baz, hemû bedena wî, can û ruhê wî radikêşand hundirê xwe û bernedida çilkeke avika Baz vala here. Bazê ku hertim der û dor av dida, êdî bûbû hesîrê jinikê: Jinikê hemû avika wî dadiqultand. Pêşî wan heftê carekê hevûdu diditin, paşê bû du caran, paşê sisê û demekê hat, êdî jinik, hema çî bigire, her şev dihate mala Baz. Gava dengê zilê du caran, tîz, li ser hev, lêdiket, hingî Baz dizanibû ku jinik li ber derî ye. "Ez hatim zabîte xwe yê çeleng bixwim", wê digot û bêyî gotinên zêde, dest bi karê xwe dikir. Bi dû demekê re, jinikê hevaleyê xwe ku hinekî jê kintir û qelewtir bû, bi xwe re anî. Êvarekê, gava Baz deriyê malê vekir, du jin li ber derî bûn. "Em hatin zabîte xwe yê çeleng bixwin" jinikê got û herdu kerin hundir. Ew bûn du jin. Du jinên ku bi kar û şixulê xwe dizanibûn. Tu îtirazên Baz ji vê yekê re nîn bû; wî xwe û bedena xwe teslîmî tîlî, dest û zimanên jinên hunermend dikir. Ew di hembêza jinan de, ji xwe ve diçû û diket nav xewa kûr. Piştî salek û nivê, gava Baz, bi hênceta hin karên nehîni, çû Welatê Derya yê Welatê Firah, Baz ji xewa nerm, germ û kûr hişyar bû. Lê xew, ne xirab bû, ji bervajiyê, mîna vê êvarê, xeweke geş bû!

Carekê jî, Baz, dîsan, keçikeke bejndirêj û xwende nas kir. Keçika esmer û xweş-
lihevhatî ji Welatê Çiyan bû û tevî ku ew xwende bû, pir baş bi zimanê Baz nizanî-
bû û bi devokeke jihevkerî dipeyivî. Lê stranên wê gelekî xweş bûn. Ew di nav cîhê
peregende yê Baz de, tazî, rûdinişt û ji Baz re stran digotin. Baz jî geh cixare, geh
qedeha vodka yê di destan de, geh di hembêza wê de, geh li ser cîhan dirêjbûyî, lê
guhdarî dikir. Stranên basîd, şên û geş ew kêfxweş dikir. Keçik neçar bû, bi bûrse-
ke dewletê dixwend. Loma jî Baz, carina, perene hindik dida keçikê. Di demeke
kurt de, keçik, bi her awayî, bi her tiştê xwe, bi Baz hate girêdan. Baz her tiştê ku
wî dixwest, difikirî, xeyal dikir, bi keçikê re dikir. Tiştê ku Baz herî zêde jê hez di-
kir, girêdana keçikê bû. Baz ew carina dernixûn, carina serpiştê, tazî, radizand, dest
û piyên wê, bi hesinên koşeyên textê razanê ve girêdida û pê her tişt dikir. Piştî de-
mekê, keçik bi xwe ji hînê vê leyistokê bû, êdî keçik bi xwe diçû oda razanê, xwe ta-
zî dikir, li ser textê Baz dirêj dibû, destên xwe dirêj dikir û li hêviya Baz disekinî.

Ev macera hanê jî bi qasî salekê dewam kir, -ta ku keçik ji ber neçariyê, dev ji
xwendinê berda û vegeriya welatê xwe.

Keç û jin... hîn çendîn keç û jinên din...

Lê di nav wan hemûyan de ya herî dildar, qîmetdar û hêja, ya kerxana payitext
bû. Baz jê re digot "Mader." Mader; qelew, gulover, dirêj û pêşîrmezî. Hêtfireh,
nuktedan û germ. Û nerm û kûr. Hertim çav, lêv û dev boyaxkirî. Destpêka sala
yekemîn a Akademiyê, dawiya hefteyekê, gava Baz û hevalên wî yên Akademiyê,
derketin bajêr, Baz li kerxanê Mader nas kir. Baz û hevalên wî bi kincên resmî der-
ketibûn bajêr. Ne kincên sivil ên Baz hebûn ne jî pereyên wî yên pir. Lê hevalekî
wî ku kurê zabîteki nas bû, hertim digihîşt hawara wî. Ew bi hev re diçûn mala he-
valê wî. Li wir wan kincên sivil li xwe dikirin û hingî dadiketin bajêr. Kincên heva-
lê Baz li Baz dihatin. Wî kincên hevalê xwe, ji bo rojekê, li xwe dikir û derdiket
keşfên nû yên li bajêr.

Hingî, rojek ji wan rojên tatilê, Baz Mader keşf kir. Na, ne Baz, lê Maderê Baz
keşf kir. Baz û hevalê wî, bi hev re, çûbûn cîhê ku wan her cara ku dadiketin bajêr,
ziyaret dikirin; kerxane. Mader li ber deriyekî rawestabû û li şênîyên ku di ber derî
re diçûn û dihatin, dinihêrî. Gava çavê wê bi Baz ket, tafilê wê bang Baz kir. Baz
pê re çû oda Maderê ya biçûk ku di nav hilmêke giran de bû. Destpêka pêwendiya
wan a dirêj weha hate pê. Roj bi roj, hefte bi hefte, Baz bi Maderê ve hate girêdan.
Piştî ku Baz çiroka jiyana xwe, bi qasî ku wî pê dizanîbû, ji Maderê re, bi detay,
got, Mader jê re bû jin, bû dost, bû heval, bû hogir û bû dê. Maderê êdî digot,
"were, lawê min ê sêwî yê çeleng" û Baz dikişand ser xwe, serê wî dikir nav memî-

kên xwe û bedena wî diguvişand. Carina, piştî çoşa hezkirinê, bi qasî kêliyekê, Baz li oda Maderê ku bi lampayên loş ên sor hinekî ronî dibû û jê hertim bîhna parfûmên erzan, xwîdan û hezkirinê dihat, di hembêza Maderê de, (carina jî di nav şeqan de) di xew re diçû. Ew kêliyên xewê, jî bo Baz, kurte-demên bihuştê bûn. Mîna çivîkeke biçûk ku nû, sakîn, bêperwaz û sivik, bi firê bikeve, Baz dikete nava xeweke hûnik a sivik. Ew bîhna mîz, avik, xwîdan û hezkirinê mîna bîhna misk û emberê bi difnê Baz diket. Piştî demekê Maderê hew pere ji Baz girtin. Dawiya dawîn jî wê dest pê kir û pere dane Baz. Yar, dost, heval, jin û diya ku Baz li pey bû, wî li kexxana payitextê Welatê Fireh peyda kir. Û jî roja yekemîn heta vê êvarê, pêwendiya wan a germ û samîmî dewam dike û ew ê her û her dewam bike. Hemû jinên ku Baz nasbûn li milekî, Mader li milekî. Mader; hevala sêwiyân, yara kesên tenê, pardara siûdên neçar. Di rojên teng de, Mader li Baz xwedî derket. Di rojên ronî de jî Baz ê li Maderê xwedî derkeve.

Tevî ku Baz vê êvarê dizewice.

Jin; jiyân, xwediyên jiyânê, sebeba jiyânê, hebûna jiyânê, garantiya jiyânê. Keç û jinên Baz. Sebebên hebûn û jiyana wî. Tevî ku ew vê êvarê dizewice, keç û jin ê hertim sebebên hebûn û jiyana wî bin.

Baz li dora xwe, xanimên ku vê êvarê hatine, dinihêre. Xanim ji peyayan zêde ne. Xanim jî peyayan zêdetir bala xwe didin ser kêf û henekê, dawet û dîlanê. Xanima Porzer ku niha li kêleka wî rûniştîye, bi ûsil, çavên xwe kil, lêvên xwe sor kirine. Piştî demekê, îşev, Baz ê van lêvên qelew bike devê xwe û wan bimêje. Ev lêv, ev beden, ev keça xama dê ya wî be. Baz dilopên dawîn ên cîn-tonîkê jî vedixwe û hinekî esebî, "xwarina van jî tu carî naqede" dibêje.

"Dawet e", Xanima Porzer, bi ken, dibêje, "şeva kêf û şahiyê ye. Leza te ji bo çi ye?"

Baz jî gotinên wê hinekî eciz dibe, lê dengê xwe nake. Bi destan, ew bang yek ji garsonên ku di navbera maseyan de derin û tîn dike û jê cîn-tonîkeke nû dixwaze. Gelo ev gava ku ew niha davêje, di cîh de ye? Ev keça ku niha li kêleka wî rûniştîye, dê bikaribe wî fahm bike, jê re bibe pişt û bi ya wî bike? Maderê jê re gotibû, "lawê min ê sêwî, baş bifikire, zewaç qeyd e, heke carekê lingên te ketinê, hingî jê xelas bûyin, gelekî zehmet e. Baş bifikire." Gelo ew baş fikirîbû? Baz nikare iddia bike ku ew vê keçika ku li kêlekê rûdine, zahf baş dinase. Belê, keçik biraziya Zabî-tê Simbêlqît e. Belê, bavê keçikê jî zabî-tê û keçik bi terbiya leşkeran perwerde bûye. Belê, Baz ew, car bi car, li mala Zabî-tê Simbêlqît, li vê salonê, li hin der û dorên din dîtiye, pê re bi dirêjahiya seatan peyiviye, gelek caran bi hev re çûne sînemayê,

bi gotinên germ nêzikî lê kiriye, bi destê wê girtiye û ew biriye li park, bexçe û parîzên payitext gerandiye, ew hembêz kiriye, ramûsaye. Keçikê jî jê rû banedaye, ji bervajiyê, bi kêfxweşî, nêzikî lê kiriye û ew xwestiye. Lê ev têrî zewacê dike?

Zimanê wê yê şêrîn, gotinên wê yên lihevhatî, zanîn û têgihîştina wê, adet û terbiya wê, lixwekirin û bal û bejna wê, rûgeşiya wê, ji kêf û henekê hezkirina wê, ev hemû aliyên wê bi dilê Baz in. Lê li milê din, pesn û fortên wê, maxrûrî û jixwera-zibûna wê, destgirtî û çikosiya wê, hezkirina wê ya mal û milk, zêr û pere û hin aliyên din ên weha ne bi dilê Baz in. Çavê wê hertim li pey mal û milk, zêr û yadîgaran e. Her cara ku Baz û wê hevûdu dîtine, wê bi tevgerên xwe, bi Baz daye zanîn ku ew yadîgarên giranbuha dixwaze. Û her cara ku Baz xwestiye, jê re, behsa kar û şixulê xwe bike, wê baber guhertiye û aniye ser mal, milk, pere, xanî, otomobil, ger, geşt û seyran, xwarin, vexwarin, lixwekirin, cil û berg, parfum û bîhn. Wê hertim xwestiye bala Baz bikîşîne ser van tiştan. Loma, heta niha jî Baz, hertim, xwe dudilî hîs dike. Hertim dilê wî bi sûzenî hildavê, hertim di heşê wî de şik hene. Gelo? Dîsan gelo?

Lê, Zabîtê simbêlqît ku pir dixwest ku ev zewac were pê, Baz îkna kir û ew xiste ser riya zewacê. Evarekê, em ê bibêjin, berî vê êvara zewacê bi qasî şeş mehan, gava Baz, ji bo serîdanê, çû mala Zabîtê simbêlqît, piştî şivê, Zabît Baz xewle kir û pê re li ser zewacê peyivî. Gotina dawîn a Zabîtê simbêlqît hê niha jî, baş tê bîra Baz; "kurê min, êdî dev ji vê jiyana peregende, jin û keçên serserî berde. Bes e. Ma kê binê wan qul û kêrahîyên tarî yên jinan dîtiye ku tu jî bibînî? Bêbinî ye, dawî nin e. Bes e. Bizewice, bibe xwedî mal, dezge, dûzan, zarok... û ji bîr meke, di ordiyê de şertê yekemîn ê biserketinê dûzan û disîplîn e, jiyana mal û malbatî ye." Bêguman, gelek sebebên din jî hebûn, lê di biryara Baz de van gotinên dawîn ên Zabîtê simbêlqît gelek tesîr lê kirin.

Baz dizanibû ku Zabîtê simbêlqît ku bi xwe kurdûnde bû, êdî ji ordiyê teqawît bûbû û tevî jina xwe ya hurme jiyaneke basîd û girtî dibuhurand, mîna lawekî xwe, ji Baz hez dikir û gelek dixwest ku Baz bi biraziya wî re bizewice. Zabîtê simbêlqît ku hertim, ji zaroktiyê heta niha, li Baz xwedî derketibû, hertim ew pirsîbû, alîkariya wî kiribû, rê li ber Baz rast kiribû û riya leşkerî û ordiyê jê re vekiribû, li ber dilê Baz gelekî hêja bû. Baz, bi rêz û rêzdarî, li gotina Zabît guhdarî dikir. Di mesela zewacê de jî wî welê kir; li ser gotinên Zabîtê simbêlqît fikirî û paşê jî biryara xwe da û herweha ew gihîştin vê êvarê.

Vê êvarê Xanima Porzer di nav cil û bergên bûkitiyê yên spî de, ji her carî zêdetir, balkêş û xweşik dixuye. Rû, ten û bedena wê ya gewr, vê êvarê, di bin şewqa

lampayên krîstal de hîn gewrtir dixuye. Bi hêdîka, ew ji qedeha ber xwe ya şaraba spî vedixwe û gotin bi gotin dipeyive. Ew kêma dipeyive, di jor re li der û dora xwe dinihêre, hertim di navbera wê û kesên din, bûyerên din, pêwendiyên din de mesafe heye. Hertim ferq di navbera wê û der û dorê de heye, mîna ku ew pir paqij, der û dor pir gemaîr be. Gava ew dipeyive, hingî gotinên wê, mîna gotinên ayetekê, giran in. Gotinên wê yê bijarte û giran, ji ber awirê wê yê sakîn û sar, nêrîna wê ya maxrûr, tesîr li merivan dike. Lê belê, Baz, leşkerê bêtirs, zabîte mahîr û însanê sebirdar jî bi karê xwe dizane; gava Baz cil û bergên wê jê kirin, ew tazî kir, di nav çîhan de, bi dest, tilî û zimanê xwe, bedena wê ya gewher vegirt û xwe gîhand kûrahîyên dil û bedena wê, hingî ne ev maxrûrî, mesafe û ferq ê bimîne, ne jî awirê sar û gotinên lihevhatî lê vala û pûç ên giran. Ev keça nazenîn û jixwerazî hê Baz baş nas nake, ev keça zane lê saf ê bibîne ka dinya, jiyana çî ye...

"Noş", Baz qedeha xwe ya nû ber bi qedeha wê dike û dibêje, "noş ji bo te, me, zewaca me û jiyana me..." Xanima Porzer, bi kêfxweşî dibêje "noş", bi zanîn, dest û piyên xwe ji normalê zêdetir li ba dike da ku zêr û zînetên dest, pî û gerdanê şewq bidin û bi hêdîka, hemû şaraba qedehê vedixwe.

Xwarin qediyaye, tevgereke piştî xwarinê ketiye nav salonê, şênîyên maseyan radibin, derin û tîn. Orkestra niha musîkeke hîn xurtir lêdixe. Mêr û jinine ciwan rabûne, li pîsta dansê, bi hêdîka xwe dilivînin. Garson di navbera maseyan de dilezînin û vexwarinên têkel bi mêvanan digihînin. Di nav çûyin û hatina mêvanan de komeke însan ber bi maseya Baz û Xanima Porzer tîn. Zabîte simbelqît, jinâ wî, bav û diya Xanima Porzer û çend kesên din. Gava Zabîte simbelqît û koma wî digêhên masê, "êdî wext hat", ew, bi rûyekî kentijî û geşbîn, dibêje, "walî, serekê belediyê hatine, mehra we dê bê birîn..." Baz û Xanima Porzer ji çîhê xwe radibin û berî ku Baz bikeve milê Xanimê, Zabîte simbelqît dilezîne, tê navbera wan, dikeve milên wan û wan ber bi aliyê din ê pîsta dansê dibe. Mehra wan ê li wir, li kêleka maseyê gelekî dirêj, tevî mêvan û şahîdan bête birîn.

Şahîde zewacê yê Baz, Zabîte simbelqît, mamê Xanima Porzer e. Yê Xanimê jî walîyê leşkerî yê payitexta welêt e. Ew hemû li wir, yek bi yek, hevûdu hembêz û pîroz dikin û li kêleka masê rûdin. Serekê belediyê ku generalekî nas e, dê mehra wan bibire. Baz, li ser rûyê wî keneke geş, serê wî bi qedehên cîn-tonîkê xweş, li dora xwe dinihêre. Ew roj, ew êvar, ew saet û dema ku Baz gelekî lê fikiriye û hema çî bigire bi serê her benî ademî tê, niha hatiye; zewac. Her tiştê ku Baz dil dikir, niha, li nik wî ye, her kesê ku wî dixwest hebûya, hatiye. Zabîte simbelqît ku jê re bavîti kiriye li vir e. Bavê Xanima Porzer ê zabîti û diya wê ya bêdeng ku niha wê

bibin xezûr û xwesiya Baz, li vir in. Walî û serekê belediyê, ev herdu generalên navdar ku hertim ji bo Baz bûne rîmsala xurtî, mêranî û welatparêziyê, li vir in. Serbazên Baz ku her pişt dane Baz, lê alî derketine, li vir in. Heval, dost û nasên wî yên din ên binemala mezin, yanî ordiyê li vir in. Mezinahî, serbilindahî, hêz û quweta dewlet û ordiyê li vir e. Kêf, henek, bîhn û jin li vir in. Û hevala wî ya pêşerojê, man û nemanê, niha li kêleka wî ye.

"Belê" Baz dibêje, gava serekê belediyê jê dipirse ka ew Xanima Porzer, mîna bermaliya xwe qebûl dike, "belê, belê..."

"Belê, belê, belê..." Û îmze, çepik, maç, hembêz û pîrozbahî.

Belê, piştî ku mehra Baz û Xanima Porzer ku êdî em ê, ji niha û pê ve, jê re bibêjin Xanima Baz, tê birîn, bi deng û çepikan, musîk dîsan dest pê dike. Baz û Xanima wî dest bi dansa yekemîn a zewacê dikin. Bi tenê, di navenda pîstê de, bi dengê şênîyan, bi ahenga çepikan. Welê dixuye ku bextiyarî û mesûdî ev e. Baz, ji mesûdî û vexwarinê serxweş, li dora xwe, bêdûzan, bêyî ku heşê wî li ser ahenga musîkê be, bi hêdîka, çerx dibe. Şewqa lampeyan li rû û çavên wî dixê, dengê zêr û zînetên Xanima wî, mîna dengê şalûl û bilbilan bi guhê wî dikeve û dengê çepikan wî, bi remamî, sermest dike. Dengê çepikan; nêrdevaneke dirêj û bilind, ber bi esmanan. Nêrdevana qehîm, têkûz û bilind a jiyan, dewlet û ordiyê, Baz pêpilikên nêrdevanê, yek bi yek, gav dike û ber bi jor dibe. Baz hildikişe, di nav dengê boş ê çepikan de, hildikeşe jor, qata herî bilind û ji wir li girseyên çepikkêşan, bi ken, bi maxrûrî, dinihêre.

Baz tî dibe, dixwaze, bêrawest, vexwe. Ew derin û li cihê xwe rûdinin. Û hingî pîrozbahîya mezin û esasî dest pê dike. Mêvan, yek bi yek, kom bi kom, qor bi qor, tîn, Baz û Xanima wî radimûsin, hembêz dikin, yadîgarekê didin wan û vedigerin maseyên xwe. Yek, dido, sisê, pênc, deh, bihîst, sîh, çil, pênce, sed, sed û pênce, du sed... Bi kêmanî du sed ramûsandin, hembêz, bi kêmanî bi hezaran gotinên pîrozbahî yên mîna hev, bi kêmanî hezar caran rabûn û rûniştin. Bi sedan rûyên cihê yên têvel, bedenên cûrecûr, dengên newekhev. Û di navberê de, bi qasî ku Baz keysê dibîne, ew hin qedehên cîn-tonîkê vedixwe. Baz sersem, sermest û serxweş e. Xanima Baz westiyayî lê kêfxweş e; dest, pêçî, pî, sîng û ber, gerdana wê, niha, tijî, zêr in. Ji niha ve, wê bi qasî umrekî zêr berhev kirine. Xanima Baz dikene, perwazên wê nîn in ku pê bifire.

Ëvar diqulipe ser şevê. Şev û westa şevê perda xwe berdide Salona Zabîtan. Kesên ku dans dikin, kêm bûne, mûsîk giran e. Hin mase vala bûne, mêvan, hêdî hêdî, derin. "Ev şev xelas bûya", Baz, serîgirî, difikire, "biqediya, herkes biçûya, ez

ji, em ji biçûna, min serê xwe bixista nav vê sîng, ber û gerdana gewher..." Lê hingî tevgerike xurt dikeve salonê, tişteki diqewime. Ji bîstan zêdetir zabîten kincên resmî lê, dikevin Salonê û li der û dora salonê belav dibin. Walî û serekê belediyê û kesine din radibin û ber bi deriyê mezin ê salonê dibin. Baz ji tecrubeyên xwe yê bizavên leşkerî dizane; tişteki qîrîng diqewime. Zabîtekî ji wan ên ku nû ketine salonê, tê nik Baz û bi hêdîka sedema lez û bezê, di guhê Baz de dibêje; General Serdar tê.

General Serdar tê!

Gotinên din hew tên bîra Baz. Ew ber bi deriyê salonê dibezîne û dere li kêleka walî û serekê belediyê radiweste. Lê xanim? Ka xanima wî? Serekê belediyê zabîtekî dişîne hundir da ku xanimê bînin. Û piştî keliyekê şeş otomobîlên mercedes ên reş û mîna hev tên, dikevin bexçê û li ber deriyê salonê radiwestin. Bi qasî bihîst zabîtan ji otomobîlan peya dibin û der û dora derî radipêçin. Paşê deriyê otomobîla sîsiyan a kerwana otomobîlan vedibe û General Serdar peya dibe. General Serdar; bavê welêt, sermiyanê dewletê, pergala ordiyê; bejneke dirêj ê qehîm, simbêlên boq ên xurtiyê, awirê teyrên baz ê êrîş û parastinê.

"General Serdar, General Serdar, tu her bijî!.." Çepik, qîrîn, qîjîn, rêzdarî. "General Serdar, tava welatê me, stêra esmanên me, General Serdar..."

General Serdar, li dorê girsa zabîtan, tê nik walî, serekê belediyê, Baz, Xanima Baz, Zabîte simbêlqît. Siya keneke zirav li ser rûyê wî, General Serdar Baz û Xanima Baz pîroz dike û nîşaneke biçûk bi sîngên wan ve dike. Nîşan, nîşaneke zîvhêlî ya alaya sêrengîn a Welatê Fireh e. Paşê ew hemû bi hev re dikevin salonê. Gava General Serdar dikeve salonê, hemû şênîyên salonê dev ji sohbeta geş, kişandina cixarê û vexwarina qehwe, çay, konyak, vodka, vîskî, likorê berdidin, radibin ser piyan û li çepikan dixînin. Berdevkên General çîh li jor, li kêleka Baz û Xanima Baz nîşanê General didin, lê ew rûnane. Wî wext, ji bo rûniştinê, nîn e. Ew li pêş, girse li pey wî, kom li salonê dizivire. Ji aliyekî heta aliyê din. Çepik berdewam in. Kes nikare nêzîkî General be, ew destê xwe nade kesî, bi serê xwe, silavê dide şênîyan û bi destan silavê dişîne kesên dûrî xwe. Piştî ku kom dizivire û cardin digihîje ber devê deriyê mezin, hingî orkestra dest bi lîxistina marşa neteweyî ya Welêt dike. Herkes li piyan, sîng, serî û rû ber bi General, bi dengêkî, bi aheng û gur, marşê dibêjin. Salon bi dengê tîz ê şênîyên salonê diheje. General, mîna heykelê xwe yê li meydana derve, bêlebat, li pê, di navenda şênîyan de rawestiyayî, çavên wî hinekî li jor, li marşê guhdarî dike.

Baz, bi dengêkî gelekî berz, heta radeya qîrînê, marşê dibêje. Belê, Baz mensûbî

binemaleke weha t k z e. Bel , ev binemal e ku welat   dewlet  dipar ze, yekitiya wel t li ser lingan p digire, miyaser    p şketin  direşine ser gel  wel t. Bel , General Serdar e ku bi heb na xwe, b ye tem nata heb na welat   dewlet . Baz, bi heyecaneke boş, bi coşeke b payan, diq re; "welat, ji bo te can feda. Alaya reng n, ji bo te, em heyran, xw na me qurban... Serek, ey serek, bi can, bi dil, bi xw n, em bi te re, ey serek..."

Paş  serek General Serdar, d san, bi lez, vedigere, dikeve otomobil    ji ber  avan winda dibe.

 d   i maye? H ç. General Serdar j  hate şev , bi hem  mezinah    quweta xwe silav da şev , şev rengand.  d  herkes dikare, bi serfiraz , bi best   hesta ziyareta General, vegere mala xwe.  d  şeva biserket  belav dibe. Heval n Baz dil dikin zava   b k  bibin   li b lwar n ber dev   em  mezin   baj r, bi ereb , biger nin. L  ne Baz ne j  Xanima w  v  yek  dixwaze. Mal, z tir n wext mal, bi ten  Baz v  yek  dixwaze. Mala germ   heyecana v  şev , perda duwem n a v  şev  ku d  li mal  veb.

Du heval n Baz, zava   b k  dixin otomobileke reş a leşker    wan dibin mal , mala ku n zik  st ran e.

Mala germ... mala ku Baz, ji n  ve, ji bo işev, ji bo jiyana malbat  raxistiye. Mala fireh ku ji  ar j ran hatiye p , bi r k   p k , hatiye raxistin. Tu k man  n n e. Salon, mitbax, serşok, odey n m van   razan    t kber   firaq n wan hem  tamam in. Herdu pencerey n fireh  n salona fireh li  em  ku niha bi ronahiya st r n şev  di ir se, dinih rin. Di salona fireh de, tişt  yekem n ku bala merivan dikişine, portreyeke mezin a General Serdar e ku li diwar  mezin   salon  hilawest  ye. Li diwar  din   j , li hember portreya General, alayeke mezin a reng n    end s ret n Baz  n leşker  di nav  ar ewey n basid de, hilawest  ne. Li diwar  k lek  y  dev  mitbax , koleksiyoneke k r, xen er   ş ran di nav kalan n z v   z rh l  de hilawest  ye. Pişt  ku Baz  ak t   kirawata xwe ji xwe dike, bi qas  k liyek , ew li der, li  em  ron  m ze dike. Ronahiya st ran, şewqa p t n ron  y n  m li ser pencer  dibiriqin. Baz hem  lampe p nexistine, hundir hinek  tar  ye. Xanim naxuy . Baz li maseya bi uk a ku li k leka pencer  ye vedigere   di nav ş şey n ser mas  de li ş şa c n  digere. Baz ş ş  dib ne, l  tonik, ş şa tonik  nikare bib ne. Baz nikare, niha, li tonik  j  bigere. Ew qedehek  tij  vodka   ava leymon  dike   bi carek  ve, qedehe her a niv  vedixwe.

Xanima Baz, dest   r y  xwe şuşt , peler n   lepik n sp  y n cil   berg n b kitiy  ji xwe kir , guliy n por  xwe y  dir j berday , t  salon . Di dest n w  de, s niyeke

biçûk heye. Hinekî ji Baz dûr, ew sêniyê datîne ser masa salonê û bi ken li sêniyê dinihêre. Wê zêr û zînetên ku îşev hatine dayinê, xistiye sêniyê. Gustîl, guhar, bazind, gerdanî, bronş, fer bi fer, cot bi cot, di sêniyê de dibiriqin.

"Were ba min", Baz, li ber pencerê, li pê, jê re dibêje. "Tu were" Xanim, bêyî ku li Baz binihêre, çavên wê li ser sermiyanên xwe yên jiyane, dibêje, "were, li van, xweşiya van binihêre." Baz ku ne li hêviya bersîveke weha bû, hinekî şaş dibe, lê bêdeng, dere nik Xanimê. Hê jî bîhneke gelekî spehî ji Xanimê difûre. Lêvên wê yên sor, ji kêfa, dilivin. Çend dilop av di navbera memikên wê yên mezin re ber bi jêr dibin. Baz Xanimê ber bi xwe dikişîne û destê xwe yê çepê dibe ser memikên wê. Xanima wî hinekî xwe dide alî, "na, ne îşev, ez, em gelekî westiyayî ne" dibêje.

Çawan ne îşev? Ma îşev ne şeva me ya pêşî ye? Çawan ne şeva gerdekê? Baz hinekî jê bi dûr dikeve û pir bi dîqet lê dinihêre. Ew dîsan dengê xwe nake, dere ber pencerê, radihêje qedeha xwe û vodka ya mayî, heta dawiyê, vedixwe. "Bes e êdî, te îşev zehf vexwar" Xanim, bi dengêkî hinekî esebî, dibêje. Bêyî ku Baz bersîvê bidîyê, ew qedeheke nû ya vodka yê tijî dike û dîsan hinekî jê vedixwe. Bi qasî demeke dirêj ew welê, Baz, çavên wî li ser çirûsk û pêtên stêr û avê, Xanima wî, çavên wê li ser çirûsk û pêtên zêr û zînetan, radiwestin. Paşê, ji nişkekê ve, mîna ku ew ji xew hişyar be, Xanima wî dibêje, "de em razên, em gelekî westiyayî ne" û bêyî ku li benda Baz bisekine, berê xwe dide oda razanê. Lê li ber deriyê odê, ew radiweste, mîna ku wê tiştek ji bîr kiribe, vedigere û li salonê dinihêre. "Berê jî ez gelek caran hatibûm vê malê, lê hingî mal ne ya min bû" ew, çavên wê li ser dîwaran, dibêje, "lê niha mal ya min e jî. Divê mala me, mala min û te be, ne garnîzoneke leşkerî, ez van tabloyan, kêr, xençer, demançe û berîkan, tiştên leşkerî li malê naxwazim."

Baz, matbûyî, xwîna wî vekîşiyayî, li jîna ku berî niha bi qasekî bû bermaliya wî, wê bibe hevala jiyana wî, dinihêre. Çi divê? Baz çi bike, çi bibêje?.. Ev jîna hanê çi dibêje? bi çi zimanî dipeyive? "Eger tu guh bidî ser gotinên min, tu dê jî fahm bikî ka ez çi dibêjim" Xanim, gotin bi gotin, dibêje. "Belê, tu dê fahm bikî, ezbenî... General Serdar, serekê me, sermiyanê me, her tiştê me ye, lê ne hewce ye ku ew hertim li mala be jî" Ezbenî? Çima ezbenî? Xanima wî hem dersan dide, fermanan li pey hev rêz dike, hem jî dibêje ezbenî! Baz diheze, gewriya wî zuha dibe. Piştî van gotinên dawîn, Xanima wî dere ber portreya General û portrê ji dîwêr dadixîne. Hingî Baz hew dikare xwe rabigire, bi hîdet, dere ser Xanimê û sîleyeke sert lê dixwe, "ker, keça keran!.." Bi tesîra sîlê, Xanim xwarî erdê dibe, lê ew xwe dide hev, bi awîrekî ku Baz hîç nedîtiye, li Baz dinihêre û xwe davêje ser Baz û rûyê wî penc dike, "ker, kurê kerê, kurê bêkes û bêesilan." Rûyê Baz dişewite. Dilê wî, bedena

wî, hemû hebûna wî dişewite. Ew destê xwe yê rastê hildide û bi hemû quweta xwe, sîleyeke hişkîr li Xanimê dixê. Xanim bi dev û rû dere erdê, lê ji erdê radibe, destê xwe dibe pozê xwe. Ji pozê wê xwîn tê. Ew dest bi qîrînê dike û li dora xwe dinihêre. Kêr û xencer... ew xwe li aliyê kêr û xenceran digire û xwe digihîne xencerek xwar. Lê berî ku ew dest hilîne, Baz xwe digihîne wê û ji bazinda destê wê ku xencer tê de ye, pêdigire. Bi qasî çend deqîqeyan, bi qîjîn û qireqîr, bi çêr û gotin, ew hevûdu dibin û tînin. Paşê ew dikevin erdê û li erdê gêr dibin. Mase, sandalye, kursî, maseya şûşeyan, şûşeyên li ser masê hemû tevîhev dibin, dişkiyên, belav dibin. Bi dû pêveçûna dirêj a li ser xalîça erdê re, herdu ji hev vediqetin û ji hev dûr, radibin ser piyan. Êdî deng ji wan nayê, bi tenê, bi kîn û nefret li hev dinihêrin. Xencer naxuye, destên herduyan jî di nav xwînê de ye. Îşligê spî yê Baz û fistanê spî yê bûkitî yê Xanima wî di nav xwîna sor de ne. Bi qasî kêliyekê, li herdu milên maseya salonê, li pê rawestayî, bi çavên mîna beloqê vekirî, ew li hev dinihêrin.

Paşê Xanima Baz, mîna telizekî vala, hildiweşe erdê. □

Kurd di weşanên polonî de

Pirsgirêka kurdî di lêkolînên polonî yên qonaxa piştî şerî (salên 1945-1969) de

MARIA PARADOWSKA

Li naverasta sala 1969ê, pirtûka nivîskarê kurd A. R. Qasimloyî (Kurdistan û kurd), ku ji mêj ve behsa wê dihat kirin, ji weşana wê ya Pragê ya îngilîzî hat wergerandin bo polonî û gehişt bo ser teqîckên pirtûkfiroşyan(1). Evê xebata lêkolîniyê gelek dengdana xwe heye û ji ber egerên cuda dibe cihê dilxweşiyê. Ev yekemîn lêkolîna berfireh e bi zimanê polonî li ser pirsgirêka kurdî piştî van çend salên paş Şerê Cihanî yê Duyem. Ji ber hindê û digel qelsiyên tê de, bi taybetî di warê zanyariyên etnografîk de, ev pirtûka Qasimloyî berhemekê buhadar yê weşandî ye. Her weha ew bêguman wê valahiya di literatura polonî de li ser vê pirsê heyî pir nake, lê nebûna lêkolînên li ser pirsgirêka kurdî, çi yên nivîskarên polonî û çi yên wergerandî ji literatura mişe di vî warî de, ji nivîskarên rûs û Sovyetê, çi nivîskarên îngilîz, alman, çi fransî, weha dike ku ev wergera pirtûka A. Qasimloyî, ya li jor binavkirî bi pilyeka bilind bihête hilsengandin.

Ji bilî nivîsine di hindek kovar û weşanên heyamkî yên polonî de û bi terzekî ji terzan di xebatên mezintir de yên girêdayî pirsgirêkên deverên Rojhilata Navîn, em, di literatura polonî ya zanistî û ya giştî de ya piştî şerî, pêrgî çi xebatên lêkolînvanîyê yên mezin li ser jiyana û kultura kurdan nabin. Digel berfirehbûna pûtedana hem zanistî û hem jî grupên mezin yên xwendevanên polonî bi kultura milletên neewrupî, nebûna lêkolînan li ser grupên etnîk yên cuda li deverên rojhilata erebî mîna kurdan, bêguman cihê pirsyarkirinê ye. Kultur û rewîştên balkêş û gelek elementên tradîsyonê yên kevnar ku di nav kurdan de heta roja îro hatine parastin, babetên baş in ji bo lêkolîn li ser kirinê.

Ku mirov temaşayî berhemên çapkirî bike, dê bibîne ku ev pirs li Polonyayê kêr naskirî ye. Di rojnameyên rojane û heftenameyan de, dengûbas bi nûçeyên

biçûk, ku bi awayekê serekî li ser rewşa kurdan ya siyasî bûn, dihatin weşandin. Ew nûçe jî di piraniya xwe de li ser kurdên Îraqê bûn, ji ber gelşa wan bi desthilatdarên Îraqê re⁽²⁾. Nûçeyên rojnamevanî derbarê kurdên ku di nav sinûrê Îranê de dijîn gelek kêmbûn û li ser rûniştivanên kurd li Tirkîye û Sûryayê bi yekcarî nebûn.

Her wekî dihêt zanîn axa Kurdistanê di navbera van herçar dewletan de dabeşkirî ye. Piştî Şerê Cihanî yê Yekem, di egera sîstema hêzên siyasî û berî her tiştekî hilweşiyana Împeratoriya Osmanî de, rê li ber kurdan, bo bicihanîna daxwazên xwe yê azadîxwaz ku bi sedan salan xebata çekdar ji bo kirî û di sedsala 19ê de bihêzkeftin, vebû. Lê her di encama Şerê Cihanî yê Yekem de Kurdistan di navbera Tirkîye, Îran, Îraq û Sûryayê de hat dabeşkirin. Di ser vê parçekirinê re, hesta netewî ya hêzdar û girêdan bi ziman û rewîşt û titalan ve, bûn egera xebateka berdeham ji pêxemmetî pêkanîna dewleta xwe. Lihevhatina aştîyê digel Tirkîyeyê li Tebaxa sala 1920ê li Sevrê qala damezrandina Kurdistaneka serbixwe ya pêkhatî ji deverên kurdî yê Îraqê û Tirkîyeyê kir, lê ev pîlan ne hat bicihanîn.

Li deverên erebî yê Rojhilatê, kurd, ku serhejmara wan nêzîkî 7 milyonan e, grupeka etnîk ya serbixwe ye -bi koka xwe indoewroppî ne- diyaleketekê nêzîkî yê îranî bikardiînin. Xwe hêj koka wan ya etnîk bi duristî nehatiye vekolandin. Kurdan, digel kartêkirinên mezin yê milletên cîran li ser wan, cudahiya xwe ya kulturî di hinek warên jiyandê de, bi taybetî di warê avakirinê û di cil û bergan de, li gor dewrûbera xwe ya geografîk parast. Wan, di warê peywendiyên civakî, zanebûna gelêrî û baweriyên de, bêtir elementên xwemalî li nîk xwe parastine. Ev bêtir peywendîdar e bi kurdên Îraqê û Îranê, ji ber ku pirtirîn xelkê kurd li van herêman dijît. Kurdên ku li Sûryayê dijîn grupeka biçûk in, ji çend deh hezar kesekan pêk dihên û kurdên Tirkîyeyê ji ber politîka helandinê, ji aliyê hukumeta wê dewletê ve, bi xelkê tirk dihêne naskirin.

Piştî Şerê Cihanî yê Duyem, li Polonyayê, kêmbûn li ser kurdan hatin weşandin. Her wekî min gotî, di wî warî de çî xebatên serbixwe yê mezin nebûn. Yê hebûn jî valahiyeke biçûk di literatura girêdayî vî babetî de digirin. Di nav wan de nivîs hene li ser babetên dîrokî-siyasî û geryanname û herwesa behsa lêkolînên geografîk li wan deverên ku kurd lê xwecih. Ji bilî nivîsên di kovaran de, nûçeyên biçûk li ser van pirsên me elaqetdar dikin, di karên mezintir û babetberfirehtir de dihên dîtin. Nivîsên gerok û lêkolînvanên polonî yê sedsala 19ê li ser Kurdistanê ku careka din hatine çapkirin, balkêş in. Dema mirov beh-

sa nivîsên dîrokî-siyasî bike divêt li berahîkê navê nivîsa A. Bartnickiyî li ser dî-roka kurdan û xebata wan ji bo rizgarbûnê bîne⁽³⁾. Ew nivîs mezintirîn xebata lêkolînvaniyê ye, ku bi zimanê polonî li ser wan pirsan, piştî Şerê Cîhanî yê Duyem hatiye belavkirin. Bartnicki bi dût û dirêjî behsa serhatiyên milletê kurd dike û bêtir li ser xebata kurdan û çend serhildanekên wan yê çekdar, ku bo berevanîkirinê ji welatê xwe, bi dirêjîya çend salan kirine, radiweste. Herwe-sa ew di nivîsa binavkirî de gelek cihî dide bizavên kurdan yê dîplomatîk digel Komeleya Milletan piştî Şerê Cîhanî yê Yekem, ku mebest jê damezrandina dewleta kurdî ya otonomî bû û herweha diçe ser behsa pirsgrêkên serhildanên kurdên Îraqê û Îranê yên vê dawiyê. Pir kêr li ser kultura kurdan û bi awayekê serekê li ser koçerî û peywendiyên eşîrîniyê û binasên neyarîniya di navbera hindek eşîran de dinivîse.

Li ser xebata kurdan ji bo rizgarbûnê G. Wojciechowski⁽⁴⁾ reportajeka kurt heye, tê de ji bilî wesifkirina hindek eşîrên kurdan, daxwazên kurdên Îraqê di serhildana Hezîrana 1963yê de berçav dike. Her girêdayî vî babetî, J. Dziedzica⁽⁵⁾ jî li ser xebata rizgarîxwaz a kurd di salên 1968/1969an de radiweste û tê de kurdan wekî kêmaniyeka nerewî li Îraqê li qelem dide.

Li ser kultura kurdên Îraqê du nivîs hatin belavkirin. Ew jî geroknameyên (reportajên gerokiyê) yên J. Lichodziejewskiyî ne⁽⁶⁾. Piştî çend salan ew reportaj bi awayekê berfirehtir, wekî beşeka pirtûka wî *Piaskem w oczy* »Toz di çavan de -werg.« hatin belavkirin. J. Lichodziejewski piştî şoreşa Qasimî wekî delegatê teknîkî yê daîm yê Navenda Bazirganiya Derve »Cekop« çû Îraqê û bi hezkirina xwe çû deverên kurdî bo dîtina wan. Ji ber ku ew bi xwe li wê derê bû, behsên wî dîrekt in û dema mirov wan dixwîne hest bi rastîniya wan wesifkirinan dike. Ji bilî rawestaneka kurt li ser dîroka kurdan û rewşa wan ya geografîk, nivîskar bi dût û dirêjî behsa tiştine ji jiyana rojane û rewîşt û tîtalên kurdên Îraqê dike. Gelek cihî dide wesfa bajar û gundên tê re derbas dibe, koçeran, cil û bergên wan, xwarin û vexwarinên wan û serhatiyên girêdayî koka kurdan.

Nivîsên peywendîdar bi geryanên polonî ve bo çiyayên Bilind, ku deverên kurdî jî digirin, beşekê bi serê xwe ne. M. Popko⁽⁷⁾ ku qala geryana xwe dike û bi raybetî di nivîsa xwe ya duyem de, ji bilî berçavkirina deskeftiyên xwe yên al-pinistîk, bi parçeyî hindek rastiyên jiyana û rewîştên kurdan li herêmên Tirkîye-yê tomar dike. Ew bêtir giringiyê dide cilkan û xwarinê û herweha tiştên ku kurd diçînin û heywanên ku bixwedî dikin binav dike.

Li dûmahîya berçavkirina nivîsan, hêjayî hindê ye em wan helbestên kurdî

yên hîlbijartî ku ji aliyê etnografên fransî ve hatibûn belavkirin û Z. Stolarkî⁽⁸⁾ ji zîmanê fransî kiribûn polonî bi bîr bînin. Em bi xêra hindê şîyan şîra gelêrî ya bedew, ya pîrî nazikiya hestan û kulturê, şîra ku heta roja me ya îro mayî, nas bikin.

Grupeka din pêk dihêt ji nivîsên li ser pîrsên herêmên Rojhilata Navîn, ku mirov dikare di wan de agahdariyên girêdayî kurdan peyda bike. Helbet lêkolînên ku bi şeweyê pirtûkên geografîyê derdikevin, wesfa Kurdistanê dikin û herweha gelek zanyariyan di warê pîrsên abûrî-geografîk yê vê herêmê jî didin⁽⁹⁾. Ji rexekê din ve mirov dikare pûteyî bide xebatên dîrokî-siyasî ku tê de nivîskar li ser pîrsê girêkê peywendîdar bi tekoşîna milletê kurd ji bo serxwebûnê radiwestin⁽¹⁰⁾. Divêt em li vê derê biçin ser behsa nivîsên gerokî-reportajîk ku ji aliyê J. Lichodziejewski û K. Dziewanowskiyî⁽¹¹⁾ ve hatibûn kirin. Di nivîsa J. Lichodziejewski yê de, di warê zanyariyên li ser kurdan de, meteryalekê mişê cih girtiye, lê pirtûka K. Dziewanowskiyî reportajeka rojnamevanî ya nimûneyî ye, diçe ser behsa problemên girêdayî bikarxistina neftê li deverên Kerkûk û Mûsilê û herweha rewşa saxlemiyê û pûtedanê bi tenduristiyê li wan deveran.

Divêt navê wergera geroknameya G. Bidwellî⁽¹²⁾ bihête gotin. Bidwell li salên 1945-46an li Rojhilata Navîn geriyabû û di bîranînên xwe de hindêk tişt ji kultura kurdan destnîşankirine û bêtir giringî daye ser koçeriyê û ketina koçeran bo nav jiyana akincîbûnê.

J. Leliwa⁽¹³⁾ di pirtûka xwe ya navincî de babetê kurdan vedike û bi rengekê serekî li ser pîrsa xebata azadîxwaza kurdan li Îraqê û dîroka wan radiweste.

Dema mirov bixwaze li ser pîrsa kurdî xebatên bi polonî nivîsandî di qonaxa piştî şerî de radiweste divêt mirov destnivîs û nivîsên lêkolînanên polonî yê sedesala 19ê yê dûbare çapkirî bide berçavan. Mebesta min li vê derê berî hemûyan nivîsên K.Brzozowskiyî û destnivîsa W. JabŁonowskiyî ne.

Beşek ji nivîsên K. Brzozowskiyî yê ku di gelek kovaran de belavbûyî, T. Brzozowskayê⁽¹⁴⁾ di pirtûka xwe di beşa bi navê »Belqan, Kurdistan, Mezopotamya« de civandine serhev. Tiştên ku di vê beşê de ne, peywendîdar in bi geriyên K. Brzozowskiyî li çiyayên Kurdistanê li sala 1869ê. Egera ku ev nivîs bêtir dibin cihê balkêşiyê jî ew e ku nivîskarê wan wekî yekemîn lêkolînanê ewrûpî li ser Kurdistanê û çetirîn şehrezayê wan deveran di zanista cihanî ya nîva duyê ji sedesala 19ê de hatiye naskirin. T. Brzozowskayê bes hindêk parçe, yê peywendîdar bi biografi û geografîyê ji nivîsên K. Brzozowskiyî hîlbijartine û bala xwe nedaye ser parçeyên etnografîk. Ev ziyaneke mezin e, ji ber ku K.

Brzozowski di nivîsên xwe de gelek agahdariyan di warê jiyana koçerî ya eşîrên kurdan û karakterê wan yê şervaniyê dide, behsa çandina dextî û fêqî û texlîtên xwarinên kurdî yên ku li cem wî xelkî dihatin çêkirin dike. Di hindek nivîsên xwe de behsa avakirinê dike û bêtir serincê dide ser avakirina bajarên mezin, mîna Kifrî yan Silêmaniyê. Herweha zanyariyan li ser cil û bergên kurdan, hem yên mêran û hem yên jinan dide. Di nivîsên K. Brzozowskiyî çend agahdariyek li ser peywendiyên komelayetî, zanîna gelêrî û baweriyên kurdan hene⁽¹⁵⁾.

W. JabLonowski jî her bi wî şeweyî diçe ser behsa vê pirsê û hindek parçe jê li sala 1967ê⁽¹⁶⁾ hatin weşandin. Di xebateka ku armanc jê nasandina çarenivîsa mişextên polonî li Tirkîyeya Osmanî û bi awayekê giştî li Rojhilata Navîn bû, ji wê meteryala berfireh û mişe bes hindek parçe hatin weşandin. Ev jî ne di qazanca meteryala etnografîk de bû ku di destxeta vî nivîskarî de bi dewlemendî cih girtiye. W. JabLonowski ji sala 1866ê û heta mirina xwe li sala 1894ê wekî pzişkekî di xizmeta leşkerê tirkî li Tirkîyeya Osmanî bû û di wê mana xwe de çend heyvekan li deverên kurdî li Îraqê û Îranê geriya. Di bîranînên xwe yên bi detalya de tiştên balkêş li ser xelkê kurdî jî dinivîse. Bes beşek ji wan di berhemên li sila binavkirî de hatin weşandin. Xwe zanyariyên di destxetê de, hindî bibêjî buhadar in, ji ber ku ji jêdereka bijare ya polonî ne li ser kurdan. Ji ber ku W. JabLonowski bi xwe di nav wan de jiya, lewma şîya kultura kurdan bina-se û weha şîya xanî, cil, xwarin, navgînên veguhastinê, hindek rewîştan û hindekê ji jiyana civakî⁽¹⁷⁾ baş wesif bike.

Meteryalên etnografîk yên sedsala 19ê yên li ser kurdan ku ji aliyê gerok û lêkolînavên polonî ve hatibûn civandin, hêj li benda şirovekirin û li ser rawestiyana rexnegiran in. Di wê serdemê de li ser biografiya wan polonîyan bêtir ji destkeftiyên wan di warê lêkolînan etnografîk de rawestiyabûn⁽¹⁸⁾.

Derkeftina wergera polonî ya pirtûka A. R. Qasimloyî, di demekê de ku berhemên polonî -çi yên xumalî û çi yên wergerandî- di warê lêkolînan de li ser kurdan û li ser tradîsyonên kevnar tê de pir kêr, karekê hêja û mezin e. Xwe ev pirtûk valahiya heyî danagire. Gelek tişt jê kêr in û karakterê pirtûkê yê siyasî-ekonomî bûye egera sinûrîkirina çendîtî û çawatiya meteryalê etnografîk tê de. Xwe A. Qasimlo di pêşgotina pirtûka xwe de diyar dike ku dixwaze problemên kurdî yên hevçerx bi dîtineka siyasî deyne ber çavên xwendevanan. Û ew bi wê dîtîne ye ku ev dabêşbûna Kurdistanê di navbera çend dewletan de dikare, ji ber wekyekiya dîrokê, bi awayekê taybetî ji xwendevanê polonî re niyas be. Nivîskar dibîne ku gelek tiştên hevbeş di dîroka herdu milletan de , yê kurd û yê

polonî de hene. Pirtûka navbirî bi awayekê serekî li ser jiyana kurdên hevdem û xebata wan sexmeratî azadiya netewî û mafên wan di nav wan dewletên ku tê de dijîn radiweste. Ne bes dîroka kurdan, lê herweha ravekirineka dirêj jî ji bo rewşa kurdan ya siyasî û civakî ya hevçerx li Îran, Îraq, Tirkîye, Sûrya û Sovyetê pêşkêş dike. Ev pirtûk di babetê xwe û di vî warî de bêguman karekê gelek buhadar û êkane ye. Lê mirov nikare wê gotina nivîskarî erê bike ya ku bi rengê giştî dixwaze weha bide zanîn ku kêma vekolîn -di warê literatura cihanî de- li ser problema kurdî hatine kirin⁽¹⁹⁾. Hema ya berî her tiştekî vê gotinê nepejirîne bibliografiya wan lêkolînên li ser kurdan e⁽²⁰⁾ ku li sala 1963ê li Moskva ya hatibû weşandin û tê de navên nêzîkî 3 hezar lêkolînên girêdayî vê pirsê hatine destnîşankirin û bêguman ev ne hemî nivîsên girêdayî vê pirsîrêkê ne.

Pirtûka Qasimloyî ji sê beşan pêk dihêr; beşa yekem kurtiyeka pirsên geografi-dîrokî yên Kurdistanê ye, ya duyem berçavkirineke bo rewşa abûrî û beşa sêyem li ser pirsîrêka kurdî di vê nûdemê de ye. Di beşa yekem de nivîskar diçe ser behsa geografiya deverê, xwecih û rûniştivan, ol, ziman û literatur, xwendin û pizîşkîniyê. Paşî kurtiyeka dîrokî û li dawiyê jî dabêşkirina Kurdistanê ya dawiyê berçav dike. Beşa duyem ku li ser rewşa abûrî ye, ronahiyê dixê ser rewşa abûrî û sexletên wê yên giştî, astê berhema çandin û avdanê û herweha kurtiyeka dîroka civaka kurd û formên sexbêrîjêkirina axê û formên baca bingehîn. Her di vê beşê de zanyarî li ser struktura civakî û astê jiyana xwecihên gundan, problemên pişesazî, bazirganî û finansan û herwesa derxistina neftê li herêmên kurdî û cihê wê di abûriya netewî de. Di beşa sêyem de, bi awayekê berfireh, pirsîrêka kurdî ya hevçerx dihêr şirovekirin digel destnîşankirina peywendîya vê pirsîrêkê û mafê milletan bo biryardanê li ser çarenivîsa xwe û xebata kurdan ji bo otonomiyê li Kurdistana Îraqê.

Ev berçavkirina pirtûkê ya giştî bo van pirsan her li ser wê demê ye ya ku pirtûk tê de dihat nivîsandin. Ji bilî zanyariyên geografi-dîrokî-siyasî, tu dikarî di beşa sêyem de detalyayên herî balkêş yên peywendîdar bi pirsên kurdan yên abûrî bibînin. Berî hemûyan jî struktura sistema eşîrtîyê û pêşdeçûna wê, tex tekirna komelayetî ya xwecihên kurd, wesifkirina avdanê li wan herêman û pirsîrêka avê di çandina kurdî de. Qasimlo, herweha, gelek zanyariyan li ser metodên wecdîtinê ji axê di çarçoveya sistema xwegirêdana texên cotyaran yên hejar bi xwediyên erd û milkên mezin dide û herwesa tiştên ku dihêne çandin binav dike. Xuya ye ku tiştên bi taybetî balkêş in ew agahdariyên rastîn in li ser peywendiyên civakî yên rûniştivanên Kurdistanê. Bêguman pirtûka A. Qasim-

loyî ew armanc ya ku nivîskarî di nivîsandina wê de li ber çavên xwe deynayî bicihaniye û bêguman dê ev pirtûk, ji lêkolînên din re, meteryalê buhadar û arîkar be. Lê ji ber karakterê wê yê yekhêlî; siyasî-ekonomî û ji ber nebûna pêdaçûnan di warê kulturê hem ya meteryal û hem jî -pîçek- ya komelayetî û ji ber herweha nebûna zanyariyan di warê zanîna gelêrî û baweriyên xelkê kurd, pirtûk ne pir dilxweşker e.

Di lîteratura polonî, hem ya zanistî û hem jî ya giştî de, nebes di qonaxa piştî şerî de, lê herweha di dûmahiya sedsala 19ê û destpêka sedsala 20ê de, çî xebatên nivîskî yên mezin ku li ser pirsgirêkên kurdî rabiwestin nînin. Evca divêt bi-hête gotin ku derkeftina berhemeka weha, bona ku di naskirina kultura milletê kurd de ji me re arîkar be, pêwîst e. Ew pirsgirêkên herî balkêş jî ku hêjayî lêkolîn li ser kirinê ne, bêguman dê problemên koka kurdan, xesletên xwemalî û derveyî di kultura wan de û herweha guhertinên kulturî yên hevçerx li vê deverê bin. □

Ji polonî: **SIDQÎ HIRORÎ**

Ev nivîsa Maria Paradowskayê ya ku di kovara etnografîk ya polonî »Lud«, bergê 54'an, sala 1970'ê de hatibû weşandin, ji polonî hatiye wergerandin.

Çavkanî

1. *Abdul Rahman Ghassemlou, Kurdistan i kurdowie.* Warszawa 1969.
2. Berê xwe bide, bo nimûne »Trybuna Ludu«, »Zycie Warszawy«, »Glos Wielkopolskim« û rojnâme yê din.
3. *Andrzej Bartnicki, Kurdowie.* »Mowia Wieki« 1966, R. IX, nr. 3-5.
4. *Grzegorz Wojciechowski, Znow wojna w Kurdystanie.* »DookoLa Swiata« 1963, R. X, nr. 27, rûpel 4-5; herweha berê xwe bide *Ogien w gorach.* »Swiat« 1963, R. XIII, nr. 31, rûpel 8-9; *Juri Boczkariew, Kurdowie u progno wolności.* »Widnokregi« 1960, nr. 10, rûpel 98-100.
5. *Jan Dziedzic, Kraj dwóch rzek.* »Kontynenty« 1969, nr. 3 (62), rûpel 16-19.
6. *Jerzy Licodziejewski, Na spotkanie Kurdystanu, û Na przeleczy Rawanduz.* »DookoLa Swiata« 1962, R. IX, nr. 12 û 13.
7. *Maciej Popko, Na Araracie, û W gorach Cilo Dag.* »Poznaj Swiat« 1968, R. XVI, nr 1 (182) û 2 (183).

8. Zbiegniew Stolarek, *Wybor wierszy kurdyskich*. »Kultura« 1963, nr 5, rûpel 6-
9. Berê xwe bide, bo nimûne *Kraje i morza pozaeuropejskie. Geografia fizyczna*, li bin serperîstiya prof. E. Neef, Warszawa 1959; yan J. Baker, *Odkrycia i wyprawy geograficzne*. Warszawa 1959. Herweha pêwîst e li vê derê navê xebata K. Moszynski, *Ludy pasterskie*, Krakow 1953, bihête anîn, ku tê de nivêrûpeleka nûçeyên kurd li ser kurdan heyê.
10. Marek Gdanski, *Arabski Wschod*. Warszawa 1963; yan jî Lukasz Hirszowicz, *III Rzesza i Arabski Wschod*. Warszawa 1963.
11. Jerzy Lichodziejewski, *Piaskiem w oczy*. Warszawa 1964; Kazimierz Dziewanowski, *Mahomet i pułkownicy*. Warszawa 1963.
12. George Bidwell, *Szlakiem karawan*. Warszawa 1956.
13. Jerzy Leliwa, *Irak wczoraj i dziś*. Warszawa 1964.
14. Teresa Brzozowska, *Sirzelba, turban i pioro*. Warszawa 1966. Çîrokek e li ser Karol Korab-Brzozowskiyî.
15. Berê xwe bide M. Paradowska, *Karol Brzozowski - podróżnik i badacz Bliskiego Wschodu*. »Etnografia Polska«, bergê XI, 1967, rûpel 208-223.
16. Władysław Jabłonowski, *Pamiętnik z lat 1851-1893*, berhevkirina J. Fijałek, Wrocław-Warszawa-Krakow 1967.
17. Berê xwe bide M. Paradowska, *Rekopis W. Jabłonowskiego i jego znaczenie dla historii etnografii polskiej*. »Etnografia Polska«, bergê XII, 1968, rûpel 162-172.
18. Berê xwe bide, bo nimûne Jan Rejchman, *Karola Brzozowskiego wejście w r. 1869 na Pir Omar Gudrun (2588 m)*. »Wierchy« 1964, R. XXXII, rûpel 119-129; herweha Z nieznananych kart orientalistyki polskiej XIX w.; *Polscy badacze języka i folkloru Kurdów*. »Przegląd Orientalistyczny« 1969, nr 1 (69), rûpel 49-59; Stefan Przeworski, *Z polskich badań naukowych w Azji Zachodniej. Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, Warszawa 1957. Herweha berê xwe bide nivîsên li ser biyanîyên ku lêkolîn li ser kurdan kirine, mîna Franciszek Machalski, *Wspomnienie o Bazylim Nikitini*. »Przegląd Orientalistyczny« 1961, nr 2, rûpel 217-220.
19. A. R. Ghassemlou 1969, berhevkirin û pêşgotina W. Skuratowicz, rûpel 7
20. *Bibliografia po kurdoviedeniju*, Moskva 1963.

Gula Mehabadê

Divê îro pê ve, sibe em ê pir bibin
Dinê bidin mendalan û bextiyar bibin.
Tu dizanî
Şîf hez dikim guliyên behîvan
bi gulçîçekan jî...
Mîna darên bê çîçek in zarokên Helepçê
Hê jî ji serma zivistanê ya mirovkuj
û ji germa havînê
Em nikarin wan biparêzin.
Bi evîn û hesret û keser dişewitî dilê min
Ewr tên û diçin
Ewrên bi siyyanûr û gazê
Tixûb û sînoran nas nakin
Bêînsaf lê diqelibin
Dilê min dibe kovana Dêrsimê
xwîn jê herikî
Navekî evîna min jî Mehabad e
Asê dibim, îsyana dikim
zaliman û dîroka zaliman re
Di van berbangên sor û xwînî de
Şiyar bin, serî rakin
Xweş e!
Kesk û sor û zer
Wek nîşana serxwebûn û azadiyê
Di destê min de
Gula Mehabadê
dixwazim bidim we
bixim destê we!

ADIL DURAN

Cesaret

Gorkî û Pasternak di navendê de

SÜLEYMAN DEMİR

Dîroka rewşenbîrên rûsan, dîroka şerê bidestxistina azadiya nivîsandin û axavtinê ye. Gellek êş di vê derheqê de kişandine û mixabin bi şoreşa 17'ê oktoberê re dawî li şer û êşên wan nehat.

Piştî ku bolşevîkan desthilat girtin destên xwe, çavên desthilatê bi ser nivîskar û rewşenbîrên ne bolşevîk de beloq bûn. Mixabin û jdanê leşker û polîsan bû sosyalîzm û derket pêşiya wan. Hêla sosyalîzmê a ku qer nebe divabû ji bo xelkê û hêza afirandina bedewiyên jînê demokratîk bûya, nehat bipêşvexistin. Zor, bû metoda halkirinê ya bingehîn û di hin waran de tu tiştêkî aşîxwaz û demokratîk ji sosyalîzmê re nema. Em îro dibînin ku di qada siyasî de wilo bû. Di derheqê nivîskaran de wilo bû û her ku çû hişktir bû. Ên ku nehatin girtin û bi xwe re gihan, ji welêt revîyan, ên ku man jî, man dest û niggirêdayî. Terora ku di vî warî de bû, wilo berfireh hat kirin ku gellek çaran hin rewşenbîrên bolşevîk ji ketine ber.

Heta demekê min bi xwe bawer dikir ku ev yek hew di dema Stalîn tenê de wilo bûye. Lê mixabin em îro dibînin ku ne wilo ye. Ji serî ve, hîna gava ku Lenin sax bû û heta sîstema ku bolşevîkan ava kiribû hilweşiya, wilo bû. Wê ji agahdariyên ku Gorkî dide, xuya bibe ku Lenin bi xwe dest bi wê yekê kiriye û bingehê wê yê teorîk daniye. Derdikeve û bêşik dibe ku Lenin siyasethanekî şa-

reze bû, lê ji hêla humanîzmê ve feqîr bû. Û her wilo, qet ne demokrat jî bû. Ji ber vê yekê bi hêsanî êrîş birine ser kesên ku ne hevalên wan bûn û ew bi wê hêsanîyê wek dijmin diyar kirine.

Ji ber vê yekê divê bê gotin ku ev yek ne kar û kirina çend kesan bû, em nikarin bi zalimbûna Stalîn tenê rave bikin. Bûyer, ji serî ve bûbû hêleke sîstemê.

Ez bawer im ku ev yek, wek şermezariyeke mezin di stûyê sosyalîzmê de ye. Lê her wilo jî ez bawer im ku sosyalîzm, ne ew yeka ku bû ye. Ji ber wilo jî agahdariyên di vê derheqê de bala min dikişînin. Ez bawer im ku divabû do wilo nebûya. Divê îro jî ne li welatê me û ne jî li tu welatên din wilo bibe. Û her wilo divê sibe jî wilo nebe. Divê tu nivîskar ji ber tu bawerî û nivîsên xwe, nebin mijara taqîbata polîs û siyasetvanan. Divê em kurd jî vê yekê xurt bikin û azadiya baweriyê û nivîsandinê bikin adeteke xwe ya bêmunaqaşê.

Gorkî navekî li naveroka bûyerê dike. `Birîndarkirina mejiyê gelekî`. Rast e. Gava êrîş diçe ser rewşenbîrên welatekî, êrîş diçe ser hêza afirandina gel a çandî, exlaqî û her baber hêlên bedew. Bi êrîşê re, îcar hilweşandina neteweyî dest pê dike. Ma gelo ne ji ber wilo ew Rûsya ku demekê di warê edebiyatê de yek jî welatên herî li pêş bû, îro bûye yek ji welatên dinya sêyem. Rastiya vê yekê ji bo min bêmunaqaşê ye. Ji ber ku ne yek û dudu û sisê hatin kuştin. Bi sedan nivîskar hatin kuştin, girtin û wendakirin. Bi sedan ên ku nehatin kuştin, ya hatin girtin, ya hatin tirsandin û rawestandin, ya jî »xwekuştin« bû moda mirina ku pîr jê hat hezkirin. Ên din jî revîyan. Ne nivîskar tenê, lê her babet alim û hunermend ketin ber wê talanê. Gava mirov li hêza siyasetvanan dinere, îcar hejmar ne bi sedan e, bi hezaran e. Ji komîta navendî a partiya bolşevîk a ku şoreş kiriye, çend kes tenê digihîjin ku bi xwe bimirin. Ên din hemû bi xaîntiyê tîr tawanbarkirin û tîr kuştin. Gava mirov li hêla leşkerî dinere, her wilo ye. Vê talanê sîh-çil salan ajoriye. Rojek hatiye ku welatê Sovyetan bê mejî maye. Heger ne wilo bûya, belkî sosyalîzm bikarîba bi ser biketa.

Bîranînên Anna Larîna Bucharîna, di vê derheqê de balkêş in. A. L. Bucharîna keça Larîn e û jina Bucharîn e. Herdu jî ên herî li pêş bûn. Ji ber vê yekê jî Anna di nav bûyeran de bû, didîtin û dibihîstin. Heta van salên vê dawiyê di hefsê de bû. Gellek di hefsê de jî dîtibûn û li wan guhdar kiribû.

B. Jangfeldt agahdariyên dawî ên ku di derheqê rewşenbîrên rûsan de ji arşîvên polîsan bi destê xwe xistibûn, wek pirtûk çap kirin. Pîreka min, wek xelata çilsaliya min diyarî min kir. Spas. Navê wê *Hawariyê Sêzdemîn* e. Navê rûmet û vatîniya ku Mayakovskî dabû xwe ye. Min xwend û ez dixwazim bi kurtî behsa

Maxim Gorki rewşenbîrekî bêtirs bû

1920

Ю. АННЕНКО

çend hêlên wê yên balkêş bikim. Wek ku ji navê nivîsê jî tê famkirin, Maksîm Gorkî û Borîs Pasternak di navendê de ne.

M. Gorkî him halxweş bû û him jî xurt û xwedî otorîte û cesaret bû. Vê yekê û baweriyên wî yên ku azadî û demokratî diparastin, rewşenbîr û nivîskar li dorra wî dicivandin. Gava karîbûn, diçûn derdên xwe û xeterên li ser serê xwe jê re rave dikirin, lê gava ku nikarîbûn jî, name jê re dişandin. Wî jî her babet alîkarî bi wan dikir û ew diparastin. Ên di vê derheqê de herî balkêş, Viktor Şklovskî, Nina Berberova û Roman Yakobson in. Nivdostaniyeke Gorkî û Lenîn a sarancê hebû. Ji ber wilo karîbû naman rast û rê ji wî bi xwe re binivîse. Di sala 1919-an de gava qeflek rewşenbîr tên girtin, Gorkî nameyeke protestoyê jê re dişîne. Ew di namê de wilo dibêje:

Gelo ev metoda xweparastinê ji êrişkeriyê pê ve çî yê din e, ma gelo ne qebûlkirina qelsiya xwe bi xwe, ya jî -a herî dawî- xwestin û kirina veşartina bikêrnehatina xwe ye.

Ez vê taktîka ku ji hêla exlaqî ve feqîr e û mejiyê miletekî birîndar dike, bi temamî protesto dikim.

Ez dizanim tu dê wan gotinên her carê bibêjî: »serê polîtîk«, »ên ku ne bi me re ne li dijî me ne«, »mîrovên bê teref bi xeter in« ûhw...

Vladîmîr Ilyîç! Ji bedêla ku ez bibim hevparê bêdengiya di derheqa karê têkbirina hêza gelê rûs a herî bedew de, ez jî çihê xwe li kêleka wan kesan digirim û girtinê û cezayê hefsê hildibijêrim. Ji bo min bêşik eşkere bûye ku »yên sor« jî wek »yên sipî«, dijmînên gel in.

Divê ez bibêjim ku ez bi xwe dixwazim ku »yên sipî« min wenda bikin, lê »yên sor« jî ne hevalên min in.

Lê mixabin ne vê namê û ne jî tu şîret û aqilê din, biryarên di vê derheqê de rane-westandin.

Lê tiştê di vir de û di jîna Gorkî de balkêş e, cesareta wî ya mezin e. Ji xwe heger ku ne wilo bûya, wê Gorkî, îro ne mezin bûya. Wek rewşenbîrekî ku şahidê demê bû, nikaribû bitirsiya û bêdeng bima. Mîrov dikare bitirse, lê dîrok tişteki jî bîra nake. Ev yek vatiniyekê dide ber rewşenbîrên ku vê yekê dizanin û cesaretekê dike dilê wan. Li hemberî neheqiyên dîrokî derdikevin û alîkariya ku bere rewşê bikeve ser rêya xêrê bi rewşê dikin. Gorkî yekî wilo bû û dixwest alîkariyê bi rewşê bike. Dixwest ku azadî xurt bibe û rewşenbîr nebin mijara taqîbata polis û qanûnan. Lê gava qanûn neyên rayê û polis bi tu awan neyên girtin, kesê ku dixwaze alîkariyê bi rewşê bike, têk diçe. Tiştê ku hatiye serê wî jî mixabin wilo xuya dike.

Lê rewş û qanûn û polis çî bikin û bibêjin, cesaret adeteke rewşenbîrên rûsan bû, bilind radigirtin. Aleksandr Radîşçev, Aleksandr Pûşkîn, Mîchaîl Lermantov û Vladîmîr Mayakovskî di dîroka rewşenbîrên rûsan de, egîtên ku cesaret bilind kiribûn û diyarî ên bi dû xwe de kiribûn in. Her çî qasî Mayakovskî jî nişê piştî Gorkî ye jî, berî wî jî jîne koç kiribû û jî ber wê yekê jî yek jî ên ku cesaret emanetî wan kiribû ye.

Gorkî, menşevîk bû, lê Şklovskî sosyalîst bû. Lê dostên hev ên nêzîk û xwediyên gellek baweriyên hevbeş bûn. Hevdu jî berî şoreşê ve nas dikirin. Şklovskî, payîza 1921'an nameyekê ji Gorkî re dişiîne û »dev ji me berde û here wir, (Ital-

ya.S.D) *here wê dera ku yekî nivîskar dikare lê binivîse*» dibêje.

Gorkî serê çile diçe Îtalya. (Bi piranî li wir dimîne, 1933-an dîsa bi temamî vedigere). Lê çilê 1922-an gava dor tê sosyalîstan, navê Şklovskî bi xwe jî di listê de ye. Ew jî îcar di ser Fînlândiyayê re direve Berlînê. Di nama ku ji wir ji Gorkî re dinivîse de, *»Ez nizanîm bê ez ê bêyî welatê xwe çawa bijîm. Lê çawa be ez ji ber qedera ku hat serê Gumîlyov (helbestvan û mêrê Anna Achmatova, havîna 1921-ê hat kuştin. S.D.) xelas bûm«* dibêje.

Piraniya rewşenbîrên ku direvin, hevdu ya li Berlînê ya jî li ba Gorkî dibînin. N. Berberova diçû serdana wî. Lê Mayakovskî li Berlînê diçe serdana wan.

R. Jakobson, hîna sala 1920-an direve Pragê. Bi dû re di ilmê lînguwîstîk û helbestvaniyê de dibe alimekî mezin û îro li gellek unîversîteyên dinyayê tê xwendin. Di temamê jîna xwe de, ket dû ku bersiveke zaniyarî ji vê pirsê re peyde bike: gelo helbest çi ye û çi nivîsekê dike berhemeke edebî? Bersiva ku wî peyde kir, hîna jî rast tê qebûlîkirin.

Piştî ku Şklovskî direve, dixwaze jina xwe jî bibe ba xwe û li wir bimîne. Lê wê li Petersburgê li bendî wî radigirin û nahêlin ku biçe ba wî. Ew bi xwe mecbûr dimîne ku vegere. Wî çaxî nameyekê ji Gorkî re dinivîse:

Ez vedigerim welêt. Aleksey Maksîmovîç, ez ê mecbûrê ku ez derewan bikim, bêm kirin.

Ez dizanîm ku ez ê mecbûrê ku ez derewan bikim, bibim.

Ez ne bi hêviya ku xêr li bendî min e.

Bi xatirê te.

Piştî ku vedigere, pêwendiyên wan tîn birrîn. Lê bi dû re derdikeve ku ew sax e. Lê li gor ku îro tê zanîn xwestiye di warê edebî de çi bike, bi ser neketiye. Ew di sala 1930-î de mecbûr dimîne ku bi nivîsekê eşkere bike ku ew li hemû kirinên xwe yê berê poşman e.

Heta gava Gorkî vedigere welêt, Borîs Pasternak dibe otoriteke edebî a xurt. Pasternak ne di warê edebiyatê tenê de dibe otorite, lê her wilo wek kes jî xurt dibe û digihije hêza ku bikaribe testrê li rêvebirina dewletê bike. Di baweriya fermî de, dibe helbestvanê herî »mezin«.

Heta wî çaxî navbereke fireh di nav wî bolşevîkan de hebû û her wilo xwe li derveyî dewletê hesab dikir. Lê wan çaxan, pêwendiyên wî û Bucharîn ji ên hemû çaxan xweştir dibin û »ez êdî bûme perçeyekî ji dema xwe û dewleta xwe û

êdî berjewendiyên wan bûne ên min bi xwe« dibêje. Di sala 1934-an de gava Bucharîn dibe serokredaktorê Îzvestiya û wek serokredaktor nivîsa xwe ya pêşî diweşîne, nivîseke wî jî cara pêşî tê de derdikeve. Êdî dihat bawerkirin ku Pasternak bûye yekî ji dewletê. Lê ne ew gotina wî û ne jî karê wî dikare wilo bê tercumekirin. Pasternak »perçeyekî ji dema xwe û dewleta xwe« ye, lê tu caran kuştin û taqîbata li ser serê rewşenbîran qebûl nekiriye û şika xwe ya di wê derheqê de ji dilê xwe neavêtiye.

Gava mirov bala xwe dide wê hêla wî, mirov dibîne ku bi cesareta xwe û kirînen xwe rewşenbîrekî bêqûsûr e. Ez ê bi kurtî bahsa çend numûnên di vê derheqê de bikim. Bi xwekuştina Mayakovskî şika wî ya di derheqa ku nivîskar û rewşenbîr bi destê dewletê tên kuştin xuya dibe. Di sala 1931'ê de di derheqa xwekuştina wî de dinivîse û wilo dibêje: »Gava min ev qeda bihîst min gazî O.S. kir û jê xwest ku bê wir. Dilekî min ji min re digot ku wê ev bûyera kamax hinek hêsanîyê bide wê û wê êşa wê bi xwe siviktir bike.«

Wek ku B. Jangfeldt dibêje, heger mirov nizanibe bê O.S. kî ye, tu maneya zêde di van rêzan de tune ye. Lê O. S. herdu tîpên serê nav û paşnavê Olga Sîllov e û jina helbestvan Vladîmîr Sîllov e. Yek ji hevalên Mayakovskî û grûpa wî ye. Lê Sîllov, berî xwekuştina Mayakovskî bi çend mehekî, ji nifşkê ve wenda dibe û nema tê dîtin. Ew navdar bû, lê tu kes li tu deran bahsa wendabûna wî nake. Ev yek him tirseke ku Pasternak bi xwe nikare serê xwe jê re deyne dixenava wî û him jî wî diêşînê. Di nameyêke xwe de (ne kifş e bê ji kê re ye, lê di bîranînen wî bi xwe de heye. Dem: 1 adar 1930.) di vê derheqê de wilo dibêje:

»Ez îcar gotina xwe li vir dibirrim, ji ber ku min ji xwe bi qasî ku hewce bû gotiye. Lê heger qedexa jî be, yanî heger em bi xwe, gava kesên li dora me wenda dibin, mecbûr bibin û wek ku hîna dijîn bikin û qet wan bibîr neynin û nebêjin ku êdî ne li ba me ne; heger nama min hin belan bîne serê te, ez tika dikim min neparêze û hemû tiştan têxe stûyê min. Ji xwe ji ber wilo ez bi navê xwe yê temam îmze dikim (wekî din îmza min carê ne bi awayekî ku bê xwendin e, ya jî ez bi tîpên serê navê xwe dinivîsim)«.

Di sala 1932'an de gava jina Stalîn, Nadezjda xwe dakuje, 33 nivîskar sersaxiyê di Lîteraturnaya Gazeta de, organa yekîtiya nivîskaran de ji Stalîn re dinivîsin. Pasternak îmze nake. Lê bi dû re li ser navê xwe tenê, wek dûmahîya wê nivîsê dinivîse û diweşîne:

»Ez hisên hevalên xwe fam dikim. Şeva berî wê ez cara pêşî dûr û dirêj bi awayê yekî hunermend di Stalîn fikirim. Min sibehê nûçeyê bûyerê xwend. Wek ku ez bi

Boris Pasternak demekê xwediyê otorîteyêke mezin bû

xwe li wir bûm, wek ku min dîtibû û ez bûbûm şahid, ez pê hejyam.»

Ji xwe hîna wî çaxî gotin bi sistî digeriya û dihat gotin ku jinik hatiye kuştin. Tê gotin ku Stalîn jî gotinên Pasternak bi tu awayên din tercume nekirine. Gava »xwe dîkujê«, Stalîn li mal e, li oda tenîşt a wê razayî ye û deng neçûye wî.

Wê êvarê bi xwe, şahiya pazdehsaliya şoreşê bû. Stalîn serxweş bûbû û di şahiyê de qaşilên pirtiqalan û qûnikên pûro avêtine ser rûyê wê. Jinik zû ji şahiyê derdikeve û diçe malê. Heger mirov li gor agahdariyên ku jîna Bucharîn dide bûyera kuştina wê tercume bike, Stalîn ew kuştîye. Pasternak ew yek bi xeyalên hunermendan »dîtibû«.

Lê sal dor 1934-an gava dibe »perçeyekî ji dema xwe û dewleta xwe« him xurtir e û him jî eşkeretir diaxive. Gava gulana 1934-an Mendelstam tê girtin, bi alîkariya Bucharîn dixwaze wî xelas bike. Bucharîn di partiyê de ji bo vê yekê hewl dide. Hîna hezîranê, Stalîn telefonê dide Pasternak û jê re dibêje ku serokatiya partiyê biryar girtiye ku wê li cezayê Mendelstam binere. Di derheqa pêwendiyên wî yê pê re de pirsan jê dike û gazina bê çima rast û rê li wî bi xwe negeriyaye jê dike. Mendelstam ji hepsê tê berdan lê sê salan tê nefkîrin. Lê hêdî hêdî Pasternak û Stalîn li semta hev dibin xeter û navbera di nav wî, dewletê û Stalîn de dîsa fireh dibe.

Di sala 1937-an de gava mareşal Tuchatjevskî û heft leşkerên bilind tên kuştin, ji hin nivîskaran tê xwestin ku nivîsekê binivîsin û bibêjin ku wê »faşîstên ajan« li gor qanûna bi navê 133, a »welatê dinyê yê herî demokratîk« bînin kuştin. Pasternak navê xwe nade wan, lê gava nivîs tê weşandin, dîsa jî navê wî di navê wan de li bin nivîsê tê nivîsîn. Gava protesto dike, tê gotin ku ji bo ku wî ji kuştinê xelas bikin, bi zanebûn wilo kirine.

Pasternak nehat kuştin, lê ew bi tenê hat hiştin. Ji bo ku berhemên wî negihîjin xelkê, rê li ber wan dihatin girtin. Berhema wî ya herî navdar, Doktor Jîvago, a ku sala 1957-an li Îtalya hat çapkirin û 1958-an xelata Nobel girt û bi dû re bû film, hera sala 1985-an li welatê sovyetan derneketibû.

Lê îro Stalîn û ramana stalînîstî tê ricimandin û Pasternak, Mayakovskî, Gorkî, Berberova, Jakobson û bi dehan nivîskar û rewşenbîrên rûsan têne bilindkirin. Ev jî dide xuyakirin ku ramana dîktatorî tu caran nikare zora azadiya fikrê bibe. □

Hunera xwendinê

OLOF LAGERCRANTZ

Gava em dixwînin çi dibe? Çav, rêzên reş ku ji tîpan pêk hatine, ji çepê ber bi rastê ve û dîsan ji çepê ber bi rastê ve dişopînin. Û benderuh, xweza, an fikir mîna ku mirov niha lê fikirîbe, an ji berî hezar salî lê fikirîbe, li gorî ku mirov lê fikirîye, mîna sihêrbaziya ku ji tovegorrên firewnan bibişkivin, derdikevin pêş.

Kesên ku mirov di pirtûkan de pêrgî wan dibe, dişibin mirovên rastî. Ew mîna me dipeyivin, mîna me bêhna xwe digirin û berdidin, mîna me digirin û mîna me dikenin. Lê ger em ji bo hemêzkirina wan milên xwe dirêj bikin, wê milên me li hewa bimînin.

Kevneteriyek heye, dibêje, Xwedê nivîskarek bû. Xwedê Încîl nivîsand û ji bo ku wî Încîl nivîsand, dinya çêbû. Wî Adem nivîsand û Adem bi goşt û xwîn derket holê. Wî Hewa nivîsand û Hewa mîna gulekê li bin dara zanistiyê xuya bû. Heta niha tu nivîskarî tiştekî wilo nekiriye. Lê nivîskarên jîr dixwazin vê bikin.

Lêkolînerêkî alman, Wolfgang Iser, sira xwendinê wilo formule dîke: -Xwendin arenayek e ku li wir nivîskar û xwendevan bi hev re tîyatroyeke fantastîk dileyizin.- Ne nivîskar bi tenê avakir e, lê xwendevan jî bi nivîskêr re diafirîne. Nivîskarên baş bi vê yekê dizanin û loma ew xwendevanan jî dawerî alîkariyê dikin.

Nivîskarê polonî-îngilîz Joseph Cornad ji hevaleyê xwe yê bi qîmet re nivîsand: -Çi nûçeyêke xweş e ku te ji pirtûka min hez kiriye, ji ber ku nivîskar bi tenê nîvê pirtûkê dinivîsîne, dawiya maye jî aidê xwendevanan e.

Ger ji sedî pênciyê pirtûkê ji aliyê xwendevên ve were nivîsandin, û xwendevan çiqasî jîr û çiqasî bi evîni pirtûkê bixwîne, wê ew pirtûk ewqasî baş be. Xwedê xwendevanên baş daye me nivîskaran.

Hinek nivîskar ji bîr dikin ku xwendevan bi wan re avakirê berhemê ye. Du heb ji qehremanên mezin yê sed sala me Marcel Proust û James Joyce, hemû enerjîyê bi xwe xerc dikin. Gava mirov ji Odysseus an jî ji Analiza wê dema ku diherike kurtebeşin biçûk dixwîne, bêhna mirov diçike. Van herdiwan celebê kevneçirokbêjîyê û pevgerêdana wê kuştine. Şirovekar ji kesên ku dikarin bixwînin zêdetir in. Ev nîşana kemilandinê an jî ya binketinê ye- hûn bi xwe hilbijêrin!

Lê karê hin pirtûkan ew e ku tov bin. Ew wek bajarên mezin in, em bi tenê dikarin têkevin çend kuçeyên wan, an jî ew weke çiyayên bilind in ku em nikarin rape-likin ser qotê wan. Em li jorê wan dinihêrin û dilşa dibin.

Keçîkek li metroyê rûniştibû û *David Copperfield* Dickens dixwend. Min xwe bi ser keçîkê de daqûl kir û jê pirsî, bê rengê David çawan dihate ber çavên wê. "Ez dizanim ew çawan dixuye" wê got. "Resimek di pirtûkê de heye." Wê çapeke bi resim ku ji ber fîlm hatibû girtin dixwend û wilo bawer dikir ku David dişibe aktorê fîlm.

Hin kesên din wî bi awayekî din dibînin. Nasekî min got ku ew rûyê qehremanên romanana mîna bîrên spî dibîne. Hevaleke min jî got ku ew figuran, kincên wan, rêveçûna wan pir zelal dibîne, lê belê rûyê wan ne zalal e. Hevaleke min ya din jî got ku ger nivîskarek rûyê kesekî tarîf bike, an ew di ser wê tarîfê re gav dike, an jî heta ji wê tê ew dixwaze wê tarîfa nivîskêr ji bîr bike.

Gava mirov dixwîne pir zehmet e ku mirov li xwe binihêre. Ger pirtûk mirov bigire, ew hemû balê dadiqurtîne. Min xwestiye ez figurên romanana di serê xwe de jîndar bikim, lê ew tavilê di serê min de hatine guhertin; ji bo min jîndarhiştina wan bêîmkan bûye. Yê ku di romanê de xwediyên rolên alîkar in dikarin zelal bixuyin, lê heçî serokrol in ew têne guhertin.

Min carekê xwest di dema xwendinê de ez ji xwe re surprîzê çêbikim. Min hingî romana Cornard Lord, *Jim* dixwend. Ew wilo ava bûye ku xwendevan hertim dawetî tarîfkirina qehremanê romanê, *Jimê xemgîn* dibin.

Jim di demeke girîng de hatiye xapandin û bi wê xapandinê jiyana xwe mehû kirîye. Ew di dema binavbûna keşîyê de, digel karmendên din yê keşîyê, ji keşîyê derdikevin û mahkûmekî digel heştêsed heciyên musulmanan di keşîyê de dihêlin. Ew bi vê yekê tradîsyona pîroz ya ku li her derê dinyayê derbas dibe, dişikîne. Ji ber ku divê di dema binavbûna keşîyê de, karmendên keşîyê herî dawî ji keşîyê

derkevin. Jim hem ji aliyê moral de hem jî ji aliyê huqûqî de hatiye mehkûmkirin.

Conrad ev drama wilo kiriye ku her xwendevan xaftiya Jim, rûçeyiya wî û zehmetiyên wî di laşê xwe de hîs dikin û dixwazin ku ew were fêhmkrin û were pakkirin. Hevalên Jim yê keştiyê sextekar in. Lê belê Jim hesab ji xwe dixwaze. Têkoştina wî ya piştî bobelatê jî bo ruhê wî ye, û gava em dixwînin, em dibînin ku ger em bûna me ê eynî mîna Jim bikira. Em bi Jim re têne mehkûmkirin û bi wî re derdikevin hemberî mehkemê; hemberî mehkemeya wijdan. Ger em poanê fêhm nekin jî, dîsan wê di bîra me de were, gava kapten Marlow, ku bi xwe bêjerê romanê ye, dibêje: "He is one of us." "Ew yek ji me ye."

Em ji rewşa Jim dibînin ku serê wî berjêr e, piştî wî tewiyaye, çavên wî di bin pêşenîka wî de dixuye, "ev rewşa ciwangeyekî ku ji êrîşkirinê re amede ye tîna bîra mirov"...

Belkî min deh caran ev roman xwend. Min bi kelecana rewşa Jim ya zehmet şopand. Wê çaxê tavilê û ji nişkê ve rûyê wî hate ber çavên min. Lê di hundurê saniyekê de jî rûyê wî hate guhertin. Çavên Jim yê hêşin li hemberî min biriqîn û rûyê wî dişibiya yê min, dişibiya yê bavê min, dişibiya yê lawên min, dişibiya yê dost û dijminên min. Min fantomek dît ku navê wî Jim bû û ji aliyê Joseph Conrad ve hatibû afirandin û di eynî demê de ew ne tenê yek bû, lê gelek bû. Min hingî dev ji xwendinê berda û li jor nihêrî, lê di eynî kêliyê de ronahiya li ser rûyê guherbar hate vemirandin.

Pirtûkeke baş testreke wilo li xwendevên dike ku ew dibêje qey ew serpêhatiyên xwe dixwîne. Gava edebiyat herî baş e, mirov dibêje qey mirov ji nişkê ve bi tiştêkî girîng dizane, lê ew tişt ji bîr kiriye.

Jina Leo Tolsoy carekê bi kêf behsa sira xwendinê dike. Tolsoy *Şer û Aştî* dabû wê da ku ew paqij binivîsîne. Wê ji Tolsoy re nivîsand: "Gava ez rûdinê û dinivîsînim, ez diçim cîhaneke şairane ku carinan ez dibêjim qey ne ku romana te ewqas baş e, lê ya ku ewqasî biazil e ez im." □

ji swêdî: **F. CEWERÎ**

Olof Lagercrantz yek ji nivîskarên Swêdê yê bijarte ye. Pirtûka wî ya pêşî di sala 1935'an de hate weşandin. Jê pê ve wî bi dorê li ser nivîskarên mîna Stig Dagerman, James Joyce, Dante, Agnes von Krusenstjerna, Naelly Sachs, August Strindberg û hwd. pirtûk weşandine. Me ev kurtenivîsa li jor, ji pirtûka wî *Hunera xwendin û nivîsandinê* wergerandiye.

Tayek nane

FATIH EL-MUDARRIS*

Çemê Qweq ku ji herêmên herî bakûrê Sûriyê dertê û ber bi jêr diherike, bi Çmijek spehî yê ji germbûnê çêbûyî, pêçayî ye. Paşnîvroyek hişkegerm ya giran(hêdî), xwe bera ser girên Herbates û Der Sekin dide. Li milê çepê yê çem, li dûr, li kêleka Tell Bareke gundê Dagerman, mîna komek kevirên reş, carina xuya dibe. Ji ber mijê mirov nikare rêya ku -teriziye û dişibe çermê gumgumokan- ji Sûlaq Dagerman dirêjî çem dibe, bibîne.

Çemê kerr û mutewazî yê ku di bin çavdêriya darên bi de ye, wek hergavî, di nav nivînên xwe yên ji qamiran çêkirî radize. Çemê Qweq, di bin çavê roj yê bêinsaf ku kevirên birqok yên hûr dişewitîne; li bin siyên şîn dirêj dibe; û xwe bi dizî digehîne bin dara xernof û lemên krangan.** Li bakûr çemê Qweq mîna çemekî jîndar diherike û li mêrgên kêlekên wî bi sedan mîh û bizin diçêrin.

Nîvroyekî xedar û pêtî. Alo ya piçûk çavên xwe yên ji tozê şewitî bi destên xwe yên mezeloqî diparêze. Ew, bêxem û bêhayî ji talûkeyên xapînok yên di bin qelîştokên di nav tehtên reş de, berjêr ber bi çemî diçe. Ji ber ku rêya wê dûr e, wê pariyek nan bi xwe re anîye. Nanê wê dê têra wê bike. Lê belê wê ji dil dixwest hinek helaw jî pêre heba. Wê gavê bi rehetî dê Nazê û Dende jî bi wê re biçûyana, herçiqas Dendeyê kirasekî nuh li xwe kiribû jî.

Lê belê nuha fêda fikirkirina vî tiştî çî ye? Alo destê xwe mîna mezinan di hev dide, wê gava ku ne pêxwarinek ne jî hevalek bi wê re ye. Dema ku dizîvire, ew bi çavên xwe yên eşdar hewl dide, da ku li dûr diya xwe ya nexweş bibîne; diya wê ya ku li paş diwarên gund û li serê wê hibrî girêdayî ye. Ew, pirçimên ku ketibûn ser rûyê wê yê zirav, bi destê xwe paşve diavêje, dizîvire û dimeşe.

Di vê bêdengiyê de çêlekek li paş girekî -yê ku astengê dîtina çem e- diore. Alo zû dimeşe. Kevirên birqok yên hûr piyên wê yên piçûk mîna bizotê agirî dişewitînin. Ew xwe bi xwe dibêje »bîstek din ez dê bikevim avê«, »eger lawik li wê derê tu-

ne bin.« Ew serê xwe yê kej dihejîne û xweziya xwe dadiqurtîne. Ew ji fikra ku dê karibe bin avê bibîne û guhdariya dengê mişîna çem û xuşîna qûmê gelekî kêfxweş e. Mideteki din dê kirasekî kesk yê eywanan, di bin avê de, bixêrhatinê li wê bike. Paşê ew dê ji avê derkeve û wek masiyek, avê ji devê xwe biavêje.

Ew bi tiliyên xwe, mîna ku ji nişke ve ji xeyaleke hênik û xweş bête şiyarkirin, porê xwe şeh dike. Axa sor piyên wê dişewitîne. Diviyabû wê şimikên diya xwe hildana. Wê gavê, mîna ku ew li mêrgan be, dê karibûya bazda.

Ew xwe xwar dike û ji erdê qoratek(qirşek) garis hiltîne. Li pey xwe di nav axpîn-kê re dikişîne. Ew disekine û lê dinêre ka ew toz li ber bê çawa xuya dike, lê belê toz hêdî hêdî dadikeve ser erdê. Çi bêşansî, surek ba jî tune ye! Bê dikaribû serê wê -yê di bin herareta tavê de- hênik bikira. Xwe bi xwe »ez keçikek hejar im« dibêje. Ew bêvila xwe, ya ji xweydanê wek mircanan e, pak dike. Ew radibe ser pêçiyên xwe û li dûr fedike da ku çemî bibîne. Ew dizane ku çem li pişt kaşên hanê ye.

Cara ku ew bi bavê xwe Muslim re çûbû wir tê bîra wê. Hîngê axayê gund bavê wê neşiyandibû ba eskerên nobedar. Bavo hîn ji wê derê venegeziyaye.

Li jor, li hêla bakûr çiyayê Kemnûn piçûk xuya dike. »Dibe ku bavê wê nuha li pişt çiyê ye.« Bi qoratê garis ber bi asoyê îşaret dike. Tiştê ku wî soz dabû wê, tê bîra wê: Dema ew bê, dê ji bo wê xurmeyan û ji bo diya wê derman bîne.

Dema ew ber bi çemê hênik dimeşe û xwe bi xwe dipeyîve, ji dûr, ji ser bilindahiya kaşekî, dengê tê wê: »A ... o!« Ew nazîvire lê bi lez xwe diavêje erdê û vedizelê. Paşê cesaret dike û di ser milê xwe re awirekî dide. Ew bizarê(teqlîdê) dengê »A ... o!« dike; û ew kêfxweş dibe, ji lewre ne bekiyê gund bû, çêlekek bû dioriya. Çi heyf zarok newêrin nêzikî wê derê bibin, ji ber ku axa li qeraxa çem bexçeyekî mêweyan, bi kevirên reş pêçayî, daye çandin. Lê belê ew naçe wê derê.

Ew meşa xwe bi cesaret didomîne. Dem dem ew li pêçiyên xwe yên nazik fedike. Ew dibê qey av di hundirê guhên wê de dikele. Gava ew destên xwe dide ser guhên xwe û dişidîne êşa wan kêr dibe, lê bi rakirina destan ve eş cardin vedigere. Ew têdigehe ku dengê mişîna ava çem û xuşîna darên bî li qeraxê çem têkelhev dibe. Ji nişke ve şîretên diya wê tîna bîra wê: »Eger tu demek dirêj li bin rojê rawestî, tu dê bimirî. Gava jina axê heb dan te, bi lez vegere malê!«

Çima wê jinikê, bê ku tişteki bide wê, ew bi rê kir? Ax, çi zad li dora xaniyê wan hebû, mîna şûşeyeke zêrînî ya hûrbûyî ya mezin. Wê fêr nedikir, gelo çima wan heb yên ku dê diya wê rehet bikira nedabûn wê. Qefleyek mêşên rengqehweyî yên birqok li ser serê wê doş dibin. Ew bi qoratê garis li wan dide û wan tarûmar dike. Wextî ji bîra wê biçûya, ka wê dê li qeraxa çem çi bianiya -ji bo diya xwe dermanan wek axê gotibû: »Here, ji bo diya xwe qewdek nane bide ser hev, keça kor!«

Emrê axayî bû.

»Ev der ne nexweşxane ye. Em heban ji kê derê bînin?« Ev gotinên Kahya(kizîr) bûn û ew bi wê keniabû. Li ber deriyê eywana mezin eskerek rûniştî goşt dixwar. Wî tiştek neda Alo. Wê ji dil dixwest, ew di şûna segê li ber lingên wî baya, yê ku bi gîlîzê ve hestî dikotin! Na, nuha divê ew tiştekî din bike. »Ber bi çem, Alo!« Gava ew li seg likumî û bi girîn ji wê derê beziya pîrçînî bi hemiyar ket. Keçîka piçûk çavên xwe girtin, serê xwe bilind kir û cara yekemîn tîk li rojê mêzekir, da ku bibîne aya bi rastî ew jî bi qasî axa û jina wî Fazla zalim bû. Wê jî wek mezinan bi hulumikan li sînga xwe da û qêriya: »Ax, Xwedêyo ew çiqas zalim û bêinsaf e!« Paşê, serê xwe bê hejandin bera ber xwe da, cênîkên xwe firikandin û bi gavên tirsonek ber bi çem meşiya. Asoya rojhelat dişibiya dîwarekî lertzok ji camê buxurî. Çem çî pîrr dûr bû! Diya wê nexweş bû û axa sor mîna kûreyê bû. Dilê wê ji ber tîbûn û hiznê dihat givaştin. Ji halketî kete erdê, dest bi nalînê kir û li ber girînê bû. Ji erdê rehek sûsik -ku nêzîkî xanî hatibû avêtin- hilda û dest bi cûtinê kir. Paşê bi destekkirina çokan rabû ser xwe -hîn jî bizarê mezinan dikir- û meşiya. Çavên wê yên şî di nav rondikên wê yên mayîn de dibiriqîn, çawa ku giriyabû welê bi lez jî keniya. Wê bêî ku bisekine rondikên xwe çepraz bi piyên xwe zuha kirin. Di qirika wê de çêja(tama) rondikan gelekî şor bû. Gava ew gîhaşt Qubûr el-Gavûr, -cihê ku mezin hildikişiyar ser zinaran da ku karibin çem bibînin- ew hilkişiya ser keviyekî mezin, li gel ku heya jê dihat ew rabûbû ser pêçiyar û stoyê xwe dirêj kiribû jî, wê nekarî avê(çem) bibîne. Bayekî hênîk rûyê wê mist; ew bi kêf û stran gotinê beziya: »Kundir, kundir, kundiran«, stranek kurdî yê kevin, gava zarok birçîne dinuhurînin. Wê hêdî hêdî strana xwe domand:

Kundir, kundir, kundiran
Kundir teva bixuran
Kundir wena hundir kin
Kundir wena malî kin***

Di dawiyê de çem xwe nîşanê wê dide. Ew li ber kursa striyê yê ewil, ya ku li ber gora kurdê pîroz Welî Mahmûd e, disekine. Ew ji wî bawer: »Mirovê pîroz, rehetiyê, gelo çima li ser kursa striyên te mêwe nîne?«

Paşê ew berjêr diçe newalê. Dîtina avê tîbûna wê şiyar dike. Dilê wê bi kêfxweşî lê dide. Ew xwe ji nuha ve rehet û laşax his dike. Ew ji nuha ve dema masî dev li pêçiyên wê dikin, bi şeweyeke tîkelhev dehşet û kêfxweşiyê xeyal dike. Ew dest bi lêgerîna şivek stûr dike da ku karibe kûçîkên ku ji germa rojê, ji mêşên sor û lerze-

bayê reviyayî, hatine ber çemî, biqewirîne. Segê wê yê kor tê bîra wê, yê ku bekçiyê gund, par zivistanê roja ku birûska mezin li erdê dabû, kuştibû. Ji bo ku cesaretê xwe nîşan bide, bi tivinga xwe nîşan girtibû û wê gavê bi segê belengaz ve danîbû. Ev tişt piştî birina bavê wê qewimî bû. Dihate gotin ku ew miriye, lê wê bawer nedikir: Muslîm namire, ew yekî xurt û bi cesaret e; û Alo gelekî ji wî hez dike.

Birek pîrpirokên baskor ji ber piyên wê radibin. Ew çî bi zerafet in gava li dora qamir difirin! Ava çem, bêhejmar golgolî dabêşbûyî, wek tizbiyek durdane li ser şîfonekî kesk, xuya dike. Eger mirov, ji jor ji Entab li bakûr, heya ber bi jêr ber bi Helebê li başûr, feke; mirov dê bêje zincîrek ji neynikên şikestîne di nav bilindahiyên giran de xuya dibin.

Li kêleka çem Alo ne tenê ye. Komek jin berî wê hatine wir. Wan jinan cilşûstina xwe qedandine û nuha li dor beroşên mezin -yên ku ji dora wan duxan radibeserên xwe dişon. Yek ji wan ji dût bangî wê dike: »Weh, em ne tenê ne li vir!« Lê Alo xwe li paş biyekê vedişêre û bersîv nade. Xumîna avê mîna aşê li Der şekîn xurtir dibe. Çiqas ew nêziktir çemî dimeşe ewqas axa bin pêyên wê nermtir û hêniktir dibe. Striyekî kinî rûj di pêçiyên wê re diçe. Na, wê nane ji bîr nekiriye; çavên wê bi rondik, ew dest bi lêgerîna naneyê dike.

Jineke din gazî wê dike: »Alo, keçîka delal, ma tu naxwazî vegeerî cem diya xwe, bextreşê?« Yeka din, gava porê xwe şeh dike, bi kenîn lê zêde dike û dibêje: »Eger diya wê nemire dê bi bekçiyê gund, Hasan re bizewice.« Alo dît ku va ye jineke rûxurû, porgij û pêşîrdakerî ber bi wê ve bi bazdan tê. Jinik xwe li ser lema striyan hildîavêje, bi milê Alo ya piçûk digire û dihejîne: »Çima tu hatî vir, keça mizir? Ma tu nizanî, li vir av kûr e? Ma tu dixwazî eqîbeta bavê te bê serê te?«

Ev qêrîn û gazind wê ditirsînin, lê herweha ew xwe kêfxweş his dike. Ew serî di ber de ji ber wê jinika hêrsbûyî paşve diçe û disekine, bêt ku rûyê wê nîşan bide ka ew çî his dike. Jinik bi pitepit terka Alo dide û diçe ji bo devê şehê xwe paqij bike. Yeka din gava cilên xwe li ser kursan radixe, ew jî diqîre: »Alo, keçîka piçûk tu li çî digeri? Eger tu li wê derê li bin rojê bisekinî tu dê bimrî« Alo bi dengê bilind bêt ku biqîre bersîv dide: »Ez li nane, qevdek nane ji bo diya xwe, ya nexweş, digirim.« Keçîka piçûk dibêje qey ew dê wê bibihîzên û bela xwe ji wê vekin. Lê belê xumîna avê xurt e. Tu kesî ew nebihîst û gavek din dê jin rabin herin û Aloyê bi tenê bihêlin.

Alo tê nêzikî peravê û di navbera qamiran re dibîne ku va ye li rexê din yê çemî, yê rojhelat, komek lawik dilîzin. Çiqas jî tî ye, ji dil dixwest ava paqij vexwe û paşê jî avjeniyê bike heya ku di jiyânê de be. Beqek kesk ku li ser qamirekî bû bala Aloyê dikişîne. Alo destê xwe dirêjî wî dike. Beq çil dide nav avê û xelegayên mezin li

ser avê peyda dike. Wê dixwest bizotek agir ji bin beroşên jinên dil bi rehm hilda û li pey wê beqê biavêta avê, yê ku dostaniya wê red kiribû.

Awirên wê diçin ser pûncek naneyê guldayî li kêleka avê. Wek daxwaza xwe ya avjeniyê, ew tîbûna xwe ji bîr dike; bi diqet û bi pêçiyên xwe, sehkar, xwe nêzîk dike. Ew difikire: »Masiyên mezin, di avê de hene.« Ew dizane ku av li vir kûr e û wê bi bêbextî dixapîne. Cihê ku di navbera wê û pûncê naneyê de ye, mîna tehtekî avkîrî, şemitok e. Ew bi destê xwe seh dike û gav bi gav pêş ve diçe; û di nav bî û qamiran de nema tê xuya kirin. Ew li derûdora xwe, birek beqên piçûk yên çavbeloq û mezin ku li wê fedikin, dibîne. Her yek ji wan, ji hebek fasûlye yê qeşartî, kesk û şemitok, ne mezintir e. Ew ji nava wan yekî piçûk hildide; û di nav destê xwe de, gava ew bi dengêkî pirr nizim ji wî re stran dibêje, wî bi îtina diqulipîne.

Ji wê derê ew, jinên ku zarok yên devvekirî û kêmporr hildane û diçin, dibîne. Beq jî, mîna zarokên piçûk yên ku bi hemî hêza xwe -dema diyên wan paleyiyê de ne- gazî diya xwe dikin û diqîrin, devên xwe yên fireh vedikin.

Beqê piçûk di nav destê wê de dike qur qur. Tu dibê qey ew dibêje: »Were, va, were, va!« Paşê bédeng dibe. Mimkin e ku wî strana wê fêr nekiriye. Ihtîmal e ku stran jê re zehmet be. Qur qura beq di wê dinyaya dorûberê çemî de, bixêrhatina yekemîne ku Alo dibihîze, keçika piçûk ji Sûlaq Dagerman, gundê axa yê zalim Hemokiya ye, yê ku derman nade zarokên êtîm, dema diyên wan nexweş in. Alo dixwaze bersîva bixêrhatina beqî bide. Ew, beq li ser qamirek pehn datîne, beq li wir bêtirs disekine. Alo bi dengêk nizm ji wî re dibêje: »Ez ji te hez dikim.« Dawiyê, beqê piçûk ji keçikê aciz dibe û çil dide nav avê. Alo pirs dike: »Ma di bin avê de gelek tişt hene ku mirov bixwe?« Ji bêrika xwe çend pişûriyên nanî derdixe û ji kefa destê xwe dialêse: Ax, wê çiqas ji dil dixwest ew jî beq baya!

Li derûdor hertişt di bin bédengiyê de ye. Ew bi rastî, xwe tenê û tirsiyayî, his dike. Nema tu dengêk, tenê dengê zimînî vedigere guhên wê. Qamir dihejin û dilê wê bi kulpîn lê dide. Ew dê naneyê bifikire, yê ku dê diya wê rehet bike; ew bi awirên xwe naneyên herî mezin û têrgul hildibêjêre. Lê av Alo dixapîne, gava ew destê xwe dirêjî tayek naneyê dike û ber bi xwe ve dikişîne ... û dişemire!

Ji kûrahiyê, dengê qêrîna wê ya bêhn çikiyayî li nav peqikan dertên rûyê avê û peqîk bi terizîn ji hev diçin. Serê wê yê piçûk î zer li ser avê xuya dibe. Ew destên xwe li ser avê dihejîne. Destên xwe ber bi asîman bilind dike da ku karibe pê bigire; lê vê carê asîman gelekî dûr e, dê gaveke din bi şîpê re bigehe hev û Aloyê li ber pêlan bibe. Tirsek dehşetî ya mirinê wê digire. Ew hawar dike. Ew bi hemî hêza xwe gazî diya xwe dike. Lê ava nerm, tarî û kûr wê bernade. Di demek pirr kurt de qevda naneyê ji hev dikeve. Nane! Ew hewl dide ku bi xurtî naneyê di nav destê

xwe de bişidîne; lê pêlên avê yê nê bêbext wê dixin nav destên xwe, wê diqelibînin, careke din diqelibînin; û wê dadiqurtînin.

Alo, mîna kevirêkî, dadikeve bin avê. Piyên wê digehîjin herriya bin avê. Ew di serê xwe yê piçûk de, jiyân û serpêhatiyên xwe yê nê ku wek gerînekek dizivirin, his dike. Hertîşt wê bi xwe re dikişîne. Ew diqîre: »Dayê!« Dêya wê bersîv dide: »Destê min bigre Alo, delala min!« Birûskek û Muslim, li asîman ewran ji hev bela dike û mîna teyrê baz ber bi wê tê û şûtî jêr dibe. Ew wê dihejîne, wek dengê birûskê dike qêrîn: »Alo, destên xwe bavê giya!«

Alo dibîne ku serê wê mezin dibe û paşê bi rûyê diya xwe, yê ku eniya wê pêçayî li paş dîwaran, re dibe yek. Qamirên li qeraxan nuha wek bi hezaran destên spî û reş xuya dikin. Ew destên jinika rû bi xurû ya dest mezin dinase. Hezar rû xwe mirûz tîrş nîşan didin, di nav tariyê de seriyekî mezin dertê û dike qêrîn: »Here qeraxê!« Destek wê dihejîne: »Ber bi qeraxê here xebîs!« Hemokiya çengek pişûriyên nanî diavêje ser wê. Alo dadiqurtîne... dadiqurtîne... Serê axayî gelekî mezin bûye. Axa mîna wî kûçikê hestîkoj diranên xwe qîç dike. Ew wê bi hişkî hembêz dike; û dev li sînga wê dike. Wê dixwest... Peqînok di rûyê avê de diteqin. Diya wê ji wê re dibêje: »Bi çem re here Helebê. Ez jî bi te re tîm.« Ew bi destê Muslimî digire, dizivire û gazî dike: »Bihevrel!«

Gerînekek mezin, ji her aliyî ve, wê ber bi binî dikişîne, çavên wê dişewitîne, qirik, sîng... wê ji hev dixîne. Ew his dike ku ber bi binê çemî dadikeve. Çavê roj yê zalim tê bîra wê. Sînga wê mîna beroşek keliyayî dike ji hev biçe; dişe...

Av dikele. Porekî zer bi ser avê dikeve wek zadekî lîtf ku li ber rojê zerbûye. Xeleqeyên mezin li ser rûyê avê çêdibin. Kirasê wê yê sor yê bi deqên spî dertê ser avê. Tu dibê qey çem diterize û şîn digire. Serê Aloyê yê piçûk di nav avê de geh dertê geh wînda dibe, rûyê wê yê xweşik bi ser rûyê avê dikeve. Asîman wek hercarî, sakin û bêguhertin, mêze dike.

Û şivan, yê ku êvarekê Aloyê ji avê derdixe dibêje ku tiliyên wê li tayek naneyê mîna ku xezalok lê rabûbe(firk ketibûyê) hatibûn kîlît kirin. □

Ji swêdî: **SERDAR ROŞAN**

* Fatih el-Mudarris ji Sûriyê ye. Li Helebê di sala 1922 de hatiye dinyayê. Ev çîroka wî ji pirtuka »Arabiska Berättare« ya ku ji alî Ingvar Rydberg hatiye wergerandin bo Swêdî; hatiye wergerandin.

** Krang: Cureyekî strîf ye.

*** Wena, li hin deveran »weyna«, »wêna« tê gotin. Rast: bînin! Di teksta swêdî de stran bi kurdî ye.

Ango nehatiye wergerandin.

XEBAT ARIF

Şair

Çawî le xoll
Cestey: heresî bînîn u
Dillî tabût

Temêkî sûr berî çawanî girtûe
Reşbayekî sewz le pêy gorristan allawe u
sema Leser merig eka
Tellizmî gella zerdekan
le ser u sîma eçeqên
Bo xwên ebin be berdebaz
Ziryani sikalla u
Birînî roh

Awêkî reş lenêw demîyewe helleqûllê

Dengî le pêy ew minallancedaye:
Ke xoll be çaw
Heresî bînîn be ceste u
Tabût be dill
Egorrinewe

1996/11/26

Tenyayî

Lenêw çawimda: rûnakayît.
Le naximda: tallî u şîrînîy jîyan u
lenêw destima: ballindeyek,
le xwênî xoy
exwatewe.

Ke diyar nabî,
ser bo asiman hellebirrim u
le xwakan eparrêmeve:
leser berdêkî reş,
lenêw zenwêrê
bîrrwênin
ta sîmam roşin katewe.

Ke diyar ebî,
ser edeme ber qellbezey xewinekanim u
gwê bo awazî bêhawtay naxim egirim
le xwakan eparrêmeve:
leser ballî firîşteyek
le nimey rêjinebaranêk
bînexşênin
ta lem jînem
dûr xatewe.

Lenêw çawita: tarîkayîm.
Le naxitda: tallî u şîrînîy jîyan u
lenêw deste reşekanita: ballindeyek,
le xwêneket exwatewe.

1996/2/12

Lexogerran

Kesê be ballay xemim egirêt u
kesê leber gellarrêzanî pêkenîna
cêyek bo rohî tasawim ekatewe.
Kesê embatewe bo satekanî pêş ledaykbûn u
destim enête nêw destî firîştekanî mergewe.
Le dîyarî pakî xoşewistîm daebirrêt u
be derbarî naaşinayanî dwênê u sibeynê espêrê.
Kesê dergayekî dillî xoy be rûy xewine lêllekanima
ekatewe u be bezeyî u sozey giryan,
matemînîm daepoşê.
Le sate mestekanî tenyayî u xobînînda,
kesê rûberrûy tewijmî jîn u
gêjellûkey têkellbûnim ebatewe.
Minîş lem tarîkistanî nebûn u hebûnda,
ledway Nakesê egerrêm,
ber pêyekanim roşin ka u
rallê le nûrî ciwanî xoy Leser çawanim cê bêllê.
Kesê be ballay riqim egrêt u
kesê be ballay billindî xoşewistî.

1996/7/25

Edebiyat û jîngeha wê

BORIS EJCHENBAUM

Mirov tevahiya faktayan bi carekê kifş nake; wisan hindik, her weke ku du mirov hertim yek faktayekê di demekê de kifş bikin an jî pêwîstiya wan hebe ku her eynî tiştî derxin meydanê. Tevahiya zanyariya me bi nîşaneke xwedî mane, bi gotineke din bi guhartineke ji tiştêkî miweqyet derbasî faktaya bi maneyeke xwedî biryar ve, ne girêdayî ye. Ji tevahiya materyalên gewre yên ji dema borî ku di dokuman û destnivîsan de hatine komkirin, tenê beşek derbasî rûpelên dîrokê dibin; angu ev teorî maf û îmkân dide me ku em tiştêkî ji nav van beşan di sistemekê de bi şeklekî cuda bi kar bînin. Ji ber ku hingê prensîbeke ji bo hilbijartinê û zanayîkirinê tune; ji dervayî vê teoriyê de tiştêkî sistema dîrokî jî tune ye.

Lê tevahiya teoriyan hîpotezên xebatê ne ku ji berjewendiyên faktayê bi xwe formên xwe werdigrin: Teorî ji bo jihevqetandin û civandina faktayên pêwîst û sereke di sistemekê de pêwîst e û ne zêde. Pêwîstbûna faktayên curbecur, pêwîstbûna nîşanên bi mane yên curbecur di dema nû de ji wan pirsgirikên ku di dorê de ne, tên nivîsîn. Tarîx bi xwe zanistiyêke ku ji danberhevên zor û tevlihev, yên duawir pêk tê: Em faktayên dîrokî yên girîng ji hev diqetînin û ew bêguhartin derbasî sistemê dibin; ew jî bêcare weke pirsgirikên girîng ji dema nû re dimînin. Bi vî awayî pirsgirêkek cihê xwe ji yeke din re dihêle. Bi vê maneyê tarîx metodeke taybetî ye ku mirov bi xwendinê dema nûjen, bi alîkariya dema borî fêr dibe.

Cihguhartinên pirsgirêk û sembolên maneyan, rê dide jihevqetandina materyalên toreyî û hatina faktayên nû ku di sistemên borî de, ji ber kêmasiyên xwezayî ne temam bûn. Zêdekirina birrek faktayên nû (li gora merca muhtebûna tiştêkî) tê maneya kifşkirina wan ku hingê hebûna dervayî sistemê -tesaduf- di çavê zanistiyê de bi tunebûnê ve hevbeş e. Zanistiya edebiyatê -û her wiha hinek jî rexne, ku herdu di teoriyê de bi hev re tene girêdan- niha li pêşberî vê pirsgirêkê rawestiya ye: Edebiyata hemdemî risteyek faktayên ku pêwîstî bi zanyariyê dibîne û dihêle derbasî sistemê bibe, derxistiyê holê. Bi gotineke din pêwîstiyek heye ku pirsgirêkên

nû derkevin holê û hîpotezên nû, li ber ronahiya wan faktayên jiyânê giringiya xwe pêşkêş bikin.

Di van salên dawîn de, bala lêkolînvan û rexnegirên edebiyatê di gavê yekem de ketiye ser »teknolojiya edebî« û şirovekirina xusûsiyetên xweser ên pêşkeftinên edebî; ango hundirê diyalektîka şikil û genrên nivîsê. Ev pêşketina edebî, pêvajoyeke tabîî bû ku em gihîştinê û bi şoreşe edebî bi dawî hat (sembolîzm û futurîsm). Her wiha ev pêşkeftinên girîng di van panzdeh salên dawîn de ji teref deryaya edebiyata teorîk ve hatiye berhev kirin. Pîrr balkêş û ecêb e ku tarîxa edebiyatê di eslê xwe de li hêlekê hatiye danîn û ji rûmeta zanistîya wê şik tê kirin. Bi her awayî tê fêmkirin ku pîrsên din ketine rojevê û pêwîstiya analîz û lênihêrtinê derketine holê: »Mîrov çawa dinivîsîne?« û »wê di pêvajoyê de çi bête nivîsandin?« Rêça teknoloji û teoriya zanistîya edebiyatê (lêkolîna tendensên pêşkeftî) di hundirê edebiyatê de ji rewşê îlhama xwe sitend: Girîng bû ku ev pêşketin bi ser hev de bihatina civandin û bersiva pîrsên ku di hundirê edebiyatê de ji nivîşa nû dihat kirin, bide. Lêkolîna di derheqa ka hunerê edebiyatê çawa çêbûye yan ji dikare çawa çêbibe, pêwîst e bersiva pîrsa yekem bide; pêkanîna »qanûnên« xwe yê konkret ji bo pêşketina edebiyatê ji ya duyem.

Herdu pîrs ji nivîşa ku berî deh salan kete nav edebiyatê re, li gorî pêwîstiya xwe bûne rastî û niha di dereceyêke bilind de bûye beşek ji zanistiyên akademîk û her wiha babetên lêkolînê. Dîrokê -ku bi piranî wisan dibe, van pîrsan ji epîgonan (kesên ku di babetekê de li pey ên berê dimeşin û kar dikin, MD) re berda ku bi şiklekî şehane û jîrek (û bi piranî li ser kaxezê şehane) lê bê fantazî xebatê dikin û ji bo pergalên nû yê têgihîştinê kifş bikin û van zanyariyên xwe yê mezin pêşkêş bikin. Rewşa edebiyata me ya modern pîrsên nû dipirse û faktayên nû pêşkêş dike.

Pêşkeftina vê edebiyatê ku hê nû xwe di profîla form û dînamîzma şeklê nivîsê de eşkere kiribû, bi awayekî hatiye birîn û rawestîya ye. Tekoşîna edebiyatê karakterê xwe yî xweser yê berê wenda kiriye: Polemîkên paqij ên mîna berê tune ne; komîkên kovaran ên ku bi xetên vekirî ji hev cuda, »xwendegêhên« edebî yê ku pêşevaniyêke berbiçav bike û xwedî xwendevanên domdar, tune ne. Her nivîskar bi awayê ku hebin, forma xwe zêdetir li gora îşaretên dervayî edebiyatê ku mîrov dikare wê bi navê edebiyata jîngehê binav bike, bi awayekî ji bo xwe û ji bo komîkên edebî dinivîse. Her wiha pîrsên teknolojik cihên xwe bi awayekî eşkere ji tiştên din re hiştiye ku di vir de pîrsgirêkên edebiyata pişeyî û xweser di navendê de radiwestin. Pîrsa »mîrov çawa dinivîsîne?« cihê xwe ji pîrseke din re hiştiye: »Maneya nivîskariyê çi ye?«. Bi gotîneke din pîrsgirêkên edebiyatê di pîrsgirêkên nivîskar de hatin xeniqandin û lewra jî babetên mîna »nivîskar û weşanvan«, »nivîskar û xwendevan« û hwd ketine rojevê.

Mirov dikare bi awayekî xwedî biryar bibêje ku îro ne edebiyat bi xwe, lê hebûna wê ya civakî ketiye krîzê. Rola pişeyî ya nivîskar hatiye guhartin, xwendevan guhəriye; ew şertên wê yên gelamperî û formên karûbarên edebiyatê hatine guhartin. Di jîngeha edebiyatê de guhartineke ji sedî sed çêbûye ku ristek faktayên di derheqa edebiyatê û pêşkeftina wê ya bi şertên dervayî edebiyatê ve girêdayî ne, derketine holê. Jinûve komikbûna civakî weke şoreşê û derbasbûyina nîzama nû ya aborî, bi xwe nivîskar jî di hinek awayên pişeyî de (bi kêmasî di dema borî de) ji faktorên piştgiriyê bi tenê hişt -tebeqeyek xwendevanên gihiştî û sabîr, rêxistinên kovar û weşanxaneyan û hwd- û her wiha ew jî pêwistiya berê bêtir mecbûrî profesyonelîyê kir. Pozîsyona nivîskar nêzikayî li karkerê siparişê kir ku maneya edebiyata »sipariş« bi xwe bê biryar bû yan jî di derheqa wezîfe û mafên wî yên edebî de ket dijî pozîsyona nivîskar. Şiklekî nû yê nivîskar derket ortê -karkerekî pişeyî û amator ku bêyî li ser bîngeha tişteki bifikire, xebateke bi amatorî li ser siparişê afirand. Rewş jî ber sedemên dijberiya herdu edebiyatan, ku ya kevn wateya pişeya xwe fêr nekir û wezîfeya xwe bi awayê ku jê dihat xwestin û weke mîna ya nû nekir, zortir bû. Rewşeke wisan peyda bû ku ev rewşa nivîskar û edebiyata Rûsyayê di destpêka salên 60-an de (dema ku yên kevn dest pê kirin û gotin ku pêwîst e mirov dev ji edebiyatê »berde« û çaxê Turgenev ji Fet re »tişteki bê kirin nema ye hevalê min! Dema ku em ji pêşiya ciwanan derkevin hatiye. Lê belê ka ew li kur in û ka mîratxwarên wan?») tîne bîra me; tenê formên bêtir tevlihev û nenas.

Tabî'î ye ku di vê rewşê de pirsên ji tebieta edebî bi taybet bipêşketin û bûn aktuel û her wiha komikên nivîskaran jî dan pey vê motivê. Ev ne zêde faktayeke pêşkeftinê bû (bi kêmasî di maneya kevnariya xwe de) ku weke guhartin derkete holê û ji wir, berê edebiyatê da pirsgirêkeke teorîk ya nû, ango tîkiliyên di nav pêşkeftina edebî û rastiya jîngeha edebî. Ev pirsgirêk jî ber ku rewşa edebiyatê di hundirê xwe de van faktayan dernexistibû pêş, di avahiya sistema dîroki ya edebiyatê de tune bû. Niha şewqa wan î zanistiyê jî ber ku prosesa pêşkeftina edebiyatê di wê forma ku li ber çavên me xwanê dike, ketiye dorê; yan jî fêmkirina wê ne mumkin e.

Bi gotineke din em dîsa tîr ser pîrsa »ka faktaya tarîxa edebiyatê çi ye?« Pêwîst e ku tarîxa edebiyatê li gora navê xwe ji nû ve weke dîsîplîneke zanistî û pêwîst, pirsgirêka edebiyata modern veke. Bêtaqetbûna rexneyên dema me û hinek jî lêvegerîna prensîbên kevnare û mihandî, dikare bi awayekî giştî bi kêmasiya tîgihîştina tarîxa edebî bê manekirin.

...

Ji swêdî: **MIHEMED DEHSIWAR**

*Ev nivîs ji pirtûka bi navê »Modern litteraturteorî« beşa yekem hatiye wergirtin.

Kendal:

"Di fonksiyona entellektuelî de berpirsiyariyeke civakî heye"

Nûdem: *Demêke dirêj di ser avakirina Enstîtuyê re derbas bûye. Ji bo ku em careke din dîroka avabûna Enstîtuyê di bîra xwendevanan de binin, em ê bixwazibin tu ji kerema xwe re ji me re behsa avabûna Enstîtuyê û girîngiya enstîtusyonan biki?*

Kendal: Enstîtu di sibata 1983an de vebû. Ev bûn 14 sal. Enstîtu bi piştivaniya rewşenbîrên kurd ên hêja Cigerxwîn, Yilmaz Guney, Hejar, Qanatê Kurdo, Osman Sebrî, Nûredîn Zaza û bi alîkariya maddî û manewî ya hikûmeta sosyalîst a Fransayê hate danîn. Amanca wê ya sereke ew bû ku li welatekî demokratîk arşîvên gelê kurd, pirtûk, belge, wêne, filmên kurdî an bi zimanên biyanî li ser gelê kurd, li ser dîrok, çand û jiyana wî berhev bike, biparêze, têxe xizmeta lêgeran.

Di ber de, me bernamêyek din jî danî jo bo gihandina elitên zanistî û çandî ji bo hemû perçeyên Kurdistanê. Di wê demê de, ji ber şerê îran-Iraq û darbeya leşkerî ya li Tirkîyê, bi carekê gelek rewşenbîrên kurd hatibûn Ewropayê, rêxistinên Kurdan ên siyasî pîrr bûn lê mueseseyên çandî kêmbûn. Ji ber vê yekê gelek daxwazî, xwestek û pêşniyar digihîştin Enstîtuyê. Kurd ji vê yekem mueseseya kurdî ya ji alî dewleteke mezin ve naskirî pîrr tiştan dixwastin.

Me li gor îmkanên xwe yê maddî hin ji van hewcedariyan xistine nav bernamêya xwe: xebatên li ser zimanê kurdî, derxistina bulteneke mehane ya agahdariyê bi zimanên ewropî li ser rewşa îroyî ya gelê kurd; derxistina kovareke kurdî (Hêvî) bi sê zaravan (kurmancî, dimilî, soranî) û ya kovareke lêgerînên civakî (Studia Kurdi-ca); çalakiyên hinerî (konser, pişangeh, konferans) û civakî ji bo Kurdên Fransa û ji bo Fransizan.

Di nav salan de hin ji van xebatan pêşve çûn, cihê xwe girtin.

Kendal Nezan: "Rola entellektuelan a di jiyana civakî de wekî rola generalan a di jiyana leşkerî de ye"

Pirtûkxaneya me îro dewlementîrîn pirtûkxaneya kurdî ya cihanê ye. Tê de bi 25 zimanan nêzî 6500 pirtûk, kolleksiyonên 140 kovarên kurdî, qasî 80.000 pirtûkok, belavok û belgehên cihê; perçe-rojnameyên rojavayî li ser Kurdan ji salên 1920an vê de, foto, diyapozîtiv, filmên vîdeo hwd. hene. Hebûna vê pirtûkxaneyê li çar aliyê cihanê ji lêger û pişporan ve naskirî ye. Riya kesên ku li ser pîrsa kurdî dixebitin, doktora çêdikin, pirtûkan dinivîsin bi awayekî di Parîsê de, di pirtûkxaneya me de derbas dibe.

Di warê gihandina elîtan de, Enstîtu ta niha ji 227 xwendekarên kurd re bûrsên xwendina bilind peyda kiriye û ew li çend welatên Ewropa dane xwendin. Ev xwendekar ji hemû perçeyên Kurdistanê bi destê komîsyonek têne helbijartin. Em girîngiyeke mezin didin pêşveçûna jinên kurd û niha dora 40% ên xwendekarên me keç in û ya rastî keç çêtir jî dixwînin. Di nav hev de, ta niha qasî 80% xwendekarên me xwendina xwe di wextê de temam kirine, bi serketine, dîplomayên xwe standine. Hin jî karibûne xwendina xwe bi derengî xelas kin. Heçî kesên ku xwen-

dina xwe nivcû hiştin, ew jî bi hindikahî zimanekî ewropî yê girîng hîn bûne û di warê xwe de bi vî zanîne dikarin xizmeta doza kurdî bikin. Bultena me ya agahdariyê ev bûn 14 sal bi awayekî rêk û pêk dertên û ji pirtûkxane zanîngeh û legerên 85 welatan re tên şandin. 141 hejmarên ta niha derketî tevîhev dikin 15.375 rûpel. Heçî kovarên Hêvî û Studia Kurdica, piştî demekê em gihan wê baweriyê ku ji bo derxistina wan bi sewiya edebî û zanistî ya ku me dixwast potansiyela heyî têr nake. Di sala 1983-84an de Hêvî yekem kovara çandî ya kurdî bû li Ewropa ku seranser bi kurdî derdiket. Paşê, ji ber sedemên cihê, kovarên kurdî yê din derketin, ku em pê gelek kêfxweş in: Nûdem, Çira, Armanc, Berbang û hin kovarên kurdî yê din ji potansiyela edebî ya kurdî re bersiv didin. Çêtir e ku em piştîvaniya wan bikin û giraniya xwe bidin xebatên din.

Xebatên me yê li ser ziman berdeham in. Ferhenga me ya kurdî-fransîzî ji çapê re tê amade kirin. Hin hevkarên me niha li Kurdistanê ne ji bo fotoyên giya, kulîlk û çûkan bikşinin ji bo ferhengê.

Xeynî van xebatên bingehtî, Enstîtu li gor rewşê di warê mafên mirov de hin xebatên lobyîng, ango ji doza kurdî re li Rojava dost û dilxwazan peyda kirin pêkaniye. Konferansên navneteweyî yê Parisê (1989), Waşingtonê (1990), xebatên me yê ji bo Kurdistana Iraqê û yê ji bo berdana parlamentarên kurd, çalakiyên me yê li Parlamenta Ewropa, hwd, bawer im ji alî xwendevanên we ve tên nasîn.

Hin karên ku kêmtir tên nasîn hene, weke belavkirina weşanên kurdî. Me ta niha 20 kasetên mûsîqiya kurdî, qasî 20 filmên vîdeo bi zimanê kurdî û çend pirtûkan li ser Kurdan derxistiye. Hin weşanxaneyên ewropî bi alîkariya Enstîtuyê bi fransîzî, almanî, îngilîzî li ser Kurdan pirtûk derxistine. Yek bi yek wan bi nav kirin ji çarçeva vê hevpeyvîne derdikeve. Me wisa jî ji bo xwendegên despêkî û navîn ên Kurdistanê, bi alîkariya hin rêxistinên mirovhiz, qasî 280.000 pirtûkên dersê çap û belav kirine. Hejmareke bilind semîner, konferans, pîşangeh, konser çêbûne bi destê Enstîtuyê; bend û nivîsar derketine di rojnameyên rojavayî de ji bo nasandina Kurdan, bi radyo û televîzyonan re pîr hevpeyvîn hatine çêkirin. Bi kurdî, di 14 salan de qasî ku îmkân û zanîna me rê daye me di warê xwe de ji çand û doza kurdî re xizmet kiriye. Loma hikûmeta Fransa, bi biryarnamêk ku di 2 adar 1993an de ji alî serekwezîr ve hatiye îmtza kirin Enstîtuya kurdî weke "weqfeke berjewendiya giştî" nas kirî ye ku tu nuseseyên Tirkan an Îraniyên xwediyê vê statuyê nîn in li Fransayê, ên gelên din jî bi tiliyên du destan tên jimartin.

– *Xebatên we niha çawa ne? Hûn çi dikin?*

– Xebatên me yê bingehtî (pirtûkxane, gihandina xwendekaran, derxistina bul-

tena agahdariyê, xebatên li ser ziman, belavkirina weşanên kurdî, nasandina rewşa mafên mirov li Kurdistanê, çalakiyên çandî û civakî) berdeyam in. Di rewşa diyar a Kurdan, di nav tengasî û diywariyên cihêreng de, van xebatên pêwîst domandin, mueseseyek çandî jiyandin, serxwebûna wê ya fikrî û biryarî parastin ne hêsa ye. Nemaze di demek ku, ji ber sedemên ku ji we ve tên nasîn, nav û îmajê Kurdan li derva gelek xesar dîtiye û beşekî ne kêm ê rewşenbîrên Kurdan û gelek jî dost û dilxwazên ewropî yê gelê kurd mixabin ketine nav bêhêvîtiyê. Di van rojên reş û teng de li piya mayin, jiyân û xebat domandin jî bi serê xwe serketinek e.

– *Yek ji xebatên Enstîtuyê jî xebata "Kurmancî" ye. We kengî dest bi vê xebatê kir? Hûn bi metodeke çawan dixebitin?*

– Me di sala 1986an de biryar da ku salê du caran civînen taybetî bînin çêkirin li ser pirsên zaravayê Kurmancî. Her civînek hefteyek dom dike. Me civîna xwe ya 21an di destpêka nîsana 1997an li Swêdê çêkir. Qasî 15 ta 20 rewşenbîrên kurd ên ku li ser pirsên ziman xebitîne, an devoka navçeya xwe baş dizanin vedixwînin van civînan. Ji hemû navçeyên kurmançîxêv en Kurdistanê ango ji Kurdistanê Îranê, ji Behdînan, ji Kurdistanê Sûriyê û ji çibigre tevahiya navçeyên Kurdistanê Tirkîyê beşdarên me hene. Beşdar bi hev re qasî deh zimanan dizanin û hemû ferhengên kurdî yê heytî bi kar tînin. Amanca civînan berhevkerin û zelalkirina peyvên kurdî yê di afirandinên nivîskî yê berê û peyvên devokên kurmançî û di ber de jî çêkirina hin peyv û termen ku ji bo jiyana çandî ya hemdem û ji bo zimanê nivîskî pêwîst in. Xebatên civînan, wekî hemû xebatên zanistî, li gor prensîba konsansusê pêşve diçin; beşdar hewl didin ku ji gelek aliyan de li pîrsekê bê nihêrîn, ku peyvên dîtî li gor çêbûnî û mantiqa kurmançî bin û ku berhemeke têkûz derkeve. Gava ku li ser pîrsekê konsansus peyda nebe, wê pîrsê dihêlin civînekê din. Encamên her civînê di hejmareke taybetî ya rojnameya Kurmancî derdikevin û ji vê rojnameyê 3000 tînen belav kirin. Ewê di van nêzan de 20 hejmarên Kurmancî tevî fihristên kurdî, fransîzî, îngilîzî û tirkî wekî pirtûkek bînin çap kirin.

– *We berê civîna "Kurmançî" li hin welatên din çêdikir, lê ev çend sal in hûn li Swêdê çêdikin, sebaba vê çi ye?*

– Pîraniya hevalên beşdar li Swêdê dijîn û xwendegha Biskops Arnö ya ku em lê dicivin ji bo xebatê cîyekî pîr baş e. Ji bo ku xercên civînê ji Enstîtuyê re nebin barekî giran me bi hev re biryar da ku bi awayekî giştî em civînen xwe li Swêdê çêkin. Lê heye ku li gor îmkân û pêşniyaran em carna civînen xwe li welatên din jî çêkin.

– *Li Swêdê gelek caran mînaqeseya "rewşenbîrî" û "rewşenbîriya kurdî" tê kirin. Gelo rewşenbîrî çi ye û rewşenbîr kî ne? Tu dikarî ji kerema xwe re tarîfeke*

rewşenbîriya kurdî bikî û rol û berpirsiyariyên rewşenbîrên kurdan bîni ziman?

– Ev pirseke fireh e û jê re bersîveke kurt dayin dijar e. Peyvên rewşenbîr û rewşenbîrî di demên dawîn da bi riya soranî ketine kurmancî. Soran bi xwe ew di şûna munewwer a osmanî (ku bi eslê xwe erebî ye) aydin a tirkî çêkirine û bi kar tînin. Nûbûna van peyvên bi xwe nîşan dide ku di jiyana civakî ya kurdî de kesên ku mirov wî navî li wan ke tunebûne an pirr kêmbûne, loma jî civakê ji wan re peyvek taybetî çênekiriye. Gava ku eynî civak ji bo hêman, çin û qorên din ên xwe bi sedsalan peyvên kurdî yê cure cure durist kiriye: gavan, şivan, berxvan, golikvan, rênçber, aşvan, çolang, dengbêj, hwd. Ta demên nêzik di civaka kurdî de di warê xwendin û zanîne de, di xebatên hişî de, xwenda, zana, jîrik an aqilmend, mela, seyda, alim an şêx hebûne ku ew an zanyêrên ilmên islamî bûne, an yê hunerên şîrê an jî bi tecrîbeyên xwe yê jiyane jîrî hatine hesabandin.

Rewşenbîrî bûyereke nû ye di jiyana civakî ya kurdî de. Di dawiya sedsala 19 û destpêka sedsala 20an dest pê dibe. Wê demê li Stembolê, ji nav zaroyên mîr, mîrek û serekeşîrên kurd ên ku li Stembolê dixwendin destyê rewşenbîrên kurd ên nûjen peyda bûn. Hin ji wan, wekî Abdullah Cewdet, di jiyana fikrî ya împaratoriya Osmanîde roleke girîng leystin, rewşenbîrên bilindfir bûn, xwedî sewyeyek bilind bûn. Hinên din hîmên tevgera vejîna çandî û welatparêziya kurdî danîn, wekî Bedirxaniyan, Memduh Selim, Tewfîq Wehbî, hwd. Meriv dikare bêje ku di salên Şerê Cihanê yê yekem de êdî dendikê rewşenbîriyê (intelligentsia) kurdî çê bûbû. Bêguman, ev rewşenbîriya kurdî ne tenê li gor yê ewropî lê li gor yê gelên cîran (ermenî, tirk, ereb) jî hê qels bû. Bi ser de, ew hate tarûmar kirin û di her nîşê de dewletên ku welatê me li hev parve kirine berî her tiştî hewl dane ku bi awayên cihê rê li peydabûna rewşenbîriya kurdî bigrin. Bi zimanê gelerî dibêjin ku “dewlet nahêle ku serî ji nav Kurdan derkeve”. Ev jî rast e, ji ber ku rewşenbîr mêtîyê civakê ye. Çawa ku gava mêtî û aqilê yekî temam nebin laş û gewdeye wî, hêza wî ya fizîkî çiqas xurt be jî nikare zêde pêşve here, dibe hemal, rênçber an emele. Gelê ku rewşenbîriya wî qels be, çiqas mêtî û fedakar be jî nikare pêşve here; ji aliyê cîranên jîrtir, angoyê jîrtiya giştî ya pêşvetir rê xapandin û bi kar anîn. Jîrtiya giştî berhema bi sistemkirî ya rewşenbîrî ya gelekî ye.

Niha em werin ser naveroka peyva rewşenbîr. Ev peyv her çiqas di şûna peyva entellektuel de bi kar tînin jî, ez ne bawer im ku ew bikaribe bi rastî ciyê wê bigre. Entellektuel ew e ku ji bo nasîn û têgihîştina tişt, heyîn û bûyeran hişê (peyva latînî intellectus tê maneya hiş û jîrî) xwe bi kar tîne, ne bîra (hafîza) xwe. Di bîrê (hafîzayê) de bûyerên bihurî hene; xwedî bîreke xurt bûyîn nayê mana jîrbûnê. Hin ha-

fiz-ul Quran an dengbêj hene ku bîra wan gellek xurt e; lê gelo ew jîr û zane ne? Di hin warên zanîne wekî matematîk an mekanîkê, tiştên ku bi bîranîna wan pêwîst in tenê çend prensîbên bingehî ne. Bîra entellektuel ne ronî û rewşen e, heye ku di hin waran de fikr û ramanên wî yê ronak hebin. Karê wî yê sereke bikaranîna hiş û muhakemeya xwe ye ji bo saft kirin, ji hev derxistin û rêgihîştina pêkahiya (realîta) tişt, kes an bûyeran e. Ew ji bo çêtir rêgihîştina pêkahiye hişê xwe bi awayekî rexneyî bi kar tîne. Hişê rexneyî bi zanîn, tecrubeyen şexsî an yê kes û civakên din (bi riya xwendin, dîtin û bi karanîna çavkaniyên zanîne di warê xwastî de) çê dibe, pêşve diçe, xurt dibe. Ji bo nimûne, kesekî adetî heft rengên keskesorê jihev derdixe, gava ku resamekî oste, xwedî tecrube, xwedî nêrîn û hişekî rexneyî dikare qasî şeş sed nuansên rengan nas bike. Entellektuelekî di warê edebiyatê de zane dikare bi saya bikaranîna hişê xwe yê rexneyî li helbestekê an nivîsarekê ji gelek awayan de rexne bigre, ji kujên cihê de lê binêre, kêmasî û bedewiyên wî bide pêş çavan. Nabe ku em bi çavekî menfî li rexnegiriyê binêrin. Bertold Brecht dibêje “li guleke bedew binêrin; her kesê xwedî hesteke estetîkî ya asgarî dikare bêje ew bedew e, lê kesê pişpor dikare wê gulê pel bi pel ji hev derxe, li bedewiya her pelî bi kûrî binêre û wê çaxê ewê ji bedewiya tevahiye gulê gelek xurtir hiz bike”. Ji kesekî niv-xwenda bipirsin: Edebiyat çi ye? Ewê bersîva wî çend hevok bin. Sartre ji vê pirsê re bi pirtûkek qasî 500 rûpel bersiv daye.

Di zanistiyên musbet (fizîk, kîmya) an ên jiyânî (biyolojî, bijîşkî) de jî xebata entellektuel, di bingehê de, her bikaranîna hişê rexneyî û bi vê awayî berebere çêtir rêgihîştina bûyeran û helkirina pirsgirêkan e.

Divê ku di warên zanistiyên civakî û siyasî de jî ev wisa bûna. Lê di van waran de pîrîcar bawerî, îman, hikmên pêşîn wekî perdeyek reş pêşî li hişê rexneyî digrin; wehiya dahatî ya Xwedê, hedîsên pêxemberên wî, ferwayên ayatullah û şêxên dînî an siyasî, bê munaqêşe, wekî rastî tîr qebûl kirin û pêşî li pêşveçûna civakê, ya ramanê, ya hişê rexneyî, ya jiyana fikrî digrin. Ev yek tenê li nav civakên paşdemayî naqewimin. Di dîroka nêzîk de entellektuelên mezin wekî Heidegger, Céline, ji ber rîka wan a li dijî burjuwaziye û “demokrasiya wê ya sist” piştîvaniya nazîzmê kirin, gelek entellektuel û hunermendên ewropî yê bijare li ser navê pişgirtina çî-nên bindest piştîvaniya Stalîn kirin. Meriv çiqas zana be jî, di hin rewşan de, nikare xwe ji tesîra hestên xwe rizgar bike; dil ji hiş re serdest derdikeve, entellektuel jî biryarên xelet didin. Xeletiyên kesekî ji rêzê tenê zîyanê dighînin wî û der û dora wî. Rola entellektuelan di jiyana civakî de wekî ya generalan e di jiyana leşkerî de. Gel bi jîrî û zanebûna wan bawer dike û dide pey wan. Çawa şaşiyên generalekî dibin

sedemên şkestina leşkerên wî, şaşîtiyên entellektuellan jî ziyarên mezin dighînin civaka wî. Loma di fonksiyona entellektuellî de berpirsiyareke civakî heye û ji ber vê berpirsiyarê kesên ku xwe entellektuel dihesibînin divê hişê xwe bi awayekî serbixwe ji raasub û tirsê dûr, ji menfatên şexsî dûr, bi kar binin, arîkarî bidin çêtir dîtina rastiyan.

Gotina pêşiyar “nîv hekîm meriv ji can dîkin, nîv mele ji dîn û îman dîkin” aliyekî din ê berpirsiyariya entellektuelan nîşan didin. Divê ku ew timî bixebitin ku di warê xwe de xwe pirr baş bighînin, xwe ji nîv-zanayiyê rizgar bikin, ta ku bikaribin bi zanîna xwe baş arîkarê civaka xwe bibin.

Bi kurtî, tarîfa min a entellektueliyê ev e.

Ku rewşenbîrî intelligentsia ango destê an çîna entellektuelên civakê be, bi dîtina min meriv nikare bêje ku îro rewşenbîriyê kurdî tune ye. Heye, lê, ew jî bi serwiya paşdemayîna gelê me ve girêdayî ye; qels e û paşdemayî ye. Lê herwekî niha qasî milyonek Kurd li welatên Rojava, di nav imkanên çandî yê nûjen de dijîn û bi milyonan Kurdên din jî di bajarên mezin ên Rojhelata navîn de dijîn û nêzîktirê imkanên xwendin û xwe pêşvebirinê ne, hêviyek mezin heye ku di demeke ne pirr dûr de ewê rewşenbîriyê kurdî ya xurt, nûjen û nêzîktirê standardên ewropî pêk bê. □

Hewî

Beş: 2

XEMGÎN TEMÊ

Cih mala Ehmed Axa, ode bi xalîçeyên ecemî raxistiye, mêhvan rûniştine, li ber pala wan balgî hene, hemû bi kêf û eşq in.

Ehmed Axa: Hûn bi xêr hatin mêhvanên ezîz.

Şêx Elî: Xwedê xêrê bide te, me pir bêriya te kiribû Axayê min.

Ehmed Axa: Tu Şêxê me yî, bê te, em nizanin tiştêkî bikin, kesê wek te bi xêr û bereket, rêya rast û durust şanî me dikin.

Şêx Elî: Em hemû evdên Yezdan in, ew rêya rast şanî me dike.

Ehmed Axa: (*Berê xwe da Silo*) Silo, bi lez qehwê ji mêvanan re bîne.

Silo: Belê, belê Axayê min. (*Zû helist û ji odê derket.*)

Ehmed Axa: Diyar e ku tu diêşî Şêxmûs Paşa?

Şêxmûs Paşa: Hê ew jana min a kevn e, çîqa dermana dixum, bê çare ye.

Ehmed Axa: Xwedê heye, dê çarekê bike. (*Helist û ji odê derket.*)

Şêx Elî: Xwedê belan dide û belan dibe, hemî tişt bi destê wî ye.

Mele Emer: Rast e, Şêxê min, rast e. (*Helist û li ber Şêx serê xwe tewand û destê wî maç kirin. Ehmed Axa derbas bû.*)

Ehmed Axa: Şêxê min, pîrek û zarok dixwazin destên te maç bikin, da tu wan ti-berik bikî, heger tu bikaribî ji kerema xwe werî derve.

Şêx Elî: Ez ê bêm, Xwedê emrê giştikan dirêj bike. (*Helist û ji odê derket. Salar derbasî hundur bû.*)

Salar: Selam û eleykum. (*Giştik bi hev re*)

Giştik: We eleykum elselam.

Şêxmûs Paşa: Tu çawa yî mamoste?

Salar: Ez baş im, tu çawa yî?

Şêxmûs Paşa: Serê te sax bê, dewlet Xwedê û serê xwendevanên wek te, ez baş im.

Mele Emer: Salar mirovekî zane ye Paşayê min. (*Salar beşîşt, pêhenekî di rûyê wî de diyar bû.*)

Salar: Seyda, tu li pêş min pesnê min didî, Xwedê dizane ka bê tu li pişt min çi dibêji!

Mela Emer: Na, Salar, ez tim û tim bi qencî behsa te dikim.

Şêx Elî: Xwedê we bihêlê, Xwedê we mezin bikê, cihê we behîşt bê, Xwedê we efû bike. (*Dengê wî di pişt perdê de dihat û dawî ji pişt perdê diyar bû û hat li cihê xwe ranişt.*)

Salar: Tu bi xêr hatî Şêx Elî.

Şêx Elî: Xwedê xêrê bide te. (*Cibe ji xwe kir û danî ser balgî.*)

Ehmed Axa: Şêxê min firavîn hazir e, heger hûn bixwazin, dê deynin?

Şêx Elî: Daxwazê me heye, em dixwazin pê biştexilin, bi dû re em ê xwarinê bixun.

Ehmed Axa: Bibêje Şêxê min. (*Silo derbas bû, cezûwê qehwê, du fincan û qehwa tehl di destên wî de bûn. Fincan dagirtin.*)

Silo: Fermo Şêxê min, ez heyran. (*Fincan danî ber Şêx.*)

Şêx Elî: Estefxir ullah, em heyranê Xwedê ne.

Ehmed Axa: Silo, çima tu wisa dereng ma yî? (*Berê xwe da Silo.*)

Silo: Axayê min, hera min qehwe hûr kir, ez dereng ketim, qehwa hûrkirî tune bû.

Ehmed Axa: Rabe derkeve, here alîkariya pîrekan bike. (*Silo derket.*)

Şêx Elî: Em hatine mirovatiya te, em hatine keça te bixwazin.

Ehmed Axa: Ji kê re?

Şêx Elî: Ji Şêxmûs Paşa re, ew dixwaze mirovatiya te bike.

Ehmed Axa: Şêxmûs Paşa hevalê min e û keça min biçûk e. (*Li Şêxmûs Paşa meyze kir. Şêxmûs Paşa serê xwe nizm kir.*)

Şêx Elî: Axayê min ê mezin, ez dizanin ku malbata te bilind û berz e. Şêxmûs Paşa jî ji malmezinan e, ma tu dê mirovatiyê li gel kê bikî? Tu dizanî ku kesekî maldar û dewlemend e, gundê wî hene û sermiyan e. Wê keça te xweş û paqij li nik wî bijî.

Ehmed Axa: Ew kesekî bi jin e, ez ê çawa keça xwe bidim ser hewiyê?

Şêx Elî: Tu xweş dizanî ku di dînê me de, du jin ji mêrekî re helal in. Dawî jî tu

serbest î, tu dizanî ku ez dixwazim ku hûn bibin mirovên hevdu. Ji ber ku Şêxmûs Paşa bi nav û deng e. Ez bawer im ew biçê keça kê bixwaze, wê bidinê.

Mele Emer: Tiştê ku Xwedê li ser aniya însên nivîstî be, dê bibe. Axa tu dizanî ku Şêx Elî, Şêxê me giştikan e, xêrê ji me hemûyan re dixwaze. Em hemû mirîdên wî ne.

Şêx Elî: Xwedê helal kiriye, tiştê ku Xwedê helal kiribe, ne guneh e. (*Eslan derbas bû, zirne di destê wî de ye.*)

Eslan: Eselam û eleykum.

Hemû tevde: We eleykum elselam.

Ehmed Axa: Eslan rûne. Çima tu wisa şîpiya mayî? (*Eslan rûnişt.*)

Eslan: Diyar e ku îro şensê min heye. Mêvan pir in, hemî jî malmezînan in.

Ehmed Axa: Eslan tu çima ne diyar î, tu bi ku de diçî?

Eslan: Ez li qûtê xwe digêrim, tu dizanî ku niha havîn e, divê ez bigêrim divê biçim dawetan, niha dema dawet û dîlanan e.

Ehmed Axa: Min digot qey tu ji bo qûtê xwe hatiye ba min, ya jî tu hatiye min bi-bînî?

Eslan: Ji bo herduyan jî Axayê min. Ez qet te ji bîr nakim, tu mezinê me yî û Axayê me yî, em jî qereçiyên we ne.

Giştik: Ha...ha...ha...

Ehmed Axa: Tu wisa min bilind dikî, da ez gellek peran bidim te.

Eslan: Ez bibêjim û nebêjim tu bilind î û ji malmezînan î, tu dê para min bidî min, Elhemd allah, hûn gellekî merd in. Diyar e ku Şêx jî hatiye dana xwe.

Şêx Elî: Ez ne qereçî me, heya li danê bigêrim, misilman zikê didin min.

Eslan: Ferq nîne Şêxê min. (*Zirne danî ber balgî.*)

Şêx Elî: Ev dana ku didin te guneh e, heram e, qet xêr jê nayê, pars e. Pars di dîne me de heram e. Lazim e tu kar bikî. Xwedê zend û bend dane te, ji bo ku tu bi wan kar bikî.

Eslan: Ma tu çi karî dikî Şêxê min? Zikê didin te, ew jî pars e.

Şêx Elî: Ez bi mal û perê ku millet dide min, mirîd û feqan xwedî dikim, ez xelkê didim xwendin, da ku dîne xwe nas bikin.

Eslan: Ez jî kêf û eşqê di nav xelkê de belav dikim, li zirnê û kemaçê dixim û wan dildar dikim, dilê xort û keçan şa dikim, ez evîne di nav millet de belav dikim, ev e dermanê millet.

Şêx Elî: Tu millet dixapînî, wisa dîn û axreta xwe ji bîr dikin. (*Salar keniya*)

Eslan: Ev urf û adetên millet in, ev folklorê millet e, ez hebim û nebim jî dê millet vî tiştî bike, bê wilo nabe. Xwedê mirov ji bo hezkirinê çêkirine. Dev ji bo maç û ramûsan çêkiriye, çav ji bo dîtina rewş û cemalê çêkiriye, guh ji bo bihistina dengê muzîkê, ê bilibil û kewan çêkiriye, poz ji bo bêhnkirina nêrgis û gulan çêkiriye.

Hemû: Ha...ha...ha. (*Bi dengê bilind Keniyan*) Silo derbas bû.

Silo: Xwarin hazir e Ehmed Axa, dê sar bibe.

Ehmed Axa: Bila bi dû re dîsa germ bikin. Here heya ku ez gazî te bikim. (*Silo derket.*)

Eslan: Baş e, ez dê goşt jî bixum, ez ê tim û tim pesnê Ehmed Axa bidim, ji ber ku di mala Xwedê merd e û qedrê mêwanan digire.

Şêxmûs Paşa: Eslan, tu gellekî dipeyvî, zimanê te pîrê dirêj e. Heger careke din tu zimanê xwe li ber Şêx dirêj bikî, ez ê zimanê te jê bikim.

Eslan: Ne ku ez zimanê xwe dirêj dikim Paşa, ez û ew ji hevdu dûr in, wek dûrbûna erd û asimên. (*Bê deng bû û tirsîya.*)

Mele Emer: Bes e, dev ji Eslan biqerin, ew kesekî mitirb e, divê mirov xwe neke kemaşa wî, tu kes nikare şerê mitirban bike, ew hetikî ne, kesê ku ket devê wan, hat hetikandin û navê wî ket stranan.

Salar: Eslan rast dibêje.

Şêxmûs: Tu xwendevan î, tu mamoste yî, tu çawa radibî wî bi heq derdixî, tu mitirban baş nas dikî.

Salar: Mitirb jî nê xweş dikin, dildariyê û evîniyê belav dikin. (*Salar helist.*)

Ehmed Axa: Tu dê çi bikî Salar.

Salar: Ez ê biçim karê min heye. (*Li saeta xwe meyze kir.*)

Ehmed Axa: Bi me re firavînê bixwe, firavîn hazir e.

Salar: Na, ez ne birçî me, lazîm e ez biçim. (*Derket.*)

Şêx Elî: Ê, baş e, de ka bersivê bide me Ehmed Axa.

Mele Emer: Rast e, gotina şêx rast e. (*Ehmed Axa hesirî, serê xwe tewand.*)

Şêx Elî: Heger tu ne razî bî, xem nake, tu kes nikare te mecbûr bike. (*Ehmed Axa serê xwe bilind kir û li Şêxmûs Paşa meyze kir.*)

Ehmed Axa: Min qebûl e, lê divê daxwazên keça min hemû bîn cîh.

Şêxmûs Paşa: Ez razî me, tiştê ku bixwaze, ez ê pêk bînim, ma ne hemû tişt bi peran in, heger cêrî û xadiman jî bixwaze, ez ê jê re bigrim. (*Beşîşt û kêfxweş bû.*)

Ehmed Axax: Next û cîhê xweş, bê dilhiştin wê ji hewiya xwe cîhê be.

Şexmûs Paşax: Ez bi van tiştan hemûyan razî me.

Şêx Elî: Rabin fatîhê bixwênin. (*Gîştîk helîstin ser pêyan, fatîhe xwendin û bi dû re rûniştin.*)

Ehmed Axax: Eslan here gazî Silo bike, bila xwarinê bîne.

Eslan: Baş e Axayê min, de ser xêrê be. (*Derket.*)

Mele Emer û Şêx Elî rahiştin destê wan û herdûka bi hevdûre gotin: Xêrê ji hevdu bibînin. (*Silo û Eslan ber bi sifra xwarinê hatin. Hemû li dora sifrê rûniştin.*)

Şêx Elî: Xwedê zêde bike, xwarina te xweş bû.

Şexmûs Paşax: Eslan heftiya bê, dawet e, ez dixwazim ku tu û birayê xwe bèn, li def û zirnê bixin. (*Destê xwe şûst û rûnişt.*)

Eslan: Xêr e, îro ji min re xêr e, ez ê bêm.

(*Heta mêvan çûn, Lewend rûniştî ye û aciz e. Şêrîn û Bêzarê digirîn, Ehmed Axax ci-xarê dikişîne*)

Lewend: Ne wexta ku tu Şêrîn bidî ser hewiyê, rast e Şexmûs Paşax zengîn û maldar e, lê ji Şêrîn mezintir e, di temenê te de ye, te qet ji tu kesan nepirsî, lazim bû te ji Şêrîn bipirsiya, lazim bû te şewir bi min re bikira.

Ehmed Axax: Ez mêr im, cîhê raya pîrek û jinan li nik min nîne, bi hezarê jinên li ser hewiyê hene, nabe ku ez bi a Şêrînê bikim.

Lewend: Ew jîna wê ye, ne jîna te ye.

Ehmed Axax: Şexmûs Paşax, dewlemend û zengîn e, tiştêk ji wî kêr nîne.

Lewend: Her tişt jê kêr e, şexsiyeta wî kêr e.

Ehmed Axax: Bi çi rengî şexsiyeta wî kêr e.

Lewend: Heger şexsiyet pê re hebûya, dê nehatiba Şêrîn nexwestiba. Ew bi jin û zarok e. Jina wî qenc e û bi a wî dike, di temenê wî de ye, zarokên wî jê hene. Ma çi jê dixwaze?

Ehmed Axax: Gotina min şeref û namûsa min e, qet nema jê vedigerim.

Lewend: Dayê, ma xweş e ku hewiya te hebe? (*Li wê meyze kir.*)

Bêzarê: Hewitî dijminatî ye, mala ku hewitî tê de hebe timî şer û gelacî tê de ye.

Ehmed Axax: Heger hûn min aciz bikin, dê biçim jinekê ji xwe re bixwazim.

Şêrîn: Yabo, dexilê te me, ez biçûk im, ne a mêran im, ez naxwazim tu min têtî nav êgir, ew jiyanek e, ew emrek e. (*Digirî.*)

Ehmed Axax: Bes e, min gotina xwe got, ez nema jê têm xwar, di vê malê de, ne li gor jinan, di vê malê de mêr hene.

Bêzarê: Baş e, baş e. (*Ew û Şêrin derçûn.*)

Ehmed Axa: Divê em sibehê biçin bajêr rihel û kinc û zêran bikin.

Lewend: Ez bi xwe nayê, ji ber ku ne bi dilê min e. Ez ê îro ji gund biçim û di dawetê de jî hazir nabim.

Ehmed Axa: Bi aqil be û kirêtiyê neke.

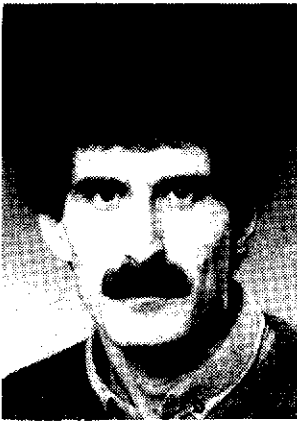
Lewend: Kirêti û şermdarî ew e ku tu ruh û canê Şêrinê diavêje nav êgir. Ji odê derket û xeyidî.

Ehmed Axa: Niç...niç...niç. (*Bi xwe re peyivî û di odê de çû û hat.*)

Perde tê girtin.

Perdeya sisiyan û ya dawî di hejmarê bê de

Xebata sivîl

ŞEREFXAN CIZÎRÎ

Bi giştî li Rojhilata Navîn û bi taybetî li Kurdistanê fikir û xebatên sivîl di jiyana polîtîk û civatî de zêde nayên naskirin. Rewş û pisîkolojiya ku xelkên Rojhilata Navîn te de dijîn û tê de jiyana e; mecal nedaye ku fikir û xebatên sivîl pêşkevin. Weke tê zanîn, dîroka vê herêmê dîroka dagirkeriyê, talanê, qir-

kirinê û mîltarîzmê ye. Ev yeka ha aliyekî meselê ye. Lê ji aliyê din jî de, cara pêşî di dîroka cîhanê de bajarvaniyê li vir destpekîrî ye; xelkê cîhanê bi alfkariya xelkê Mezopotamya û Enedolê hunera nivîsandinê û çandiniyê naskirine. Çar dînên mezin weke Cihûtiyê, Filehtiyê, Zerdeştîyê û Misilmantiyê ji vê heremê derketine. Edebiyat û zanyarî cara pêşî li vir şax da ye. Ez ji destana Gilgamêş kevintir tu nivîsandinên din li cîhanê nas nakim. Li ser xwendîkirina hespan cara pêşî Mîraniyan pirtûk nivîsandine... ûhw. Mîrov dikare vê listê baş dirêj bike, lê armanca min ne ev e. Ez dixwazim bi vê yekê bala xwendevanan bixşînim ser xalekê; ew jî ev e:

Di nav xelkên Mezopotamya û Enedolê de kultur û sivilayeti, li cîhanê cara pêşî li vir dêst pê kiriye. Ev rastiyeke dîrokî ye. Lê mirov dikare bi hêsanî jî bibêje; felsefa aşitiyê û xebata sivîl di warê polîtîk de, li vê herêmê rûcarî baş nehatiye qebûlki-

rin. Kuştin weke metodekî meşrû hatiye dîtin. Xurt ew e ku bikaribe dijminê xwe bikuje! Kuştin weke rîya herî baş hatiye nasandin. Kuştin bi hemû awayî xelafê bû. Ji bo ku desthilatiya xwe ya polîtîk bi hemû babetî biparêzin, serdestên demê pirî caran metodên barbar bikaranîne. Ji bo ku ew bi gihana armancên xwe, hemû metod serbest bûn. Erê hemû metod! Dixwestin bi vê yekê jî mirovan çavtirsandî bikin. Li ser civatê, bandora xwe ya polîtîk bi zorê bidestxînin. Weke mînak: Aşûriyan mirov digurandin, Moxolan gund û bajar dişewitandin, Osmanîyan mirov li qaxoxa dixistin û bav û kalên Saddam Hîsên jî ev metod hemû bikartanîn! Di nav wêqas barbarî, çavsofî, xerabkirin û rasyonelîzekirina kuştinê de, Kurd li welatê xwe, li dijî hêzên tarî dîsa li ser lingan man. Xelkê Kurd hata roja îro jî jiyana xwe berdewam kir! Heger zor û milîtarîzmê bikarîba problemên polîtîk û civatî çareser kiribana, ewê îro li şûna xelkê Kurd kundan bixwenda. Lê li Kurdistanê me, îro şalûl û bilbil dixwînin!

Fikrên li ser dîroka xebata sîvîl, xwe-diyê derbasbûnekê dûr û dirêj in. Bi taybetî di qîrnê 19 an de ev fikir û dîtin hatin sistematîzekirin. Di bin navê ne îtarkirina sîvîl de, bi awayên curbecur xet û lênerînên felsefî, dîtinên li ser aşitiyê û li dijî zorê helwestgirtin, ji qîrnê 19 an û pêş de, beşekî lîteratûra polîtîk pêkî-

ne. Bi zêdebûna hejmara şerên dijwar, bi dû şerê cîhanê, qîrîkirina şeş milyon cihû û bi windakirina bîst milyon Rûs fikrên sîvîl aktuel bûn. Ev helwest bi şerê cîhana duduyan, bi kolonyalîzma hemdemîn û bombekirina Hiroşîma û Nagazakî re, xurtir bû. Bi şerê Vîyetnamê û bi pêşxistina berhemên teknolojîyên qîrîkirinê, bala mirovatîyê hêdî bi hêdî derbasî ser fikrên aşitiyê bû. Di vê pevgirêdanê de pêwîstbûna xebata sîvîl derket pêş. Tiştên ku bi keda salan hatibû avakirin, bi van şeran têk diçûn. Ev yeka ha tiştêkî pir berbiçav bû...

Wek tê zanîn, di dema antîk de şerê navbera Atîna û Sparta, şerekî pir bi nav û deng e. Atîna û Sparta du eşîrên Grêkiyan yên cihê cihê bûn. Ev şerê ha li xelkê Grêkî resîrek mezin û xerab kiribû. Nivîskarê Grêkî Aristofanes bi navê Lysistrate şanoyek li ser bûyera şer û aşitiyê nivîsandî ye. Mijara şanoyê bi kurtî ev e: Jinên Grêkî her roj dibînin ku di şer de law û mêrên wan têne kuştin, ji ber vê yekê dixwestin ku li himber vî şerî rawestin. Lysistrate ku seroka van jinan bû dixwest wan organîze bike û dest bi greva seksê bike. Jin ji mêrên xwe re dibêjin; ya hûn ê dev ji şerkirinê berdin ya jî em ê bi we re ranakevin! Ya jiyana ya jî şer, divê hûn biryara xwe bidin! Erê şano li ser problemên aşitiyê, şer, seksê û danûstendinên jin û mêran tê hûnandin. Herwiha fikrên li ser şer û aşitiyê têne mînaqêşekirin. Bi bawerîya

min dîtînên Aristofanes îro jî aktuel in. Babetên berxwedana sîvîl çî formî bigre bila bigre, divê bê parastin û peşdexistin. Dayik û keçên Tirkan, Ereban û Farisan divê îro jî Aristofanes bixwînin û dest bi grevên seksê bikin!

Di qirnê hîjdeyan de Marks xwest çand caran xebata sîvîl bi awayekî aktîv bike. Wexta ku pêlên şoreşê li Ewropayê xurt bûn (1840-50), li dijî hukûmeta Alman Marks kampanyek vekiribû. Marks xelkê Alman dawetî bac (vergi, zikat) nedanê dikir. Pir caran wexta ku mecalên xebata demokratîk li Ewropayê kêr dibûn, Marks û tevgera karkerî, riyên nû ji polîtîkayê re didîtin. Ji bo mînak em dikarin vîna ha bibêjin; Berriya ku Marks ji Almaniyayê surgon bibe, li gelek deveran komeleyên perwerdekirina karkeran saz kiribû. Ji aliyê şiklî de ev komelana rastarasta bi polîtîkayê mijûl nedibûn. Lê di civînên xwe de li ser perwerdekirina karkeran disekinin. Perwerdekirina karkeran bi xwe karekî şoreşgerî bû. Bi kurtî mirov dikare bibêje ku; xebata sîvîl dikare bi hezar babetî bê meşandin. Ji xwe hêza xebata sîvîl jî di vê yekê de ye.

Heger gava mirov xebata leşkerî weke çemekî bibîne, wê çaxê jî xebata sîvîl di be weke deryayekê!

Ji bona ku mirov bikaribe bibe xwe-diyê awirek giştî li ser xebat û berxwedana sîvîl, divê mirov hinekî ji aliyê diroka fikrî de, li vê meselê meyze bike.

Di nivîseke wiha kin de, mirov nikare behsa karê sîvîl yê pratîk bike. Di vê yekê de mirov dikare pirtûk û lêkolnan peyda bike, lê bi bawerîya min tiştên herî girîng ew e ku; divê mirov fantazî û zanebûna xwe li gor realîta welatê xwe bikarbîne.

Nivîskarê Emerîkî Henry David Thoreau ku di qirnê hîjdehan de jiya bû, li ser problemên şer û helwestgirtina dijî şer, metodên ne îtaetkirina sîvîl parast û hemwelatîyên xwe dawetî bacnedanê kir. Thoreau bi taybetî li dijî sîstema koletiyê li Emerîka, li himber perçiqandina Îndîanan û li himber şerê dijî Meksîka derdiket. Thoreau bi mêranî li dijî neheqiyê disekinî. Mirov dikare fikrên li dijî şer û pêwîstbûna xebata sîvîl li ba nivîskarê Rûsî Leo Tolstoj jî bibîne. Di gelek nivîs û nameyên xwe de Tolstoj li ser problemên şer, zordestiyê bi awirekî Filehî disekine û ji aliyê manewî de nêzîkî vê meselê dibe. Heger hemû xelk têra xwe dîndar û Filehbana, ewê mirovan bi hev re ewqase şer nekiribana. Lê di vir de mixabin Tolstoj tişteki girîng ji bîra dike; Dîn û dînên curbecur gelek caran rastarasta bûne sebebên bihevşerkerinê. Lê li aliyekî din jî Tolstoj dipirse; çima gelo Tirk û Ermenî li himber hevdu weke heywanên hov in? Li gora Tolstoj sebebên vê yeka ha welatparezî ye. Tolstoj li dijî hemû babetên welatparêziyê disekine û ferqê naxîne navbera welatparêziya

xelkên serdest û xelkên bindest. Bi raya min ev dîtineke pir çewt e! Ji ber ku welatparêziya xelkên bindest bi giştî li ser xweparastinê ava dibe. Xweparastin ne bi tenê parastina ax û tixûb e, xweparastin bi awayekî taybetî parastina ziman, kultur, dîrok û hebûnên sosyal in. Di welatparêziya xelkên serdest de jî çavsofî û dagirkerî heye. Di vir de neheqî û perçiqandin heye. Ji ber vê yekê jî li himber derketina hemû babetên welatparêziyê, ne tiştekî rast û paqij e. Ma gelo mirov dikare bibêje; hemû hespên cihanê spî ne?

Di qirnê 19 an de şexsiyetên ku bi kar û barên sîvil bi awayekî sistematîk û pratîk daketin gelek in û nayêne hejmartin. Lê Mahatma Gandî û Martin Luther King xwediyê cihê taybetî ne. Mahatma Gandî bi metodên xebata sîvil, bi awayekî giştî li dij zorê derket û serokatiya tevgera serxwebûna Hindistanê kir. Hindistan bi serokatiya Gandî û bi metodên berxwedana sîvil azad bû. Metod û xebatên Gandî gelek fireh û piralî ne. Mirov dikare ji piralîyan de nêzikayiyê li Gandî bike. Weke Felsefî, polîtîk, mirovî ûhw. Lê ez ê li vir mîna-keke biçûk bidim: Wexta ku kolonyalistên Îngilîz nehiştin Hindî xwê bikirin û bifiroşin, Gandî kampanya xwê destpêkir. Li gor şewrên Gandî Hindîyan diçûn xwêya xwe ji bahrê derdixistin. Wexta ku kolonyalistên Îngilîz qerfên xwe bi kincên Hindîyan dikirin, Gandî

jî li cihên resmî kincên Hindî li xwe dikirin. Wexta ku kolonyalist û serdestên Hindî jiyaneke fexfexe dimeşandin, Gandî jî jiyaneke pir basît û ji luksê dûr dijiya. Teorî û pratîka Gandî hevdû temam dikir. Gandî li gor ku dijiya digot û li gor ku digot jî dijiya. Hergav ji mirov û hevalbendên xwe re wilo digot; rastiye bibêjin û rastiye biparêzin!. Di xebata sîvil de tirsonek nebin! Kesên tirsonek bila neyên nav xebata sîvil! Tirsonekî ne karê me ye. Li dijî zordariya leşkerî, Gandî mêraniya sîvil derdixist pêş.

Li Emerîka jî Martin Luther King bi metodên berxwedana sîvil, xelkên Negros (reşik) şiyar kir û ji bona jiyaneke bi rûmet tekoşin da. Di xebat û gotarên xwe de Martin Luther King, pir caran behsa mezinbûna Gandî dikir û metodên wî vekirî diparast. Weke tê zanîn Martin Luther King papaz bû û ji ber vê yekê jî di ziman û dîtinên xwe de kirasê Filetiyê li xwe dikir. Heger mirov bi awayekî baş karibe zimanê Martin Luther King ji sembol, gotin û mînakên Filetiye paqij bike, ew ê Gandiyekî reş derkeve pêşya mirov.

Li Kurdistanê bi giştî tevgera xelkê Kurd, giranbûna xwe daye û dabû ser metodên leşkerî. Ez bi tu awayî bawer nakim ku tenê an jî bi piranî metodên leşkerî karibe xelkê Kurdistanê azad bike. Xurtbûna civakê di organizekirina sîvilî, kulturî û sosyal de ye. Divê xelkê

Kurd ji niha û pêş de, bi awayekî xurt dest bi kar û barê sîvîl bike; rêxistinên xwe yên polîtîk li gor vî bingehî damezrînin. Bi vê awirê divê mirovên me bê-ne perwerdekirin. Ji îro û pêş de li Kurdistanê divê Che Guevara û Gandî bi hev re bimeşin. Dem hene Gandî û metodên wî pêwîst e û dem jî hene metodên Guevaraist lazim in. Kurdistan welatekî fireh û dilê xelkê Kurd jî pir pir fireh e. Di vî dilê fireh û germ de cih ji Guevara û ji Gandî re jî heye. Mirov divê tiştekî di vê mijarê de pir baş zanibe, ew jî ev e; xebata sîvîl ne pasîfîzm, ne tirsonekî û ne jî teslîmbûn e. Heger em babetên xebata sîvîl baş nas bikin û felsefa berxwedana sîvîl jî analîz bikin, em ê pir vekirî bibînin ku xebata sîvîl mêranî ye, aktivîzm û mirovanî ye. Herwiha xebata sîvîl hurmet ji jiyane re ye, demokrasî ye, wekhevî ye û xebateke esasî ye... Weke tê zanîn di xebata leşkerî de armanca herî mezin ev e; mirov dijmînen xwe fizîkî ji navê radike, lê di xebata sîvîl de armanca herî mezin

dijmîneyetî ji binî de rakirin e. Ji bo vê yekê jî destpekirina diyalogê pêwîst e. Diyalog destpekirina xebata sîvîl e. Di vê diyalogê de tiştek heye ku pir êşkere ye. Xelkê Kurd heqê xwe dixwaze û armanca wî jî tucaran ne kuştina leşkerekî Ereba an jî Tirk e. Weke Hozanê delal Cegerxwîn dibêje; Em aşîxwaz in, em şer nexwazin. Lê heger dijmîne me bibe weke rovî û li me û fenan bigere, em jî wî çaxî dev ji çek û rextên xwe bernadin!

Ez dixwazim tiştekî din li vir ronî bikim. Wexta ku mirov behsa girîngbûna xebata sîvîl dike, gelek kes bawer dikin ku ev yeka ew ê bi xwe re zexelî û tirsonekiyê bîne. Ez vê dîtîne ji binî de çewt dibînim. Pratîka Martîn Luther King û Mahatma Gandî tije aktivîte ye. Mirovên tirsonek û revok di nav hemû babetê xebatê de hene. Nivîskarê Fransî Albert Camus dibêje; qirnê 19 an qirnê tirsê ye. Ez hêvî dikim ku qirnê 20 an jî bibe qirnê xebata sîvîl û mêraniyê! □

Devjenkek bi Melayê Cizîrî re

LALEŞ QASO

L. Q: Îro ji zulma zordaran
Dîlber dinale ey Mela
Zerî dane ber xenceran
Laleş birîndar e Mela

M.C: Ooof! of!
Welê meke ax û eman!
Te dil girt û da ber kêran
"Ev reng e halê dîlberan
Lew aşiqan xwîn bû ceger"

L.Q: Lêv wek kulîlka erxewan
Dalêse lêv bayê zeman
Ji husnê sedef girt ezman
Agir bi can da dîlberê!

M.C: "Qelb û ceger min bûne xwîn
Lewra ku nû derbûn birîn
Dîlber were halim bibîn"
Wê ruh ji dojah bête der!

L.Q: Feryat û figan û keser
Qitîtkên xwînê dane der
Terîşand wê dil û ceger
Dame ber qepta xenceran!

M.C: "Sorin li min cerg û hinav
Werdên di hûr girtî xunav
Zulf hate ser lê kir bilav
Bayê nesîm wextê seher!"

L.Q: Bejin çinar, ling mermerê
Vekir qolana kemerê
Daye difn misk û emberê
Xwîn û elem pev hate xwar!

M.C: "Da sîne cohtë tîrxweş e
Qewsê hîlalî tûzreş e
Bi yek aw'rê bûme leş e
Xwînê di cerhan daye kef!"

L.Q: Mîna sîmê dest û tilî
Wek tîrêjên tavan gulî
Ceger bi axan helhilî
Dil bi rivînan bû volqan

M.C: "Wê beglerê pir kuştine
Enguşt bi xwînê riştine
Ma ahlê dil qet hiştine?
Sohtine mislê micmerê"

L.Q: Anî gever, por filfilî
Zulf bi ser rû da kemilî
Ebrû kevan, dêm gulgulî
Xwîn beliqî dil bû cobar!

M.C: "Zor û feqîr û mubtela
Zahîd û sofî û Mela
Kuştine ew bi sed bela
Kes nekevît belayê zulf"

L.Q: Sêng û ber berfa zinaran
Memik misalê hinaran
Dimeşe ew wek sultanen
Dil girt û da ber gwîzên

M.C: "Perwaneyên sotî kebed
Dîlber ji ber burca esed
Tîr dan ji reştûzên semed
Lew têk ji xwînê neqîşîn"

L.Q: Gava nerî û bû xopan
Reşandin tîr weke baran
Li dil rakir şîp û boran
Dame ber pêlên eşqa xwe

M.C: "Dîlber çi bêhed zalim e
Carek nekîr pîrse li me
Lazim bi halê alim e
Lê pîr didêrît xederê"

L.Q: Şev revî rojê da derê
Seyda, ji husna dîlberê!
Çerxa zemên xweda berê
Bi ava lêvên xwe gerand

M.C: "Tîrek ji qewsê malzirav
Tê dilqewî davêje nav
Xwîn herikî teşbîhê av
Feryad û efxan sed esef"

L.Q: Feryad û efxan sed esef
Îslam li dor wê sef bi sef
Êrtîş dikin ew ref bi ref
Hêsîrî pişka ezel da!

M.C: Bayê seher, çerxa felek
Xelwenîştîm min dît melek
Xap di paxafê da gelek
Bibexîşîne ey heval!

L.Q: Wê kişandim di ber xwe ra
Çeng bûm nav lûlên mermera
Min kir cejn wê da kesera
Girya û zûrya dîlberê!

M.C: Ooff dîsa ha!
Ey Zulcelal bike wefa!
Qet me nedît ji wê sefa!
Te em kuştin bi sed cefa!
Tealellah tealellah!

L.Q: Nûra cemal pir kezv veda
Qelbê zahîd elem berda
Talan kirim ez şûheda
Çawa nizanîbû Pîr im?

M.C: Ceger bi xîştan herîfî
Çav di nûrê de terîfî
Şûr di mejî de qurîfî
Mela êdî çib'ke canim!

L.Q: Mejî revand hişte serî
Hinavên min tev de birî
Xwîn kir şerab û qurtkirî
Îslam te nas nekir Mela!

M.C: Ey ronîya çavên Mela
Axret li min tev kerbela
Kirim ekrad tealelallah
Ax û eman û sed eman!

L.Q: Ez bûm softî û bûm mofî
Min da serî şaş û kefî
Bi vî rengî jî bûm nefî
Qey te negot berde Mela!

M.C: Subhan ji remza dîlberê
Difûre ew wek emberê
Tecellî da li her derê
Emrek çûye bi avê de!

L.Q: Ku mizgeft dergahên me bît
Sewm û selat karê me bît
Quran li ser çongên me bît
Em dê bi van çib'kin Mela!

M.C: Elif û lam û dar û sat
Li ser canim bûn taht û lat
Allahumsellî welat
Derdê Mela derman e şer!

Têbînî: Nivîsên *dunik*, ji *dîwana Melayê Cizîrî* hatine wergirtin.

Hêsankırına alfabeyê û aqlê selim

Dr. CELADET ÇELIKER

Pşti derketina kitêba min a bi navê "Çend Pirsên Alfabe Kurdî", hevalên ji redaksiyona kovara ARMANCê û berpirsiyarê kovara NÛDEMê Fırat Ceweri, rexneyên Arif Zêrevan ji min ra şandin û li ser van rexneyan ditinên min ji min pirsin. Berî her tiştî, divê ez sipasi A Zêrevan bikim ku wi xwe êşandiye, bir û rayên xwe yên di vê babetê da, bi niviski diyar dîke. Ez hêvidar im ku ew kesên ku bi salan e bi pirsên alfabe û mijûl dibin ji ditin û rexneyên xwe bi niviski bidin weşandin da ku hin pirs zelaltir bibin û rojekê zûtir çareser bibin.

Rexne û ditinên A Zêrevani meriv dikare di du beşan de bicivine:

1-Ditin û rexneyên teorîkî yên li ser prosesa xwendinê, têkiliyên di navbera çav û mêji da û yên li ser hafîzeyên ji hev cihê.

2-Rexne û ditinên li ser pîrsa "r" ya bêniqû û "r" ya bêniqû lê bikumik.

Ji ber firehiya van herdu beşan û herwesa ji ber ku min nexwest eyî tişt di du kovarên kurdî da bîn çapkirinê, min li ser her beşê nivisarekê nivîsi û ya li ser beşa pêşî ji ARMANCê ra û ya li ser beşa diduyan ji NÛDEMê ra şand. Loma ji, ger xwendevan ditinên min ên bi tevayî meraq bike, divê ew herdu nivisaran ji bixwîne.

Celadet Bedîrxan di hejmara pêşî ya Hawarê da li ser belavkirina alfabe û xwe bi vi awayî dînivise: "Ji belavkirinê qesda me ev e ko herçî xwenda û zanayên kurdan he ne, rûpelên elfabê yek bi yek, xêz bi xêz, pîrs bi pîrs, bixwînin, qenc bala xwe bidin û her çî kêmanîyan bibînin ji me re binivîsinin, da ko em wan kêmasîyan rast bikin."

Mir Celadet, lixwehişyar bû û zanibû ku bi vê gavavêtinê deriyekî ronahiyê ji bo mîletê kurd vedibû. Lê belê bi nefspîçûkî û sergîraniya xwe, wi baş zanibû ku ev alfabeyê, ne alfabe û herî tekûz û ya bêqîsûr e. Loma ji hê di destpêka nasandina wê da, wi ev rêzên li jorê nivîsin. Mir Celadeti bi xwe ji, di alfabe û xwe da guhartin çêkîrin: Ji hejmara Hawarê ya 24 an û pêva ciyê herfên "k" û "q" bi hev guhast.

Ew, ne insaneki muhafezekar û hisî, lê insaneki realist bû. Prosesa ku wê kurdên jorin tê da derbas bîbin, wi hê di wan rojan da didit. Ji ber vê yekê ye ku wi xwest alfabe ya xwe nêzîki alfabe ya tirkî bike; her çiqas vê kîrîna wi iroj ne bi dilê hin kesan be jî (ku yek jî wan jî A. Zêrevan e.). Li ser vê nêzîkîrîna Mir Celadet bi vi awayî dînivise: "Wekê tirkî alfabe ya xwe belav kirin me dît ko di dengên hin herfan de elfabeyên me ne mîna hev in. Dengên hebûn ko tirkî ne bi wan herfên ko me nişan kirine lê bi herfinen din nişan kirî bûn.

Herwekî me berê jî çend caran gotî bû, jî bona hêsanîkirina xwendina nivîsarên me, jî kurdmancên tirkîyê re, me dengên hin herfan bi hev guhartin û herçend hebû me ew çend elfabeya xwe xist nîzingî elfabeya tirkî. "Ji xwe, jî wan şeş destûrên ku wi jî bo danîna alfabe ya xwe bîngeh girtine, ya pêşîn li ser vê nêzîkîrîna ye. (Ji bo tevayîya van şeş destûran, binêre Çend Pirsên Alf..., r. 34-35)

Sedemên danîna niqata li ser "î" û kumika li ser "i" yê-

Li ser hîlbijartîna du herfên jî bo du dengên kurdî "î" û "i", Mir Celadet bi vi awayî dînivise: "Lê herwekî me berê jî gotî bû, di dengayîya kurdî de, dengdêrek carinan kin û carinan drêj nabit, yanî herçî dengdêrên ko kin in drêjên wan nîne û herçî dirêj in kinên wan peyda nabin.

Ber vê yekê dengdêra (e) herçend bête drêj kirin tucar nabit (ê) jî ber ko cihderkên wan jî hev cuda ne. Herwekî (i) jî bi drêjxwendîna nabit (î).

Di destê me de tu herfên din ne ma bûn, û gora destûreke me diviya bû em herfên hevduanî (hevedudanî-C.Ç.) emel mekin. Ji lewra jî bona nişankirina tofa paşîn me ev (^) nişana ha pejirand û navê wê kir bilindek.

Ev nişana ha di hin elfabeyên din de jî heye. Lê bi vê ferqa ko di elfabeyên din de dengê dengdêran weke xwe dihêle, cihderkên wan naguherîne, tinê bilind dide xwendin. Di elfabeya me de du karên wê hene: Dengê dengdêran diguherîne û bilind (bilind-CÇ) dide xwendin. Lewma dengdêrên bi bilindek hemî jî drêj in û tucar kin nayên xwendin.

Gora destûrên me ên bîngêhî, ko jî bona çêkirina elfabeya xwe me pêkanî û di pêşîya vê bendê de me da zanîn, diviya bû ko em bê sebebeke zor jî elfabeya tirkî dîr mekevin.

Li hir e, di herfên (i) û (î) de em jî ya wan dîr ketin.

Tirkî (i) ya kin bi (i) ke bê niqte nişan kirin. Heke me jî welê bikira û (i) ya kin bi (î) ke bê niqte û ya drêj bi (i) ke adetî nişan bikira çêtir ne dibû ?

No, ji ber ko (i) ke bê niqte di nav herfên (u, n, m) û di pêş (pêş-ÇÇ) û paşê hin herfan de tevî wan dibe û ji wan derêxistana wê dikeve dişwariyê. Ji xwe tirk ji piştî çêkirina elfabêya xwe pê hesîyan û ji bona veqetendina (i) ke bêniqte ji herfên jorîn - ko ketîye rex an nava wan- ser herfa ko berî (i) yê dihat îşaretêkê berdidan.

Bê şik e ko me nikarî bû em bikevin nerastîyeke welê ko ji aliyê daniyê xwe ve hati bû nişan kirin.

Jû pêve, herwekî heta niho xuya bû, ji lewre ko dengayiyên van du zimanan cihê ne, isûlê dengdêrên kurdî bivê nevé ji isûlê tirkan dûr ketîye."

Ji serwextkirina Mir Celadet em fêhm dikin ku kumîk an ji bî gotina wî, bîlîndek, gava tê ser dengdêrekê, wê diguhêre dike dengdêreka din û herwesa wê dirêj dide xwendinê. Bî danina bîlîndeka li ser herfa "ê" û ya "û" yê, Mir Celadet xwestiye ku ji herfên adeti yê alfabe ya latîni "e" û "u", ku ew mîqabilê du dengên kurdi ne, istifa-de bike û bî vi awayî ji bo du dengên kurdi yê dîn, ku li mîqabilê wan herfên adeti tune ne, du herfên nû çêbike. Lê belê bî danina bîlîndeka li ser "î" yê, wî berevajiyê vi karê li jor kiriye. Yani wî ji bo dengê "î" ya kurdi, ku li himberî wê di alfabe ya latîni da herfa "i" ya adeti heye daneniye, lê herfeke ku li gor alfabe ya latîni neadeti ye çêkirêye: "î". Herwesa ji bo dengê "i" ya kurdi ku li mîqabilê wê hiç herfên adeti tune ne, ew rabûye wi herfa adeti ya alfabe ya latîni "i" bî kar anîye.

Gelo sedemê vê yekê çîye? Sedemê vê yekê ew e ku Mir Celadet di danina alfabe ya xwe da, li gor rêz û pergala alfabe ya tirkî çûye. Wek ku tê zanin di rêza herfên alfabe ya tirkî da herfa "ı" beriya herfa "i" tê. Lewra, wî pêşiyê ji bo dengê "ı" ya kurdi tipek daniye (i), û piştra ji, ji ber ku di destê wî da tu herfeke din ji bo dengê "i" ya kurdi nemaye, ew neçar maye ku bîlîndekê bide ser "i" ya adeti û bî vi awayî herfeke nû çêbike. (Ji bo izahetêke firehtir, binêre Çend Pirs..., r. 136 - 138)

Ji ber "ı" ya bêniqut di destnîvisên tirkî da, di nav, li pêş û paşê hin herfan da wenda dibû, Mir Celadeti herfa "i" ya adeti ji bo dengê "ı" ya kurdi bî kar anî. Sedemê ewil ev e. Gava Mir Celadet li ser vê herfê pîrsê ji xwe dike, pêşin vê bersivê dide. Lê belê A Zêrevan argûmenta diduyan ya Mir Celadet, wek argûmenta ewil dide nişandan. Çi feyde ye, gelek delil hene ku nişani me didin ev ditina A Zêrevani şaş e. Heke Mir Celadet bixwesta ji bo her dengên kurdi yê ku ji dengên tirkî cihê ne, herfinên nû daniya diviya bû wi nişanekê an ji niçkekê bîaniya ser herfên "a" û "u" yê ji. Lewra ferqa di navbera "i" ya kurdi û "ı" ya tirkî çiqas be, ferqa di navbera "a" yê herdu ziman ji ewqas e. Mir Celadet ji bo "ı" û "a" ya kurdi eynî tiştî dibêje: "a" û "ı" ya kurdi ji yê tirkî dirêjtir in. Lê belê em û tirk li mîqabilê dengê "a" yê eynî herfê bî kar tinin. Ev yek ji bo herfa "u" yê zêdetir balkêş e. Cihderka "u" ya kurdi û ya tirkî ji

hev cihê ne. Mir Celadet li ser dengê "u"ya kurdi bi vi awayi dinivise: " Dengeki ku di navbera dengên tirkî "u" û "ü" yê da ye. Di hiç zimanên Ewropî da dengeki ku tam mîqabilê wê be tune ye." Lê belê, herçend di warê denganiyê da, ew jî hev cihê ne, di sa ji em û tirkî li mîqabilê dengên xwe eyî herfê dinivîsin: Ango herfa "u".

Em vegeerî ser sedemê bîngehîniyê ku niqûte' anî ser "i" ya Hawarê. Di dawîya sala 1928 an da tirkî dev jî alfabe ya erebî berdan û dest pê kirî ya latîni bi kar anîn, ku li

2. IX. 1930

Ülkesini, yüksek istik-
lâlini korîmasını bilen
Türk milleti, dilini de
yabancı diller boynunda -
krîşîndan kurtarmalıdır.
Garî M. Kemal

gor dengên tirkî hatibû modifiyekirî. Bîkarîna alfabe ya erebî jî serê sala 1929 an û pêva bi fermanekê hate qedexekirî. Wek jî destnivîsa M Kemal jî dixuyê, vê guherîniyê jî nişka va gelek gelemşê bi xwe ra anîn. Tirkî ne tenê niçik û dûvik dianîn ser herfa "i" yê, lê herwisa dianîn ser "u", "a", "î" yê jî. Meriv dikare van tevliheviyan bi du sedeman izah bike:

1- Çi nivîskar û çî jî xwendevanên tirkî bin, ew bêyî ku di mekteban da bi alfabe ya latîni alfabetîze bibî, dest bi xwendîniyê û nivîsandîniyê bi alfabe ya latîni kirî (Ji bo prosesa alfabetîzebûyîniyê, li wê nivîsarê binêre ku di ARMANCÊ da ye).

2-Ya hê muhîmtir jî ew bû, ku di alfabe ya erebî da li mîqabilê pîraniya dengdêrên zimanê tirkî herfên taybetî tune bûn. Lê belê di alfabe ya nû ya latîni da, jî bo van dengdêran herfên xweser hatibûn danîn. Wek nimune di nivîsên bi alfabe ya erebî da, dengê "i" ya tirkî kêman bi "ى" (wek di "اولى" : onları), lê pîri caran bi hiç herfê kê nedihat nişan kirî (wek di "حاضرا لاشدم" : hazırladım)

Helbet ji bo hinbûna vê alfabeya nû wext diviya bû. Wek iroj em dibinîn êdî ew neslên tirk ên ku bi vê alfabayê di prosesa hinbûna xwendin û nivisandinê ra derbas bûne, tu sergêjayî bi wan ra çênabe. Heçî ditîna A. Zêrevan ya ku dibê "problem bi xwe her maye", ditîneke hîsî ye û ji rastiyan dû re. (Ji bo di ditîna herfan da, ew têkiliyên ku di navbera çav û mêjî da hene, li nivisara di Armancê da ye binêre)

Mala Mir Celadet hezar caran ava. Heke wi li tirkên binêrta û kumîke bianiya ser herfa "a" yê û çend nîçîk bianina ser "u" yê ji , xwedê zane ka iroj halê me kurdan wê çewa bibûya. Bêşik, çawa iroj gelek kes nîçûta li ser "î" yê û bilindeka li ser "i" yê diparêzin, dê disa ew kes, bi hezar bîhanan ew ji bîparastîana.

Pîrsa nîçûta û kumîkê çîma ewqasî girîng e ? Mir Celadet dibê dengên "e" û "î" bi hev ra bîngêhê dengdêrên kurdi pêk tinî. Ev tê wê maneyê ku di denganiya kurdi da hîn deng hene, ku ji ber nisbeta wan a bilind, ew xwedî giraniyeka mezînin. Dengê "î" yê, piştî dengê "e" yê, ew deng e, ku çî di axaftinê û çî ji di nivisandinê da be, zêdetirîn tê bîkaranînê. Tenê bi serê xwe, nisbeta dengê "î" ya kurdi bi qasî yekûna nisbetên dengê "c", "ç", "f", "g", "p", "q", "u", "ş", "x", "y" û "z" ya kurdi ye. Bi gotîneke din, di xebirdan û nivisandinê da bîkaranîna yazdeh dengên kurdi bi hev ra, hê nû bi qasî yek dengê kurdi dike. Loma ji divê ev dengê ewende muhîm bi awayekî gelek zelal û sivîk bê nivisandin. Lê mîxabin, em vi dengî bi du cureyan dinivîsîn: "î" û "i".

Gava A. Zêrevan dibêje: "...Bilindek wekhevî û istiqarekê di van dengdêrên bibilindek (ê, î, û, ÇÇ) de çêdike. Ko yek ji van bête guhortin divêt yê di jî bîn guhortin..." diyar nîne ka mexseda wi ji wekhevî û istiqarekê çîye. Rast e Mir Celadet dibê bilindek tê ser dengdêrekê, wê diguhêre dike dengdêreke din û wê bilind dide xwendin. Lê belê di zîmanê kurdi da dengdêrên dirêj ne tenê sisêyên bi kumîk in, ew pênc in û bi alfabaya Hawarê ew bi van herfan tîn nişankirin: a, ê, î, o, û. Wek dixuyê bêyî kumîkê ji "a" û "o" dirêj tîn xwendinê. Gava kumîka li ser "î" yê rabe , ew bibe "i" ya adeti, wek yê hemû mîletên ku alfabaya latîni bi kartînin (ji xeynî ya Roman-yayî), em ê wê disa dirêj bixwinin. Hingê wê hejmara dengdêrên bi kumîk dakeve duduyan (ê, û) û yê bê kumîk bibe sisê (e, î, o). Vêca gotînen "wekhevî û istiqar" ê, ji gotînen vala pê va, tîn çî maneyê?

Li vir divê em bala xwendevan bîşînin ser meseleyeke din ji. Mir Celadet bi xwe dibêje ku wi xwestîye ku alfabaya xwe nêzîki ya tirkî bike. Di sala 1928-an da gava tirkên alfabaya xwe ya nû beyan kirin, di destê Mir Celadet da alfabayêke latîni hebû. Iroj ev alfabe li ber destê me ye (Binêre, Çend Pîrsên Alf.Kurdi. r.28 - 32). Mîxabin ew alfabayên berê yê ku Mir Celadet li ser wan xebitî bû, hê ji derneketîne ronahiyê. Lê

belê di vê alfabeya lî ber dest, ya ji sala 1928 an da tiştê bala menv dikşine. Ew ji ew e, ku Mir Celadet ji bo dengê "î" ya kurdi tu herf danenine. Wek me berê ji behs kir, ew bi xwe dibêje dengên "e" û "î"yê bingeha dengdêrên kurdi pêk tinin. Diyar e, ku di danina herfek ji bo dengê "î" ya kurdi da, ew di bin tesira alfabeya tirkî da maye.

Rexneyên lî ser "î" ya adeti

Herweki me lî jor dit, lî miqabilê dengê "î" ya kurdi bi danina herfa "i" yê, Mir Celadet Bedîrxan ji "î" ya adeti ya alfabeya latini bi dûr ketiye. A Zêrevan ji gotina "î" ya adeti hîz nake. Loma ji dipirse ka "î" ya adeti çiyê. Berê xwe dide "i" ya latini û dibêje ew bi sê awayan tê nivisandin. Ew serê xwe bi kurti û dirêjîya "î" ya latini diêşine. Di vê lî vir em binin bira wi, kurti û dirêjîya "î" ya latini, rengên vi dengi ne. Lewra cihderka wan her yek e. Di vi wari da Mir Celadet di destûra VI an, a ji bo damezrandina alfabeya xwe da weha dinivise: "...herfin hene ko geh zirav, geh stûr, geh ji pêşî, geh ji paşîyê tîn xwendin, lê ev ferqên ha ne ji guhêrîna cihderka dangan, lê belê ji guhêrîna rengê dangan tîne pê, û ji lewre di elfabêyê de nayin nîşan kirin. Ji ber ko elfabê tenê dangan nîşan dike, ne rengê dangan"

Gotina herfên latini yê adeti ji alî Mir Celadet Bedîrxani va ji hatiye bi kar anin. Ew di destûra xwe ya II an de weha dinivise: "Her çend dibe, ewçend dengên herfên latîni ên adeti ko di zmanên din de nas in, di elfabeya kurdi de hilanîn û neguhartin . Bi vî awayî kurdi dê bikarin elfabêya biyaniyan û biyanî ya me bi hêsantî fêr bibin"

Tiştê xerib ji ew e, ku A. Zêrevan, bêyi ku haya wi jê hebe, di neqilkirina nivisa Mir Celadet da, ew bi xwe vê gotina "i" ya adeti, neqli nivisara xwe dike û paşê ji, bi navê parastina Mir Celadet, ew radibe dibê: "Vêca 'i' ya adeti çiyê?"

Em nizanin ka A. Zêrevan bi rengên dengên latini hejmara herfên alfabeya latini heta çendan deraniye. Lê belê rastiya hejmara herfên di alfabeya latini da ne 26 in. Di vê elfabeyê da tipa "î" ya adeti ev e: i . Heke A. Zêrevan ji me bawer nake, ji neçari, em ê disa xwe bispêrin Mir Celadetê gorbehîşt. Ew weha dinivise: "Lewra ko di Elfabêya Latîni de tinê (26) herfên serxwe hene û di zmanê kurdi de deng ji bîst û şeşan bêtir in, gelek herfên hevedudanî keti bûn nav elfabêya min;..."

Xebera A. Zêrevan e, di zimanên ku bi alfabeya latini dinivisandin da, hertim "î" ya adeti dengê "i" ya kurdi nade. Ji xwe kesi iddiyeka bi vi awayî nekiriye. Lê belê gava ew ji bo parastina kumika lî ser "î" yê xwe ji hemû mîletên ku alfabeya latini bi kar tinin dûr dike û xwe dike hevalê herfa "i" ya Romanyayî û bi vê yekê ji xwe serfiraz dibîne, êdi ez nîkanim bi ditina wi ra bîm.

Nexwe problem, ne ku ji alfabe ya kurdi ya bi tipa "i" ya adeti tê. Problem ji alfabe ya inglizi tê ku ne fonetik e. Lewra di alfabe ya inglizi da çend deng bi herfekê an ji dengê bi çend herfan têne nişankirinê. Ev yek ji bo zarokên ingliz, wextê ji bo hinbûna xwendin û nivisandinê dirêjtir dîke.

Rast e, Mir Celadet bi danina kumika li ser "i" yê ji çend destûrên xwe bi dûr keti ye. Yê bixwazin li vi aliyê meselê binêrin, divê şeş destûrên Mir Celadet deynin ber xwe da ku ew bibinin ka bi çî awayî ew ji destûrên xwe bi dûr dîkeve (binêre r. 134 - 136).

Denganiya (fonetika) ziman deng dide herfan

A. Zêrevan bi awayê nezerî qebûl dîke ku di xwendinê da yê ku deng an li herfan bar dîkin em bi xwe ne. Lê belê gava ku dor tê kurdan, dibê nexêr, ev yek ne raste. Ew weha dinivise "...cardî ji mirov nikare (i) û (î) ya kurdiyê bike wekî yê tirkiyê. Çima? Lewra heger mirov van herdu herfan bike wekî yê tirkiyê hingê dê piraniya kurdên bakûrê wan wekî yê tirkiyê bi lêv (televîz) bikin." Ew ji bo vê argûmenta xwe du nimûnan dide: Di nimûna pêşin da bi bêjeya "kırın" û "kirin" ê dixwaze bêje ku herfa "ı" yê, ki dixwîne bila bixwîne, dê ew her mîqabilê dengê "i" ya tirki be. Lê hay ji xwe nine ku gava ew vê bêjeyê li gor denganiya tirki dixwîne, ne tenê dengê "ı" yê lê herwisa dengê "k" yê ji tê guhartin. Eyni bêjeyê (kırın) gava ew li gor denganiya kurdi bixwîne, dê ew maneya kurdi zevt bike. Heke ku bibêje, nexêr ev yek çênabe, ji ber herfa "ı" yê her standarda dengê "i" ya tirki ye, diviya bû wi nikaribûya kitêba min bixwenda, ku bi herfên "i" û "î" hatiye nivisandin.

Ji xwe ev 30 - 35 sal in, ku gelek kurdan nivisandina bi vi awayî ji xwe ra siviktir û rehetir dîne. Heta iroj ji, bi kesên ku ji heqê kurdiya axaftnê dertên ra tu sergêjayî peyda nebûne. Divê ez di sa binim bira A Zêrevan, herçend herfên "a" û "u" di alfabe ya me û ya tirk an da wekî hev têne nivisandinê ji, gava em wan dixwinin, em dengên zimanê xwe û gava tirk wan dixwinin, ew ji dengên zimanê xwe li wê bar dîkin.

Nimûneya diduyan ji, li ser dengên aktorên Mem û Zînê ye. Helbet yê ku dengên filmê ji bo kurdi dublaj kirine, bi kurdi zanibûna dê ew li gor denganiya kurdi biaxivîyana. Çi bi "ı" û çî ji bi "i" yê bête nivisandinê, gava tirkeki an ji kurdeki asimilbûyî teksteke kurdi bixwîne, dê ew li gor denganiya tirki here. Gava em ji teksteka tirki bidin destê kurdeki ji Sûriyê, ku ew qet bi tirki nizanibe, di xwendinê da, dê ew li gor denganiya zimanê xwe bixwîne. Ev tiştê gelekî normal e. Lewra her mîletê ku alfabe ya latini bi kar tîne, wê li gor denganiya zimanê xwe bi lêv dîke. Ji ber vê yekê ye

ku di hinbûna zimaneki nû da hin tevliheviyên bilêvkirîne dertên. Herçend herdu ziman ji alfabeya latini bî kar binin, lê dişa jî yê ku zimanê nû hin dibe, hin xîsîyetên denganiya zimanê xwe derbasi zimanê nû dike. Dî terminolojîya zımanzaniyê da, jî vê yekê ra "interference" tê gotin. Ji xwe, em kurdên li xeribiyê bî serpêhatiyên xwe bî vê yekê dihîsin. Wek nimûne, gava yekî faris an jî yekî jî Emerikaya Latini bî swêdi xeber dide, yekser menv pê derdixe ku ew jî kuderê dinyayê hatiye Swêd.

Ji ber vê yekê ye ku çî di hinbûna zimaneki nû da û çî jî di transkripsiyona zimaneki biyani da, jî alfabeya fonetiki ya navnetewî tê istifadekirin. Dengên jî bo tipên di vê alfabe yê da standart in. Ev herf li hemû deverên cihanê bî yek awayî tînen bilêvkirîne.

Gelo qê tenê tirk herfa "ı"yê bî kar tînin?

A. Zêrevan wek keseki ku jî cinan bireve, wisa dixwaze xwe jî herfên "i" û "ı" yê dîr bixîne. Sedemê vê yekê jî ew e, ku ev herdu herf, tenê alfabeya tirkî tine bira wî. Diyar e ku ew di vê meselê da gelek hisî ye. Mîna hejmart, di nivîsara xwe da bî kêmasî li 5 - 6 cîyan, ew her îma dike ku em "wekî tirkan" nekin. Heta, di cîyekî nivîsa xwe da bî vî awayî dinivîse: "Wekî tirkane kirin bî serê xwe argûmentek tîra xwe xurt e jî bo ko em ya xwe biparêzin". Ez nîzanim, heke himdarê vê alfabe yê, ku dixwest alfabeya xwe nêzîki ya tirkan bike iroj li jîyanê buya, dê li ser van gotînen A. Zêrevan çî bigota.

Ka werin em bî hev ra piçeki li diroka van herdu grafeman (i - ı) binêrin. Gava yunani nêzîki 1000 sal Beriya Zayînê alfabeya fenikiyan hin bûn, wan du guhartînen mezin di wê alfabe yê da çêkirin. Berê nivîsandîna alfabeya fenikiyan, jî alî rastê ber bî alî çepê va bû. Yunaniyan berê wê guhartin. Dî alfabeya fenikiyan da li himber dengdêran hiç herf tunebûn. Yunaniyan jî bo dengdêran herfan çêkirin û li wê alfabe yê zêde kirin. Yek jî wan herfan, herfa "ı" ya bêniqut e, ku ew li mîqabilê dengê "i" ya yunani ye. Ji wê demê û bî vir da ev herfa bêniqut (ı), wek herfeke standart di alfabe ya yunani da maye. 200 - 300 sal piştra xelkê Romayê bî rîya Etrûsiyan ev alfabe ya yunaniyan nas kirin û piştî demekê, wan niqutek danin ser herfa "ı"yê, ku bû "i". Bî vî awayî me dit ku bavik û dayikên van herdu herfan, yunani û xelkê Romayê ne. Heçî "ı" ya bêniqut e, bî kêmasî ew 200 - 300 salan jî "ı" ya bîniqut kevintir e. Herçend yunani jî bo bilindxwendîna dengê "i" ya xwe niçikeke paldayi tînin ser herfa "ı" yê, lê belê ev herf bî kêmasî ev 2500 sal in ku di alfabe ya wan da wek herfeke serxwe maye.

Να διευκρινίσω στο σημείο αυτό ότι, εξαιτίας όλων αυτών των ανθρωπίνων, πολιτικών και καλλιτεχνικών πολυπρισματικών διαπλοκών μας με το Σερχάτ, υπήρξα πάντα απέναντί του, θετικά προκατειλημμένος. Όπως και τώρα, εξάλλου. Συνεπώς, καθώς δεν είμαι ιστορικός της τέχνης, ούτε και κριτικός, ό,τι θα προσπαθήσω να διατυπώσω για τη ζωγραφική του, είναι απόρροια αυτής της φιλικής διαπλοκής μας, σαν μια ειλικρινής κατάθεση ενός ομοτέχνου του που και αυτός πελαγοδρομεί μέσα στους προβληματισμούς και τα προβλήματα της σύγχρονης τέχνης.

Ji hêla din va, herfa "î" yê wek herfeke alfabeya fonetiki ya navnetewi, ji sala 1916 an û heta niha her hatiye bikaranin. Iroj ev herf, di nav piraniya ferhengên inglîzî da, ji bo rênişandana awayê bilêvkirina bêjeyên inglîzî, di nav parantêzên li dû bêjeyan da, tê nivisandin.

Me çend nimûnên ji zimanên inglîzî û almanî li jêr danin:

Inglîzî:

build (bild)

city (siti)

this is (ðis is)

Almanî:

irrig (iriç)

pfirsich (pfirziç)

wirklich (virkiç)

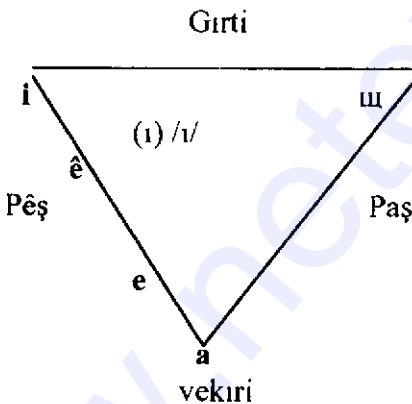
Li vir tiştê balkêş ew e ku di sala 1983 an da, bi rêberiya Enstituya Kurdi ya Parisê pişporên kurmançî, tevi hin pişsên dinê, li ser denganiya kurdi ji xebitin. Li gor rapora wan, dengê "î" ya "Hawarê wek ya inglîzî (di **this is** de) ye." Wek li jor ji dixuyê, ev deng miqabilê dengê herfa "î" ya alfabeya fonetiki ya navnetewî ye. Lê gelek tiştêkî xerib e, ku yê iroj bi dijwari li himber bikaranina herfa "î" yê ji bo dengê "î" ya kurdi dertên, di sa ev pişpor in. Ji hêla din va, hin zimanzanên biyani hene ku ji bo telafuzkirina dengê "î" ya kurdi, herfa "î" ya alfabeya fonetik bi kar tinin (Binêre, Campell G. L., 1995)

Di warê denganiya (fonetika) kurdi da xebatên zanistî ya qet tune ne yan ji kêm xebatên ku hene ne li ber destê ne. Bêyi bikaranina spektrogramê û hin hacetên din,

meriv nikare bî eseyi zanibe ka frekansa pêlên filan dengdêri çiqas e û mîqabilê kijan dengê alfabeya fonetiki ye. Bî saya filmên rontgenê meriv dikare deqîq zanibe ka di deranina filan dengdêri da pozisyona di navbera ziman, diran, gewri û şkefta dev da çawa ye.

Lî gor Mir Celadet û R Lescot dengdêrên (i, ê, e) yê pêşki, yê (i, u) yê niveki û yê (a, o, û) ji yê paşki ne. Heçî dengê "i" ya tirkî ye, ew dengê paşki ye, ku ji gewriyê tê. Dengê "i" ya tirkî di alfabeya fonetiki ya navnetewî da bî nişana herfa "m" ya berevaji tê nişan kirin: " " (Bîrre G K Pullum).

Dengê "i" ya alfabeya fonetiki, dengê ji nivekê ber bî pêşki va ye. Gava em van ditinên lî jor bîghijîn hevdû û van dangan lî ser "sêkûja dengdêran" deynin, tabloyeke gelekî balkêş dertê pêşberî me. Dî vê tabloyê da gotinên "girtî" û "vekîrî" rewşa ku ka çiqas dev ji hev vekîrî ye, nişan didin; gotinên "pêş" û "paş" jî, di dev da, ciyê ku deng lê çêdibe nişan dide. Lî ser xeta milê çepê, me herfên ji bo dengên (i, ê, e, a) ya kurdi bî ci kirin. Ji "i" yê çendin meriv ber bî "a" yê va diçe, ewçend dev ji hev vedibe.

(i) = "i" ya alfabeya fonetiki
 /i/ = dengê dengdêra "i" ya kurdi
 u = herfa fonetiki ya lî mîqabilê dengdêra "i" ya tirkî

Bê şik, mîn ev sêkûja dengdêran, lî gor argûmentên lî jor û lî gor bîhistina xwe ya van dangan daniye. Herçend ev hîzîrkirin ne xwediyê îdiyeye zanîstî be jî, lê cardin qenaetekê dide meriv ku dengê dengdêra "i" ya kurdi, ji ya tirkî bêtr nêzîkî herfa "i" ya alfabeya fonetiki ye.

Internet û hîn herf

Heçî pîrsa internetê ye, ev pîrseke teknîkî ye û ez bî xwe di vî wari da nezan im. Lê belê wek gelek kesan ez jî carna bî internetê bîlî dibim. Lî ser îdiaya A. Zêrevan ku dibê

hın herfên alfabeya tırki di internetê da dernayên, mın ceriband ka gelo ev yek rast e yan na. Bı riya internetê ez ketım nav hın malokên tırkan û mın ev nivisa lı jêr, ji internetê gırt:

"PAYLAŞILAMAYAN KENT: KUDÜS

...

1997 yılının ilk aylarından itibaren de İsrail'in Kudüs'e yeni bir yerleşim bölgesi inşa etmeye başlaması, barış görüşmelerini kesintiye uğratan, barış ortamını bozan bir etkide bulundu..." (İnternet, maloka Xn, Zeynep Güler)

Wek ku dıxuyê, hemû herfên tırki di vê nivîsê da derketine. Lê di nivîsên hinek malokan da, wek ku A. Zêrevan ji destnişan dıke, hinek herf dernayên. Ev yek pirsêki tekniki ye û bê şik çareser dibe.

Gotina dawî: Em bı hisên xwe û rıka lı dij tırkan nıkarın tevliheviyên alfabeya xwe hel bıkın. Dıvê em bıdın ser şopa aqlê selim û bı riya xebatên zanistî ji heqê van pirsan derkevin.

Referens:

- Hawar (1987), hejmar 1 - 9, Stockholm
Hawar (1932), hejmar 10-11 Şam
Bedirxan Celadet (1932), Rûpelinên Efabê, Şam
Bedirxan C, Lescot R (tanx ?), Kürtçe Grameri, Istanbul
Türkçe Sözlük (1983), Ankara
Pullum K G, Ladusaw A W (1996), Phonetic Symbol Guide, Chicago
Georges J (1991), Skriftens historia genom sex tusen År
Hêvî (1983), Kovara Çandîya Kurdi, Paris
Serhad (1997), Grafikên Serhad, Saloniki
Çeliker C (1996), Çend Pirsên Alafabeya Kurdi, Stockholm
Malmberg B (1983), Lärobok i fonetik, Lund
Demircan Ö (1977), Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşimleri, Ankara
Campell G L (1995), Concise, Compendium of the world's Lanuages, London

Nota Nûdemê: Ji bo ditina ferqa herdu alfabeyan, em têkilî awayê nivîsandina Celadet Çeliker nebûn.

Dibêjim »nêr« e, Çeliker dibêje »bidoşe«

ARIF ZÊREVAN

zerevan@algonet.se

Bersiva Celadet Çelikerî dubarekirina idiyên pirtûka wî ne. Idiyên pirtûka wî wekî kaya li ber bayê ketî bûn. Niqteyek tenê hêjayî mînaqêşeyê di pirtûka wî de hebû: têkiliya di nêvbera prosesa xwendinê û şiklê herfan de

Bi nivîsara xwe ya di »Nûdemê« de min diyar kir ka idiyên wî yên bingehxiloxe çawa herift ne û bi berfirehî rave kir ko guhortina herfên kurdîyê bi yên tirkîyê dê tenê zererê bide me.

Ya mayî mesela bawerî û rastbûna bi faktayan re ye.

- Digel ko teoriya kognîtîf îro li hemî dinyayê raser (domînant) e Celadet Çeliker baweriyê pê naîne.
- Ez dibêjim ko herfa »î-yê« resmê bêjeyan xirab dike û xwendinê zehmet dike, Çeliker vajiyê wê dibêje. Li gor teoriyan »î« xwendinê zehmet dike, ya di ceribandina di laboratorawan de ye. Min bi dirêjî argûmentên xwe nivîsandine, Çeliker dibêje »dîtina te hisî ye«. Çelikerî bêjeya »hisî« kiriye qajik û di devê xwe de dicû.
- Digel ko di prosesa xwendinê de ya mihûm bêje û parçeyên ji bêjeyan dirêjtir in, Çelikerî xwe bi werisê herfan girê daye û xwe êxistiye zindana tirkan. Ji ber ko di prosesa xwendinê de bêjeyên ko di hafizeya demê dirêj de kom bûyîn roleka giring dilehîzin qet feydeyê dibistanên tirkan ji zûxwendina bi kurdî re nîne. Gava mirov tekstekê bi kurdî dixwîne mirov dikare resmê bêjeyên wê bide ber resmê bêjeyên zimanê kurdî, ne yên zimanê tirkî. Heger di hafizeya mirovî de resmê 100 hezar bêjeyên zimanê tirkî hebin ji feydeyê wan ji xwendina bi zimanê kurdî re nîne.

• Digel ko di standardên ISO-latîn de herfên zimanê tirkî (ğ, Ğ, ı, İ, ş, Ş) nînin û tirkan ew danîne şûna van nîşandek û lîgatûran (α, /, >, <, fl, fi), Çeliker dibêje di kompûtera min de derdikevin. Ew ji bir dike ko di kompûtera wî de fontên xwisûstî ji tirkan re hatin çêkirin hene, lewra ew dikare bi wan herfan binivîse.

• Digel ko ez dibêjim heger Celadet Âlî Bedir-Xanî di mesela herfa »i« û »î-yê« de wekî tirkan bikira dê ji destûrên xwe bi dût biketa, Çeliker dibêje no tu bendên wî xelet tefsîr dikî. Diyar e ko Çeliker hinerê dabeşkirina testekê li paragraf û komekan nizane, lewra ew nivê komekê yê li gor dilê xwe dibijêre û nivê herî mihûm diavêje. Wî welê li teksta Bedir-Xanî kiriye û eynî tişt li teksta min jî kiriye. Min dût û dirêj behsa denganiya kurdîyê û binasên wekî tirkannekirinê kiriye. Çelikerî komeka dawiyê ji paragrafa min girtiye û dibêje tu hisî yî.

• Digel ko di latîniyê de »i-ya« kurt bi nîşandeka kurtkirinê »breve« (˘) nîşan dikin, Çeliker dibêje no.

• Digel ko »î« di standardên ISO-latîn de heye û di fransiyê de jî têt bi kar anîn, Çeliker dibêje Arif xwe dike hevalê »î-ya romaniyan.

Ji aliyê xelencamderxistinê ve, pirtûka Çelikerî şahesereka mezin e. Heta niho min ti pirtûk wekî wê di idiyên xwe de bêperwa nexwendine. Ji ber, kê li kû elfabeya kurdîyê parastibe Çelikerî nêrînên wan kesan pêşûpaş kirine. Hemî teorem û premîsên mantiqê li ber idiyên di kitêba wî de şaş û mat dibin.

Li gorî mantiqa Çelikerî premîsek û encameka wiha rast e:

Premîs: Heger Celadet Âlî Bedir-Xanî gotibe »ji wan niqtan pê ve ko xasê denganiya zimanê kurdî ne, di şikl û dengên herfan de, herçend heye, xwe li elfabeya tirkan nêzik xistin û jê nedûrkerin« hingê mirov mecbûr e hemî herfên elfabeya kurdîyê bike wekî yên elfabeya tirkîyê.

Encam: Mirov mecbûr e hemî herfên elfabeya kurdîyê bike wekî yên tirkîyê.

Minaqeseya elfabeyê bi Celadet Çelikerî re bûye wekî kesê ko mirov çiqes jê re bibêje »nêr« e, ew her bibêje »bidoşe«. Xwidê arîkarê wî be. □

Ahmet Aras:

"Evdalê Zeynikê lîrîzma kurdî gîhandiye dereceya herî bilind"

Hevpeyvîn: **MUSTAFA ALADAG**

Ahmet Aras di sala 1944'an de hatiye dinyayê. Di sala 1970'ê de fakulteya Ekonomî qedandiyê. Di salên 1965-66'an de ji ber sebebên siyasî hatiye girtin. Piştî cûntaya 12'ê adarê demekê li Swêdê maye. Aras paşê vegeyriyaye Tirkiyeyê û di 12'ê îlona 1980'ê de dîsan hatiye girtin. Di gelek kovar û rojnameyan de nivîsên wî hatine weşandin. Destanên *Kerr û Kulik* û *Siyamend û Xecê* derxistine. Pirtûka wî ya dawî *Evdalê Zeynikê* ye. Me ji bo xwendevanên Nûdemê Ahmet Aras li Îzmîrê dît û pê re sohbet kir.

Mustafa Aladag: *Heya niha sê pirtûkên te hatine çapkirin. Her sê jî li ser zargotinê ne. Çima zargotin?*

Ahmet Aras: Zargotina kurdî pir dewlemend e. Ez gundî bûm û jiyana min di nav wê dewlemendiyê de derbas bû. Di biçûktî de hewesa min pir li ser zargotinê hebû. Dema ku ez berefemî bûm, min ferq kir ku tu kesî bala xwe nedaye zargotina kurdî. Wê çaxê min destpêkir û lê geriyam. Ango gundîtiya min ji wî karî re bi kêr hat.

– *Her ku diçe zargotin wînda dibe?*

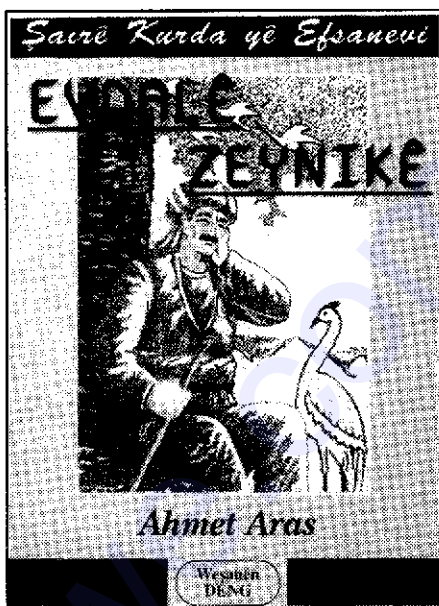
– Erê lê... Min jî xwest heta ku ji destê min bê, zargotinên me ji windabûnê xelas bikim.

– *Tu di zargotinên kurdî de jî li ser Evdalê Zeynikê bi taybetî disekinîn. Evdalê Zeynikê jî bo te çima wisa girîng e?*

– Bi rastî têkiliyên min û zargotinê bi wesita Evdalê Zeynikê destpêkir. Di biçûktî de min ji gelek dengbêjan kilamên wî guhdarî kiribû û ji gelek kesan efsaneyên wî bihîstibûn. Ji kilamên wî û stîla wî re pir hewesa min dihat. Wê çaxê kila-

Ahmet Aras

Bergê pirtûka A. Aras

mên Evdal di radyoya Yêrîvanê de jî dihatin gotin. Sala ku min lîse qedand, di sala 1961'ê de ez bi Evla Begê Silêman Begê re hevnas bûm. Evdal Beg wî çaxî di bûyera 55'an de li Erziromê sirgon bû û salên wî jî 81 bûn. Ez caran diçûm dîtina wî û me xeber dida. Rojekê di nav gotinên wî de navê Evdalê Zeynikê derbas bû. Hema wî navî bala min kişandibû û min jê pirsî bû. Min gotibû "Apo mîna ku tu bahsa nasakî xwe dikî. Haya te ji Evdalê Zeynikê heye?" Evla Begê Gotibû: "Erê lê... Min him Evdal dît û him jî bi wî re rêwîti kir." Li ser pirsê min Evla Begê xebardana xwe domand û got: "Evdal hatibû mala apê min Evdilmecît Beg. Ez jî 17-18 salî bûm. Apê min ji wî hez dikir, qedrê wî digirt. Dema çûyîna wî ez li hespê xwe siwar bûbûm û me bi hev re dabû rê. Em çûn û li gundekî Intabê bûbûn mêvan. Çawa ku hatina Evdal bihîstin, gundiyan mala me tije kiribûn û li dora Evdal kom bûbûn. Gundiyan ji wî hevî kiribûn ku Evdal ji wan re bistirê. Salên Evdal wî çaxî nêzikî sedî bûn, lê hîn ew li ser xwe bû, siheta wî baş bû. Evdal got: "Heyran dev ji min berdîn, dengê min êdî dernayê, ez nikarim bistirê." Gundiyan pir lava kiribûn û gotibûn: "Çi dibe hema bi hemdê xwe bibêje, em dixwazin dengê te bibihîzin!" "Wî ku xwe ji gundiyan xelas nekiribû, destpêkiribû, bi hemdê xwe, bi dengê nizim stra bû. Hinekî bi vî tehrî stra bû, paşê hatibû eşqê, dengê xwe berdabû û kiribû qêrîn. Bi qêrîniyê re bêhna wî çikiyabû û deng di qirika wî de xitimibû. Li

ser wê îcar Evdal mîna zarokekî biçûk rûniştibû û bûbû kurekura wî giriyabû. Gundî pir posîde bûbûn, pir li ber xwe ketibûn, bi wî de lava kiribûn, li ber dilê wî dabûn û ew haş kiribûn.”

Bi vê gotina Evdal Begê re, herwekî çira li ser serê min pêket, min di dilê xwe de qerar dayê ku jiyana Evdal derxim ronahiyê. Ji wê rojê şûn de êdî ez rastî kîjan dengbêjî, yan jî kîjan mirovê bi emr dihatim, min ji wan pîrsa Evdal dikir. Ez li Serhedê geriyam û çûm gelek deveran. Di dawiyê de min jiyana wî derxist ronahiyê. Evdal ne ji bo min tenê, ji bo hemû kurdan girîng e. Bi hezaran dengbêj hatine û çûne. Di edebiyata kurdan ya gelêrî de tu dengî mîna wî rêçek ewqas kûr li dû xwe nehiştiye. Wî tesîreke mezin li ser gel kiriye. Wî derd û kulên dilê xwe aniye ziman, ji bo perîşanî û belengaziya xwe kiriye zarîn û figan. Lê wî di eynî wextê de derd û kulên kurdan aniye ziman. Ango qedera wî bi ya gel ve tevketiye û bûne yek.

– *Evdal kî ye? Jiyana Evdal çawa derbas bûye?*

– Evdal Memanî ye, eşîra wî jî Pazukî ye. Êla Meman berê koçer bûye. Ew ji welatê jêr hatine û li navbera Patnos û Xelatê bi cîh bûne. Malbata Evdal di zemanê kalkê wî de hatiye û li gundê Cemalvêrdî bi cîh bûye. Cemalvêrdî li perê deşta Serregolê, di quntara çiyayê Qertewinê li aliyê bakur e. Sala çêbûna Evdal ne diyar e, lê ew di serê 1800’î de li gundê Cemalverdiyê hatiye dinê. Di sala 1913’an de li gundê Qanciya mirî ye. Li gorî neviyê wî yê mezin Emêrê zeynikê, Evdal 110 sal, li gora kurê neviyê wî Hecî Beşar 105 sal, li gorî kurê neviyê wî yê din Heder Berke jî Evdal 115 sal emir kirî ye.

– *Di ser jiyana Evdalê Zeynikê re nêzikî sed sal derbas bûne, lê gel Evdalê Zeynikê ji bîra nekiriye. Lê edetek gelê me yê nivîskî jî tune ye, yanî li ser Evdal çavkaniyeke nivîskî jî tune ye. Ew tiştên Evdal ewqas bi gel daye hezkirin û ji windabûnê daye xelas-kirin li gorî fikra te çi ne?*

– Li gorî gotinên wan kesan ku Evdal dîtine, dengê wî pir xweş û gumreh bûye. Qayde û meqamê wî jî taybetî bûne. Wî gelek bûyerên civakî û ferdî li gorî stîla xwe mîna destanan aniye ziman. Ev yek. Ya duyemîn jî jiyana wî ya efsanevî ye. Tiştên nedîtî û nebihîstî hatine serê wî. Di serî de bûye paşayê dengbêjên Kurdistanê yê herî bi nav û deng. Jiyana wî li bilindahiya çiyayên mezin bûye, paşê ji serê çiyayê ketiye binê bîra bêbinî. Çavên wî kor bûne, desteng bûye û bi zikata xelkê îdara xwe kiriye. Lê çî dibe bîra bibe, wî tucarî baweriya xwe, hêviya xwe wî wîda nekiriye. Wê demê Evdal bûye dengê belengaz û bindestan. Di kilameke xwe de Evdal wiha dibêje:

Wey kaliyê wey koriyê
Welle Temo lawo mirin çêtir e ji feqîrtiyê

.....

Temo lawo feqîrî ne tu çek e,
Xwedê li milê bavê te kirî ye.
Lê li milê tu mêrê camêr neke.

Temo ne kurê wî bi xwe bû. Evdal qundaxa Temo li kêleka rê dîtiye û biriyê xwedî kiriye, mezin kiriye. Wexta çavên wî kor dibin û feqîr dibe ew Temo ji xwe re dike simbol. Sembola bêkesiyê, belengazî û feqîrtiyê. Wexta Evdal kor dibe, zarokên gund an jî rêncberên gund rastî qulingekî baskîkestî tên û wî dibin didin Evdal. Ew, wê demê qulingê baskîkestî ji xwe re dike simbolê xilasîyê û azadiyê. Bi quling re dibe heval û bi şev û roj ji quling re kilaman dibêje. Piştî ku çavên wî vedibin, baskê qulingê wî jî silamet dibe, quling difire û diçe. Mîna van gelek tiştên balkêş in din jî di serê wî re derbas dibin. Gelek keç û bûk dibin evîndarên wî, dilê wî jî dikeve qîz û bûkan. Evdal van hemû bûyerên balkêş dike klamên xwe. Ew bûyerên efsanewî bi klamên wî li her derên Kurdistanê bela dibin û ew bi wî tehrî, ji aliyê gel pir tê heskirin û nayê jibîrkirin. Mîna gelek klamên wî yên din ku îro jî klama wî ya “Xozanê” tê gotin, tesîreke wisa li mirov dike dil û hinavê mirovan dihelîne. Ji aliyê hostetiya edebî de jî klamên wî pir balkêş in. Dîsa Evdal di klameke xwe de wiha dibêje:

Min ê li diharê zozanê Silê
şalûr hatibû mêvanê Gulê
ji sibê hetanî êvarê tewtew dikir.
Bi donzdeh awazan jê re digot lebê-belê
awirê çavê vê teresê, teres bavê
fenanî topek ji topê kurd Elo paşa
Mirov deyne çiyayê qerej-daxê
Bigre bavê Birca vê Mûsilê.

Bi rastî jî hozanekî wiha li tu derê dinyayê ji bîra nabe.

– *Birêz Aras di xeberdanên me yên şexsî de te bûyera Evdalê Zeynikê di zargotina kurdî de bi girîngiya wê dû MEM û ZÎNê re dinirxand. Aliyê din, di hevpeyvînek xwe de te Evdal wek Homerosê kurdan bi nav kiribû. Ev ji aliyê Yaşar Kemal ve jî hatibû gotin...*

– Ez naxwazin li ser wê meselê zêde tişteki bibêjim, lê di edebiyata kurdî de Evdal fenomeneke pir girîng e. Edebiyatvanên biyanî jî wê rastiyê tînin ziman. Ez bawer dikim wê di pêşerojê de pisporên edebiyatê dê fenomena Evdal bi her awayî binirxînin. Min hêja qala hinek tiştan kir. Xêncî wan di stranên kurdî de lîrîzmeke pir kûr heye. Bi wê stîla strana xwe Evdal lîrîzma kurdî gîhandiye derecaya helî bilind. Yaşer Kemal jî gotibû Evdalê Zeynikê “Homerosê Kurdan” e. Ev ne tişteki çewt e. Homeros destanên kevin yê Yewnaniyan berhev kirine û ew gotine. Evdal jî ne tenê dengbêj bûye, ew di eynî demê de destanbêj jî bûye. Wî destanên kurd yê kevn li gorî qayde û meqamên xwe bi kilamkî gotiye. Îca bi meqamên Evdal re ew destanan jî alî gel de bêtir hatin hezkirin. Ji aliyê din de jî, piraniya kilamên Evdal wek destanan in.

– *Evdal bi gelek dengbêjên bi nav û deng re ketiye lecê jî?*

– Erê lê... Di nav dengbêjan de edetek wisa jî hebûye. Niha jî ew edet berdawam e. Ew kesên ku dibin dengbêj, diçin bi dengbêjên din re dikevin lecê û bi wî tehrî xwe ispat dikin. Evdal jî ku dest bi dengbêjiyê dike, diçe bi gelek dengbêjan re dikeve lecê û her tim biser dikeve. Bi navê Gulê dengbêjeka Surmeli Mehmet Paşa hebûye. Gulê bi eslê xwe File (Ermenî) bûye û keçeke azip bûye. Wê heta wê çaxê jî tu dengbêjî re nav nehiştiye, di lecê de jî gişkan biriye. Wê ehd kiriye û gotiye: “Kî ku di dengbêjiyê de zora min bibe, ez ê bi wî re bizewicim”. Ew gotina Gulê çûye guhê Evdal jî. Evdal hema nedîti bûye evîndarê Gulê, di dilê xwe de qerar daye, gotiye: “Ez ê herim ser, pê re têkevîm lecê û zora wê bibim”

Rojekê Evdal xeberê hildide ku Surmeli Memed Paşa û Gulê çûne Xamûrê dawetê. Evdal jî gundê xwe bi rê dikeve, diçe wir û bi Gulê re dikeve lecê. Leca wan sê roj û sê şevan dom dike û Gulê dest li ber wî datîne, dibe: “Belê ez li ser gotina xwe me. Te zora min bir, herge ku tu bixwazî ez ê te bistînim. Lê tu li ser dîne xwe û ez li ser dîne xwe.” Evdal Gulê nastîne. Êdî çawa bûye nizanim, Evdal fikra xwe ya ewil diguherîne, dibe: “Xwedê mirazê te bi dilê te bike. Ez mêtirikêkî zewicî me, tu di riya xwe de, ez di riya xwe de.”

Leca Evdal Şêx Silê jî bûyereke balkêş e. Evdal dengbêjê Surmeli Memed Paşa bûye, Şêx Silê jî dengbêjê Tahirxanê Qelenyê ye. Beg û paşayên wî zimanî li kîderê, kîjan dengbêjên serdest hebûne, ew birine û kirine dengbêjên xwe. Serdestiya dengbêjan jî wan re bûye rûmet, nav û serbilindî. Herkes bi serdestiya dengbêjê xwe, xwe dipesînine. Her wusa Tahirxan û Mehmet Paşa jî bi dengbêjên xwe, xwe pesînine û li ser wê meselê jî, ji hev re name şandine. Pişt re Evdal rabûye çûye Îranê û bi Şêx Silê re ketiye lecê. Leca wan jî di dîwana Tahirxanê Qelenyê de heft roj û heft şevan dom kiriye û di dawiyê de şêx Silê li ber Evdal dest daniye.

– *Tu van tiştan mîna efsaneyan qebûl nakî?*

– Na, na, ew ne efsane ne. Rast in. Lê rastiye nedîtî û nebihîstî ne. Ji ber vê yekê jî wekî efsaneyan di nav gel de belav bûne. Em bînin ser mesela korbûn û vebûna çavên Evdal. Çavên wî kor bûne, heft salan nedîtiye û paşê çavên wî vebûne. Ev rast e. Di nav gel de wisa tê gotin ku piştî korbûnê Evdal jî hêla xwe re gotiye-straye, ji şêx û ewliyan rica kiriye û li ser wê, piştî heft salan çavên wî ji nişkê ve vebûne. Ev efsane ye. Lê rastiya meselê wiha ye. Çavên wî qatarak bûne û wê çaxê jî derfetê silametkirina qatarakê hebû ye. Ji Îranê hekimên çavan hatine perda qataraka çavên wî hildane, derman kirine û çavên wî vebûne. Min ev rastiye han ji çavkaniyên ewle bi dest xwe xistin. Min bi şeş-heft merivên ku Evdal dîtibûn û pê re hevaltî kiribûn re xeber dabû. Yek ji wan jî nebiyê wî yê mezin Emerê Zeynikê bû. Wî gellek kilamên kalkê xwe ji min re gotin. Ew bi xwe jî dengbêj bû û bi kilam û meqamê xwe ji kalkê xwe girtibû.

– *Çûyîna Evdal ya Xozanê bi Surmeli Mehmed Paşa re, ma ew jî ne bûyereke pir diramatîk e?*

– Belê... Wê demê li hêla Edenê, li Xozanê turkmen li pêşiya dewleta Osmanî ketine asêbûnê. Dewlet leşkerêkî giran diştine ser Xozanê û ji Surmeli Mehmet paşa jî alîkariyê dixwaze. Mehmed bi 400 siwarên bijarte re diçe Xozanê û Evdal bi xwe re dibe. Leşkerê Mehmed paşa ewilî nakeve şer. Leşkerê Osmanî ku serhiladanê ditemirîne, ji turkmenan gelek kes têne kuştin û bi qasî pênçê hezaran jî têne sirgonkirin. Wê demê nexweşiya qolerayê derdikeve, ji nêvî zêdetir leşkerê Osmanî qir dibin, ji wî çarsed siwarên Mehmed paşa jî tenê şeş- heftê kes difilitin. Ev bûyereke gelek diramatîk e.

– *Yên xelasbûyî yek jê jî Evdal e?*

– Erê, Evdal xelasbû ye û heriye mala xwe. Dadaloglu hozanê Qozanoglu bûye, Evdal jî dengbêjê Surmeli Mehmed paşa bûye. Hatine himber hev. Lê haya wan ji hev tunebûye. Evdal aliyê serkeftiye, lê tucarî pesnê aliyê xwe nedaye. Tenê diramatîkbûyîna bûyerê aniye ziman. Hozanê Mehmet Paşa dimire.

– *Mehmed paşayê ku herdem alîkariya Evdal kiriye?*

– Çawa jiyana wî bi jiyana Mehmed paşa ve hatiye girêdan. Navê wî bi navê Mehmed paşa re, navê Mehmed paşa jî bi navê wî re hatiye gotin. Mehmed Paşa dimire, Evdal feqîr dibe, kor dibe û pir perîşan dibe.

– *Evdalê Zeynikê di hinek kilamên xwe de ji rewşa xwe ya belengaziye gazinan dike "mirin çêtir e ji halê feqîrtiye" dibêje. Gelek nivîskar, hozan û hunermendên kurdan di nav rewşeke xerab de jî nav me koç dikin, diçin. Berî bi çend rojan jî, Keremê kor di rewşeke xerab de mir. Eyşe Şan bêkes mir. Tu di derheqa vê mijarê de çi dibêji?*

– Ez çi bêjim. Ev jî realîta me ye. Gelê kurd wiha ye. Em ne qedrê xwe ne jî qedrê hozan, dengbêj û hunermendên xwe dizanin. Ew çima wisa ne, ew jî tiştekî din e. Mirov ku qedrê xwe nizanibe, xelk jî qedrê mirov nizanin.

– *Birêz Aras, çima Evdal timamê kilamên xwe li ser navê Temo dibêje? Û ji aliyê din jî ji quling re kilaman dibêje?...*

– Temo wisa bêkes bûye, ku ji xwe re ew kiriye sembol. Sembola bêkesiyê, sembola feqîriyê. Temo bi destê wî girtiye, û ew diyar bi diyar gerandiye. Yek ev. Yek jî qulingekî baskîikestî. Ji quling re kilaman dibêje. Quling jî di nav hemû gelên rojhilata navîn de, di edebiyatê de mîna sembolekê hatiye bikaranîn. Quling biharê ji beriyê tîn û ber bi bakur de diçin. Hatina qulingan mizgîniya biharê ye, ya azadî û serbestiyê ye. Quling di ser çiyana re difirin, di ser çeman re derbas dibin, li kû têkevin tengasiyê ji wir difirin û derdikevin firaqetiyê. Quling bi wî şeklî, ji Evdal re bûye sembola azadiya serbestiyê. Ku baskê qulingê dişkê Evdal dibêje: "Ew jî mîna min ji refê xwe qetiyaye. Wê azadî windakiriyê, baskê wê jî şikestiyê, ez jî kor bûme." Wisa li ser navê quling kilam gotiye.

Ku Evdal kor dibe, feqîr dibe, bê qedir dibe, wê demê ew pir li ber xwe dikeve. Li ser wê rewşa xwe kilaman dibêje. Di Evdal de guherandinek çêdibe. Ew li ser bêkesî û feqîriyê dibêje. Loma Temo û quling ji xwe re dike sembol. Evdal bi wî karî dibe hozanê feqîran, belengazan û bêkesan. Dibe hevalê wan, dibe nûnerê wan.

– *Di pirtûka te de ji bîstê zêdetir kilamên Evdal hene. Tu ji ku dizanî ku ev kilamên Evdal in?*

– Min berê jî got, Evdal di stûlekê de kilam gotiye. Di meqamekî taybetî de kilam gotiye. Ne tenê bi meqamekî lê bi çend meqaman kilam gotiye. Min li neviyê wî yê mezin guhdarî kir. Wî kilamên kalkê xwe ji min re gotin. Min di 1966'an de li wî guhdarî kir. Emerê Zeynikê. Ew kilamên ku wî digotin kilamên Evdal bûn. Yek ev. Yeke din jî di hinek kilaman de zatî navê wî derbas dibe. Di hinek kilaman de ew bi xwe di nava wan bûyeran de bûye. Mîna kilama Xozanê. Ya şerê çerkezan û kurên Mehmed paşa. Yek jî di hinek kilaman de navê xwe dibêje. Evdal, Evdal, Evdal im.... Mesela di kilama Hekîmo de. Yek jî ew bûyerên wê demê bûne an lê bûye şahid an jî bihîstiyê li ser kilam gotiye. Mîna kilama MIHEMEDÊ ELÎ BEGÊ.

– *Yanî di wan bûyeran de li wir bû ye, wisa kilam gotî ye?*

– Ne tenê ew. Mînak neviyekî wî gotiye ew kilam ya kalkê min e, yê din jî gotiye erê, min wisa ew kilam nivîsiye. Pîvanên min ev bûn.

– *Te di 1961'ê de dest bi lêkolînê kiriyê lê pirtûk di dawîya 1996'an de hate çapkirin.*

Ew xebat çima wisa dereng gihîst xwedevevanan?

– Li ser vê meselê ez roj û danekî bêjim dîsa jî têrê nake. Wê çaxa ku min dest bi lêgerînê kir, astengên min pir bûn. Di nav mirovên xwedevevan de kes hay ji girîngiya zargotina kurdî ne bû. Gelekan jî qerfê xwe dikirin, digotin: “Tu çi ketî pey van lê lê û lo lo yan, tu ê çi ji van derxî?” Dema ku ez diçûm gundan û min ji wan re merama xwe digot, gelek ji wan şaş û metel diman, digotin: “Kurmançî û nivîsandin!... Tu çawa xwe ji bo vî tiştî diwestîni?”

Bi piranî jî gundî û dengbêj ditirsyan û zanînen xwe nedigotin. Di aliyê din de jî ez dibin eqîbeta dewletê de bûm û mîna firaran, herwekî bi dizî min pirsyarî dikir. Piştî derbeya leşkerî ya 1971'ê gava ez derketim derveyî welêt, ew tiştên ku hetanî wê çaxê min berhev kiribûn, wînda bûbûn û hatibûn şewitandin. Piştî 1979'an ku ez vegeyriyam welat min careke din destpêkir û temam kir. Ancax me taze da çapkirin.

– Dema te li ser zargotina kurdî lêgerîn dikirin bawer nakim di nav Întelektuelên kurdan de haya zêde kesan jê hebû?

– Belê, wê çaxê kes ne di ferqa girîngiya zargotina kurdî de bû, a niha jî di ferqê de nîn in.

Zargotin hîmê kultura kurdî ye. Ger zargotin neyê zanîn, derfeta pêşdeçûyîna edebiyat, ziman û mîzîka kurdî jî tune. Niha him li hundir him li derveyî welêt gelek rêxistinên çandî û Înstutî hatine damezrandin. Tu yek ji wan guh nade zargotinê. Gişk ji bo siyaseta xwe ya rojane sloganên diavêjin.

– Di lêgerîna zargotina kurdî de heya niha çi astengî derketîne pêşiya te?

Astengî pir bûn. Herî pêşîn însanê me bi qedrê xwe, bi qedrê kultura xwe nizanî bû. Ne di ferqa wî tiştî de bû. Ev yek. Wexta min bi gundî û dengbêjan re xeber dida, wan bawer nedikirin ku tişteki bi kurdî dikare were nivîsandin. Yanî tişteki wisa ketibû hişê însanên me.

– Wan bawer nedikirin ku mirov dikare bi kurdî binivîsîne?

– Na, bawer nedikirin. Kurdî mîna “ZIMANÊ CUCIKAN” dizanî bûn. Baweriya wan bi wan tune bû. Ez şaş û metel mabûm. Min digot ez ê van binivîsînim, ev ê lazim bibin. Ev hebûnen me yê gelek girîng in. Şaş diman. Ji aliyê din de jî tirs hebû.

– Ji hêzên dewletê ditirsyan?

– Erê erê. Yanî ker nebûn, wek polîtîka dihesibandin. Ez di pirtukê de bahs dikim, gelek tiştên wisa hatin serê min. Min bi rojan rêwîti dikir. Dengbêjên ku min diditin nedixwestin ji min re tişteki bibêjin. Min digot ha ez ê binivîsim. Difikirîn. Wê Ehmed van binivîse, dewlet jî wê bi pêşîra me bigire. Dewletê jî bi pêşîra mi-

rov digirt. Wan nedixwestin navê wan bi navê min re were gotin. Ji her kesî re digotin...

– *Lê ji te re nedigotin...*

– Erê, ji min re nedigotin. Min ji Şakiroyê dengbêj re digot; were em dengê te qeyd bikin. Digot na. Paşê bi salan şunde min li Îzmirê 5-6 sal berê pê re hevpeyvînek çêkir. Digot: “Heyran, mirov newêrbû nêzîkî te bibûya.”

– *Di wê demê de li pêşiya te astengên teknîkî hebûn?*

– Hebûn. Îmkanên min yê aborî jî tune bûn. Bi rastî perê riya min jî tune bûn. Ez ji Elaşgirê (Zêtkê) li qemyonekê siwar dibûm, wê çaxê otobus jî tune bûn, diçûme Agiriyê. Ji wir diçûme Beyazîdê. Ez li hespê xwe siwar dibûm û digeriyam. Hesab bike, teyba min tune bû. Di van tiştan de teyb pir girîng e. Ez di sala 1969’an de bi Yaşar Kemal re axivîm, ji min re gotibû: “Ev kar bê teyb nabe. Ji xwe re teybekê bistîne, yan jî yek bila ji te re bistîne” Mirovên ku me jê agahdarî hilda, tespîtîkirina wan jî pir zor bû. Tespît dike, carna du sal şûn de dibînî. Ew jî ji te re tiştekî nabêje.

– *Şertên wê çaxê an yê nîha?*

– Vê gavê jî zor e. Ez niha dixwazim ji bo “DEWRÊŞÊ EVDÎ” biçim deşta Sirûcê, Wêranşehrê. Lê ez ditirsim. Dewlet rehetiyê nade mirovan. Min gelek kes di dewsa xwe de şandin gelek cihan.

– Pêşveçûna teknolojiyê, xasma di warê ragihandinê de li ser zargotina kurdî çi tesîrên pozîtîv û negatîf dike? Lewra em di qirnê ragihandinê de dijîn...

– Pêşdaçuyîna teknolojiyê roj bi roj zargotinê ji holê radike. Di biçûktî de min ji çîrokbêj û destanbêjan gelek çîrok û destan guhdarî kiribûn. Destanbêjan ew destanên kurdan yê kevn 3-4 şevan digotin ancax xilas dikirin. Her çîrok û destan şeş-heft şax bûn û çîrokbêjan her şevêkê şaxek digotin. Ev destana KERR Û KULLIK ya ku min nivîsiye belkî ji pêncî parekî yekê destanê ye. Mirovan ji min re salix dabûn, digorin Siloyê Gulê ji Milazgirê gundê Dignugê destana KERR Û KULLIK şeş-heft şevan dibêje ancax xilas dike. Min wê çaxê 3 rojan rêwîti kir û ez çûme Dignugê. Me kir û nekir ji devê Silo kelîmeyek dernexist. Êdî ji ber softiyê bû ji tîrsa dewletê bû nizanîm.

– *Lê ragihandin tiştên pozîtîv li ser zargotinê nake?*

– Dike. Em bêjin rojname, radyo û televîzyon ji bo zargotinê werine xebitandin tesîreke pozîtîv dike.

– *Pirtûka Memed Uzun “Rojek ji rojên evdalê Zeynikê” li ser jiyana Evdal e. Lê di navbera pirtûkên we de gelek cûdahî hene. Tu di vê mijarê de çi difikirî?*

– Ez ewqasî bêjim: Di pirtûka Mehmet Uzun de tenê navê “Evdal” û “Zeynikê”

rast in. Ew tiştên din giş xeyalî ne. Ez ji Mehmet Uzun hez dikim, xortekî zîrek e, xwezil wî piştî pirtûka min pirtûkeke wusa binivîsanda.

– *Zargotin li Kurdistanê pir girîng e. Zargotina kurdî pir dewlemend e. Lê li hêla Serhedê zargotin hê bêtir pêş ve çûye. Li gor te sedemên wê çi ne?*

– Belê rast e. Zargotin li Serhedê bêtir bi pêşve çûye. Gellek bûyerên dîrokî hene, li welatê jêr derbas bûne, lê ew li Serhedê bi ziman ketine. Welatê jêr ne tenê di zargotinê de, her wusa di kulturê de bi gelemperî li paş e. Li gor min sedema yeke-mîn tesîra ereban e. Tesîra ereban ne tenê li olê kiriye. Li kulturê jî kiriye. Di pirs-ek di nav gel de tê gotin: “Kê ku jê dûr e, gul û nûr e”. Ev jî ew mesele ye. Serhed jî ereban çiqas dûr e ewqas jî gul û nûr e. Hesab bike bi vê tesîrê kurdan bi sed sa-lan êrîş birine ser birayên xwe yê nêzîk, ew ji cîh û warên wan derxistine, pine pi-neyî kirin. Wê tesîra ereban ya kevneperest li welatê jêr rewşa feodalîyê jî zexim ki-riye. Feodalîzim li Serhedê jî hebû, lê ewqas zexim nebû. Yek jî li Serhedê bi her tehrî pirrengî û pirdengî hebûye.

– *Piştî çapkirina vê pirtûka te, di çapemeniya tirkî de, di rojnameya Mîlîyet û Ra-dîkalê de bi te re hevpeyvîn hatin çêkirin. Ev cara yekemîn e ku çapemeniya tirk (ya burjuva) ewqas li ser kultura kurdî sekinî, bi nivîskarekî kurd re hevpeyvîn çêkir. Li gora te, ev ji bo çi ye?*

– Di van salên dawî de pirsgrêka kurdan ku bû meseleyeke navneteweyî, herkes rewşa kurdan meraq dike. Bi taybetî herkes kultura kurdan meraq dike. Êdî kes zê-de guh nade gotinên polîtîk. Lewra ew tê zanîn. Lê hebûnên kulturî zêde nayên za-nîn. Ji gişka zêdetir jî tirk bi xwe dixwazin bizanibin ka di warê kulturê de çi tiştên kurdan hene. Çendekê berê li Stenbolê min bi komek rojnamevan û nivîskarên tir-kan re sohbet dikir. Yekî ji wan li ser masê pirtûka KERR Ê KULIK dît. Pirsî, got, tirkîya te jî heye? Min got, na. Camêr xwe pir aciz kir, xeyidî. Got: “Birê min hûn çima wiha dikin! De em bi hev re dijîn, nazîstên me xelkê dixapînin, dibêjin ziman û çanda kurdan tune ye. Bi vî tehrî jî problemên me, her ku diçin jî girantir dibin. Wan berhemê çanda kurdî wergerîne tirkî, bira xelk bixwîne, hin bê ku xwe ji to-mika nazîst û faşîstan xilas bike. Hûn dê jî wê çaxê bibînin wê çareseriyê çêbibe.”

Camêr rast digot. Nivîskar û demokratên tirkan her çiqas kê m bin jî, di mesela kurdî de dixwazin dengê rastiye bighînin guhê xelkê. Ez eleqeya çapemeniya tirk wiha şîrove dikim. □

Çend şîir ji FERÎT EDGÜ

ji tirkî: ABIDÎN AZAD

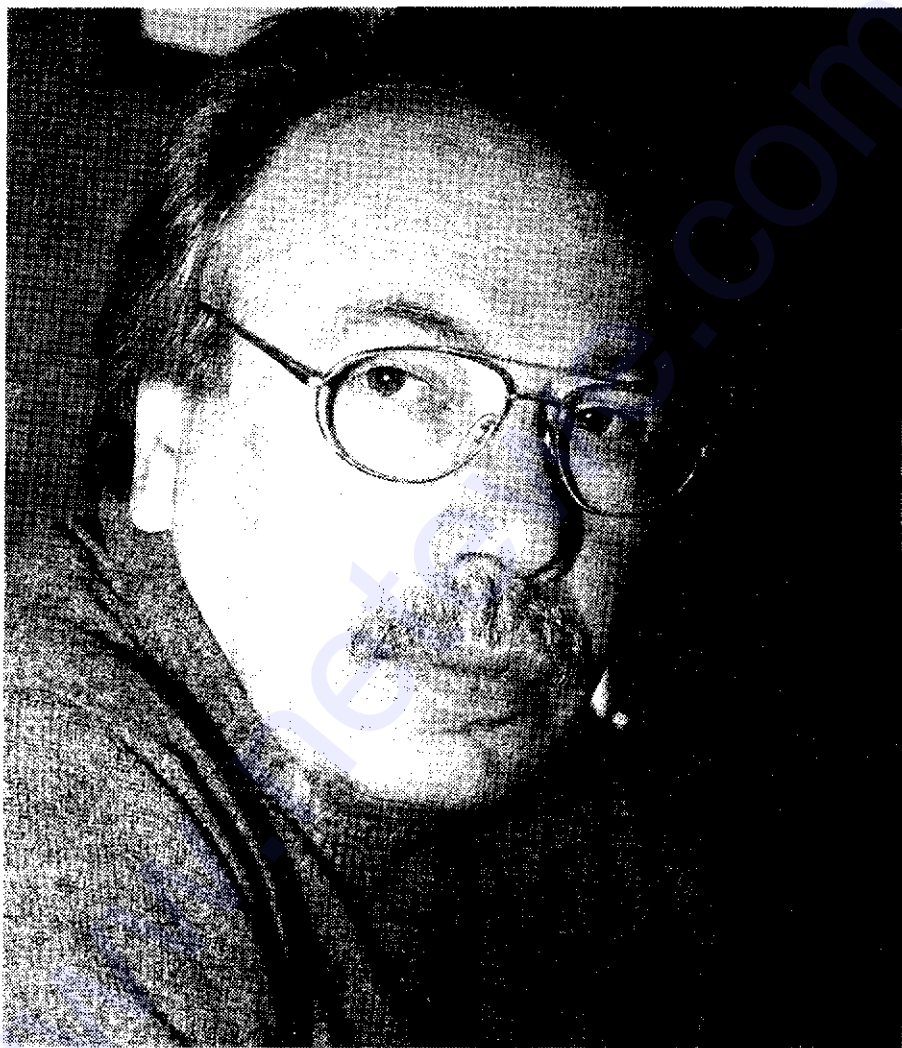

Foto: Taner Şehrî (ji kovara ADAM öykü)

Ferît Edgü di sala 1936'an de li Stenbolê hatiye dinyayê. Wî li Stenbol û Parîsê Akademiya hunerên bedew xwendîye. Ew ji sala 1977'an û vir ve direktorê Weşanxaneyê ADA ye. Digel nivîsandina şîr, çîrok, roman û gelek babetên din, ew bêtir bi romana xwe *Demsalek li Hekariyê* navdar e. Ferît Edgüyê ku hê jî li Tirkîyeyê dijî, îro yek ji nivîskarên Tirkîyeyê yê bijarte ye.

Bêhespî

Min jî xwest ji vir birevim. Lê nehiştin. Dawiyê de
min xwe di nav ên ez bernedidam -hîn rasttir ên nikarîbûn
ji vir birevin de -dît.

Niha tu, ji bo ji vir herf ji min destûrê dixwazî?

Ger bipirsin ez ê çawa hesabê vê bidim?

Lê îlla te rev xistibe serê xwe, ew cihê ye. Wê gavê ez ê ji bi te re
werim. Bi vî awayî di nav me de hesabê dan û standinê namîne.

Na, hespê min tune, nikarim te bistînim terkiya xwe.

Çeka min heye, erê, lê hespê min tune.

Hespê min heba ji xwe heta îro min...

Hilşiyayî

Gundê hilşiyayî. Mirovên hatine kuştin, hesp, kûçik.

- Ma ev ji Xwedê natirsin? ez qîriyam.

Li bende mam.

Dengvedana dengê min tune.

- Vir cihêkî çawa ye Xwedêyo! min bi ser ve kir

- Çi karê Xwedê li serê vî çiyayî heye? gundiye li ba min yê ku min navê wî
nizanîbû, bersiv da. Em li vir karê xwe di nav hev de dibînin.

em bêdeng bûn.

Dû re ji dût kûçikek reyiya

Deng

- Kî miriye? dengêkî got.

- Kê kuştîye? dengêkî din got.

- Çend kes mirine? dengê sisiyan got.

- Kengî ew kuştine? dengêkî nenas got.

- Yê dikujin jî wê bimirin, dengêkî nas got.

- Sê jî zarok, dengêkî cihê got.

- Pênc jî jin, eynî dengî got.

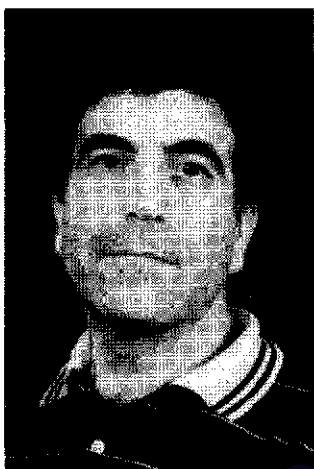
- Em diçin ku, dengêkî pîr pîrsî .

- Mîna tu nizanî nepeyive, dengêkî xort got.

- Welleh nizane, dengê dawiyê got.

Ji ber ku ligel wî, ew şaxê çiyê ê ku berî çavê xwe bigire dîtîbû jî mir paca
xanî jî mir kûçikê direyiya jî mir ava kaniyê ya diherikî jî mir ew spîndarên
li ber bê dihejiyan jî mirin berfa diheliya jî mir û dawî roj jî mir-

Wendakarina şevêkê

ŞAHÎNÊ BEKIRÊ SOREKLÎ

Nîvê şevê nêzik dibû. Reben dest pê kiribû dora-
N liyên xwe bide hev, fincan û xwelidankan ji
odeya daniştin û razanê bibe mitbaxê. Apartmana wî
yek ji 12 apartmanên vî xaniyê nêzikî navenda bajêr
bû. Heye ku baştir be mirov bi navê apartmanîk

behsa cîhê wî bike çimkî yeke biçûk bû, tê de tenê odeyeke ji bo daniştin û razanê,
nîvmitbaxek û serşokeke bi dûş hebûn. Da bêhna dûtê cixareyan ji hundir derîne,
wî deriyê balkonê jî piçekî vekir. Her çiqas ew îşev bi dîtina sê hevalên xwe dilşad
bûbû jî hesteke xemê xwe di dilê wî de bi cîh kiribû. Heger kesekî di cîh de ji wî
pîrs kiribûya ka sedema dilxemgîniya wî çî bû, Reben dê nikaribûya bersîveke rêk
û pêk bida. Bi kurtî, ramanên di serê wî de di wê bîstê de tevlihev bûbûn, tiştine di
ew sê-çar saetên borîn de hatin gotin hişên wî mijûl kiribûn. Ji ber ku ew kurd bû,
bêguman e ku mijûlbûna hişên wî û nebexteweriya wî ya wê kurtekarê sedema xwe
rewşa kurdan bû, kurdên li welêt û yên li bajarê ew lê. Bêyî ku karê xwe bi serî bike
ew çû balkonê û cixareyek vêxist. Ba li derve sar bû û mij xwe girtibû ser bajêr. Ji
ser taxê tenê dengê otomobîlên her bîstekê carê derbas dibûnî dihat.

Di vê şeva destpêka biharê de Reben hewl da wek ronakbîrekî Ewropaya Navend

bi şeweyeke felsefî li xuristê binihêre, hera di hişên xwe de tevdêra lihevhanîna rêzên yekem yên helbestekê jî kir, helbesteke li ser dîmena li pêş çavên wî: Kilîseyê bi lampayên taybetî hatî rohnkirin, otomobîlên çiravêketî yên li ser taxa şil diçûnî-dihatinî û mirovên destvala ji nêçirvaniya keçan, serî di ber de, ber bi malên xwe diçûnî, lê rêz nedihatî ser hev, hişên wî nedikaribûn hemî tişt û kesên di dîmenê de bigihînin hev. Ew li hundir vegeriya, deftereke ji kaxezên spî ji ser refekî rakir, çû li paş maseyê danişt û dest bi nivîsandinê kir. Wî bi xwe jî nedizaniyê ew ê çi berhemê biafirîne lê xewa wî nedihat û dilê wî nivîsandin dixwazt. Nivîsara wî wisa dest pê kir:

"Mêvan 1: Gelê kurd ji bo serxwebûnê hîn ne amade ye. Di nav kurdan de kesên ronakbîr, bi taybetî ronakbîrên siyasî û rexnegir hindik in. Kesê ronakbîr pêwîst e bi şeweyeke objektîv bikaribe li ser civata xwe, gelê xwe û rêxistinên siyasî binivîsîne. Di rewşa kurdan ya îroj de va yekê hema-hema ne pêkan e. Li milê din, endamên neteweya kurd hîn hevûdin bi şeweyeke rêk û pêk nedinasin, nikarin ji hevûdin baş fêhm bikin û partiyên wan nikaribûne xwe û daxwazên xwe bikin yek. Hindek ji me bi raman û fikra xwe hîn di sedsala nozdehemîn de ne. Hinên din bi siyasî û bawriyên xwe hîn di nivê sedsala bîstemîn de ne. Çendekê din di warê zanistî û siyasî de pêş ve çûne lê kesek li wan xwedî dernakeve,...

Mêvan 2: Tu pîr şaş î. Li Kurdistanê gel serî hildaye. Ordîyên dijmin li ber têkoşeran di tirs û xofê de ne. Serxwebûn nêzik bûye lê haya te ji gelê te tune. Heger hebûya te tiştên wisa nedigotin. Îroj li welêt bi hezaran mirov derdikevine meşane, bêyî tirs azadî û serxwebûnê dixwazine,...

Mêvan 3: Bi sloganên Kurdistan rizgar nabe. Kurdistan bêyî piştgiriya welatîne cîhanê nikare rizgar bibe. Heger tew rizgar bibe jî nikare bidomîne. Ka li cîhanê di rewşa îroj de çend welat hene ku amade ne pişt Kurdistanê serbixwe bigirin?! Welatek di rewşa cîhanê ya îroj de nikare bi serê xwe bijî. Ha binihêr çi bi Albanyaya Hoce hat,...

Mêvan 1: Divêt em nîşên nû fêrî siyasîteke kurdperwerîye gelemper bikin. Bila bi zîmanê xwe bifikirin, bi zîmanê xwe bixwînin, bi zîmanê xwe binivîsînin û bila fêr bibin ji hevûdin fêhm bikin, bila niştîmanperwerîya wan di ulbikekê de hêvan bigire da ku di pêşerojê de bikaribin bi hev re û li gel hev eynî daxwazên neteweyî bikin,...

Mêvan 2: Nîşê îroj ji bo serxwebûnê amade ye lê yên wek te ji têkoşînê direvin û li rewşa gelê xwe xwedî dernakevin,...

Mazûvan: Hûn ê çayê, qehweyê, lê bîreyê vexwin?"

Bi nivîsandina rêza dawîn re, "hûnê çayê, qehweyê, lê bîreyê vexwin?," Reben bi şeweyeke esebî, wek kesekî pirr xeyidî be, pelika kaxezê ji xûşkên wê çirrand, çirrçirrin kir, rabû ser xwe, çû mitabaxê û beşên kaxiza hatî kujtin avêtin nav satila gemarê. Peyvên li ser kaxezê ketin nav pelikên çayê, qalikên pîvazê û rûpeline rojnamene bi tirkî.

Li mitbaxê wî bêhemdê xwe av berda misîn û xwazt çayêke nû çêbike lê ber ku misîn bide ser êgir bi gavên beza vegeriya ser maseya xwe û dîsa dest bi nivîsandinê kir:

"Di salona ku tê de şeveke kurdan cih digirtî de dora sed zaro, pirraniya wan sê-mehîn ta dehsalîn, li gel mezinan beşdarê ahengê bûbûn. Mêvanekî rêxistina ku şev amade kiribû axiftina xwe li paş mîkrefonê pêşkêş dikir. Ji ber ku mêvên nuha êdî baş dizanibû ku kurd çepikan ji wan kesan re lédixin, yê dibêjin, 'rizgarbûna Kurdistanê nêzik e,' wî di axiftina xwe de sê-çar caran gotinên bi vê xwebêjê hanîn ser zimên. Wî herweha hêvî dikir ku belkî li dû bihîstina van gotinan yê di salonê de piçekî guh bidin axiftina wî lê îcar bi ya wî nebû. Tevî ku çend kurdan jê re li çepikan xistin jî, pirraniya yê di salonê de haya wan ji xwebêjên peyvên mêvên nebû. Her yekî ji wan hewl dida ku dengê xwe ji yê mêvanê li paş mîkrefonê û kesên li doraliyên xwe bilindtir bike da ku dengê xwe bigihîne yê li gel wî daniştinî. Li beşên salonê yê cuda zarokan didan şopa hev,... Li dû ku mêvên axiftina xwe ya bi zimanê ji bo kurdan biyanî kuta kir wî sê caran li ser hev got, bi kurdî got: 'Bijî Kûrdîstan. Bijî Kûrdîstan. Bijî Kûrdîstan.' Nuha ku beşdaran dizanibûn axiftina wî bi seri bûye, û li dû ku wan 'bijî Kûrdîstan' sê caran li ser hev bihîstin hemiyan bi heyecan ji mêvên re dan çepikan. Heta zaro jî ji bo nivdeqeyekê ji lîztin û reva xwe eware bûn û li çepikan xistin.

"Li dû mêvên dengbêjek tev orkêstirayeke ji çar kesan derket ser sekuyê. Îcar berpirsiyarê teknîkê karê xwe baş bi rê ve biribû. Tenê nîvsaetek ji bo bicîhkirina mîkrefonan û eyarkirina aletên mûzîkê pêwîst bû. Li dû vê nîvsaeta tiji qirecir salon bi meqamê mûzîkeke germ û dengê dengbêj yê xweş avis bû lê zarokan dest ji rev û lîztina xwe bernedan. Jin û peyayên dengê axiftina xwe li dû destpêkirina dengbêj piçekî nizimtir kiribûn dirêj nekir wan jî car dîn şora xwe domandin û îcar hewl dan ku dengên xwe, ne tenê ji yê dengbêj, lê herweha ji yê aletên mûzîkê jî bilindtir bikin. Dema dor hat stirana duyemîn dora nivê kesên beşdar, te digot qey haya wan ji hev hebû, ji şûnên xwe rabûn û berên xwe dan avrêjê. Li dû vegera ji avrêjê, li şûna ku li sendeliyên xwe vegerin, wan li paş salonê û li herdu aliyên wê zo bi zo dest pê kirin siyaset û rewşa li Kurdistanê analîz bikin, yan li ser kesên din

bi xirabî biaxîfin. Yê li aletên mûzîkê dixistinî serên xwe ber bi jêr daxistibûn da ku tiştên li pêş çavên wan cîh digirtinî nebînin, lê bêhna dengbêj weqa teng bûbû ku wî stirana xwe ya duyemîn di nivî de qurçifand, şûna xwe xweş kir, mîkrefon ber bi devê xwe kişand û dest bi stiraneke neteweyî û şoreşgêrî kir. Tevî ku gotinên destpêkê li ser kujtinê, rijandina xwîné û wêrankirina welêt bûn ji mûzîka stiranê ya girtina dilanê bû. Ji nişkan ve bi dehan kes ji cîhên xwe bi rê ketin û bi lez xwe gîhandin pêşya salonê. Govend şên bû û beşdarên salon ji bin ve hejandin, helbete bi lingên xwe. Baş diyar bû ku dengbêj negihîstibû armanca xwe çimkî li şûna ku beşdar bi encama xwebêjên peyvên di stiranê de dilxemgîn bibin û aramî bête holê, meqamê mûzîkê yê geş ew di nav dilaneke zîz de serxweş kiribûn. Bi ken û dilşadî ew di govenda ku nuha bûbû yeke sêrêz de dihejiyan û dizivîrîn. Dengbêj dil kir biqîre û bibêje ku va stirana wî ji bo guhlêdanê bû, ne dilanê, lê ji dest nehat. Dû re, ji ber ku zarokan kaxezên xwaztina stiranan yek li dû ya din didan dengbêj, wî rêzên stiranê li hev xistin. Bi encama vê yekê wî çavên xwe qurç kirin bi hêviya ku rêzên wenda wîne bîra xwe. Dema wî çavên xwe vekirin wî mîkrefona xwe li ber devê xwe nedît. Zarokeke şeş-heft salîn li paş mîkrefona wî nivîşermok stirana wî digot. Dengbêj kenîya, dû re giriya, rabû ser xwe û tenbûra xwe du caran li erdê xist, şikand û ji ser sehneyê wenda bû."

Li dû nivîsandina hevoka dawîn pênuşa di dest Reben de nema xwazt bilive. Nexwazt bilive ji ber ku mêjiyê nivîskêr nema dixwazt vê çîrokê bidomîne. Wî nivîsara xwe li ser maseyê hîşt, çû avrêjê, bi niyeta ku li dû rijandina avekê biçê razê. Li vegeerê, wî bêhemdê xwe xîje defterê kir, pelên bi nivîs jê çirrandin û di destekî xwe de guvaştin ser hev. Nivîsara wî ber ku ronahiya rojê bibîne bi destê wî bi xwe hat kujtin. Dema wî çira vemirand û xwe li ser textê xwe ramedand hêstirine germ ji çavên wî ber bi jêr rijîyan. Li gel wê jî ew di kûraniya dilê xwe de razî bû ku wî bi xwe nivîsara xwe kujt li şûna ku hindekên din cezayê mirinê bidin wê. Ber di xew keve wî di dilê xwe de hêvî kir ku şevên wisa bêsuûd di jiyana wî de ne gellek bin. □

Xewna Pîremêr

SABAH KARA

Deriyê salan vekir
kete hundur
Dest û ruwê xwe şûşt
ji toz û xweliya salan
Nanê xwe xwar
Xwe pal da dîwêr
Li jina xwe ya salan nihêrt
(Çawa civandibû vê sebrê
Mîna pisîka Wanê?)
Dûxana cixarê
dorûberê wî girt
Pelikê çavên wî
çûn ser hev
Dengê şal û xelxalan
bilind bû
Dengê reqsê
Ji Elhemraya
Endilûsê

14.04.1997, Essen

Demek ji demên general

Mase mase bû lêbelê
General bûbû gûgirêfkek
Li ser masê

Di dema nûjen de mirov
Bûn gergedan
Beraz
Zirkêtik
Lêbelê
Gûgirêfkin kê mabûn jê
Vaye ew jî tamam bûn

General karê xwe dikir
Pîsî digerland
Li ser masê

Televizyon
Gûgirêfkan nîşan dida
Berê xwe dabûn
Gundekî Kurdistanê

14. 04. 1997, Essen

SABAH KARA

Çend şîir ji FERHAD SHAKELY

Ferhad Shakely Ji Kurdistanê Başûr e. Di 1951'an de hatiye dinyayê. Li Bexdadê Unîversîte temam kirîye. Nuha li Swêdê li bajarê Uppsala-yê mamostetiyê dike.

Demekê bi navê *Svensk Kurdisk Journal* (1985-1989) kovareke bi Swêdî derdixist. Her weha di navbera salên 1985-1996'an de kovara *Mamostay Kurd* derxist.

Berhemên wî:

-Kurdistan Le Dîlî Min da ye (helbest), Invandrar Förlaget, Borås/Swêd, 1985, 87 r. Kurdî (Sorani) (Lat.)

-*Nigari To Le Dîwarî Zîndanekem Heldekolim* (helbest), Kulturföreningen Sverige-Kurdistan, Stockholm,

1994, r. 92 r. Kurdî (Sorani) (Ar.)

-*Bonî Tarîkî* (kurteçîrok), Weşanên Apec, Stockholm, 1997, 123 r. Kurdî (Sorani) (Ar.)

-*Jê* (helbest), Swêd, 1985, 160 r. Kurdî (Sorani) (Ar.)

-*Şiney Koseran* (çîrok bo zarokan), Prometheus Förlag, Swêd, 1986, 82 r. Kurdî (Sorani) (Ar.), (Li gel Seyid Abdullay Samedî)

-*Proje Kûdetayêkî nihênî*, Bexdad, 1973

-*Rûbaretîşkêk le betawî sûrewe*, Beyrût, 1977

-*Heuraz*, Uppsala, 1981

-*Kurdish Nationalism in Mam u Zin of Ahmadi Khani*, (Ing.), Swêd, 1983

Û herweha gelek pirtûk jî ji zimanên cuda wergerandiye Kurdî.

Nîgaristan

De xewnê da
Şar be şar û dê be dê
Le dûm dêy,
Wîlaranim lê dekeyte şewistan.
De xewnê da
Nîgaristanêkî bêsinûr û bêkeraney,
Derawanî soma û tîşk î.
Be bêdarî
Wekû dar û dewen
Wêraneşarî wêlbûnim
Şararayışt dekey.

ê be dê: gund bi gund / le dûm dêy: li dû min têy / bêkerane: bêqerax, bê rex / derawan: ava ku dirije çiyekî / soma: ronîya çavan / tîşk: ronî, ronahî / be bêdarî: bi hişyarî, (raneketin) / dewen: sinc / wêlbûn: winda bûn, rîya xwe wenda kirin / şararayışt dekey: tu bajêr dixemilîni

Hawraz

Bangit dekem,
Deng le gerûma
Hawarî minareyekî kon e, delerêtewe.
Eme nirkey ziryanî dûrît e
Salgarim dekate zistan û keweroj...
Hajey şabalî peydabûnit
Zewînêk le berpêma radexat;
pan û por.
Lem temistaney nakesî da
Meger her dengim le kewşenî
Tenhayîm birwate der.
Le dirzî bêkesîmewe
Çawim birîwete şîneşinî seraperdey
razxaneket.
Arezûyekî bêreng delawênmewe,
Minitim hawraz.

le gerûma: di gewrîya min de / delerêtewe: diheje, dilerize / nirke: dengê bayê xurt / ziryan: bahoz /

dûrît: dûriya te / salgar: salan / keweroj: ewraxî, ewrayî / haje: dengê avê, bayê / şabal: balên mezin, baskên mezin / pan û porr: pan û fire / temistan: / mijîstan, welatê mijê / kewşen: herêm, navçe / ten-hayîm: tenêtiya min / dirz: derz / şineşin: heriketa bayê / raxxane: nihêntxane, nependixane / dela-wênmewe: dil radigrim / minitim hawraz: ez hevsiirrê te me

Kêwî dil

Kêwî dijim
Be tîşkî aşnayît roşnkewe,
Diş û giyan
Dekeme berdebazî rêgeket.
Way, ke bêtoyi çi salanêkî şewezeng e,
Wey ke şarî giyan,
Bê yadî to,
Çi gorê, çi goristanêkî bêdeng e.

kêw: çiya / aşna: nas, yê ku tê nasîn / roşnkewe: ronîbikê / berdebaz: buhurk, bor / şewezeng: şeva reş
û tarî

Yadit

Yadit wek gewalêhewrêkî sipî
Be asmanî tarîkî dişma radebûrê,
Regekanim, yek be yek,
Le şepolî guşawê serşar debin.

gewalêhewr: perçe ewr / dişma: di dilê min de / regekanim: rehên min / şepol: pêl / serşar bûn: tiji
bûn

Şewger

Em dişey şewgerî min
Le tîşkî rojê degerê,
Em sere babirdeye, rengnenas e
Guş debînê
Rengî sûr dadegerê.

babirde: babirî, yê ku bayê birî

Girê

Xanimêkî guldemî, çawpîrozeyî
Le pîrsey xoy, le gwê gorî serwetakî xoya
Dadenîşê,
Girêy dîlekey le lay kê bikatewe,
Çî bika be dest
Barî xem û mergesatewe?

Hezar saî e,
Hezaran saî e
Be girî ewînê desûtê,
Razenihekey temenî be kê bilê!

girê: girêk / guldem: devgul / serwetak: servekiri / mergesat: sekret

(Hemû şîir ji »Nigarî To Le Dîwarî Zîndanekem Heldekolim«, 1994, hatine girtin)

Amadekar û tîpguhêzî: **M. Lewendî**

"Êş mirov dide fikirandin, xwedîfikirbûn mirov zana dike, bi zanebûnê mirov dikare tehamûla jiyane bike" *

KOSTAS LAXAS

Ev xortê bi edeb, bi salan, min ew di cihên pêşangehan de, di salonên civînan û hunerî û festîvalên ciwanan yê partîyan û xwepêşandanên politîkî de didît. Her wisa ew, di her meha nîsanê de, di çalakîyên ji bo salvegera qirkirina ermenîyan û yê di gulanê de ji bo biranîna pondîyan de cihê xwe digirt. Gelek caran di van aktîvîteyan de çavên me bi hev diket. Ev xortê han, her gav ji bo min wek mirovekî nas û xwedî berpirsiyarî bû. Ew digel xwegihandin û pêşdebirina xwe ya zanyarî û hunerî, wek bajarvanekî, bi bûyerên girîng yê piştî tevgera Jon Tirkî û şerên Balkanê, ku di navbera salên 1912-13'an de li herêma giştî ya jeopolîtîkî qewimî bû, eleqedar dibû.

Min ew naskir bêt ku ez wî zanibim.

Her wisa bê lez û bez, ji dût ve û bi dilgiranî, bi vî xortî re, meyleke nêzîkbûnê ya ji bo dostanîyê di nav me de peyda bû. Heta wê roja ku me rûbirû dîtinên xwe ji hev re eşkere kiribû, gelek hîsên me yê di derheqên hev de ji wext re mabûn. Lê êdî em behsa daxwaz û evîna xwe ya hevbeş, li ser huner û cîyên meslekî, tiştên ku di zanîngehê de tên xwendin kar û xebatên min: Galerîya "KOXLÎAS" ku di destpêkê de, li wê derê, li zemîna kuça Mîtropolîtu Îosîf 24 li qûncika Tsîmîskî û li paş jî, Navenda Çandî ya Vellîdîo, dema ku ev xortê penaber yê bê cih û war êdî bûbû xwedî kar li beşa Wêne û Hunerên Pratîk a Akademîya Hunerên beşa zanîngeha Salanîkê.

Ez behsa hevalê xwe yê heskirî, resamê kurd, Serhed, dikim. Ew ê ku bi zanebûn xwest bibe hemwelatîyê Yewnan, ew ê ku ji alîyê sazîyên dewleta tirkî ve hate qewitandin. Ew ê ku di binya bîst salîya xwe de, di sala 1984'an de, derbasî Yewnanîstanê bûbû û wek penaberekî politîkî xwe sipartibû bajarekî mêvanperwer: Salanîka

ku ji xwe herdem warê penaber û nefîyan bû.

Ez hewcedarî bi dayîna van agahdariyên di derheqê kok û nijada, rewşa jîyan û rêya ku Serhad daye ber xwe, dibînim; ji ber ku ez bawer dikim ev yeka han, tesîrek xurt li ser huner û berhemên wî kirîye. Ji alîyekî ve jî, bêyî ku bikeve nav dafika şaxên folklorî yên sivik, têkilîyên xwe bi kanîya hêjayîyên xwe yên destpêkê re xwirt dike.

Ez divê li vir bibêjim ku ji ber têkilîyên me yên piralî, yên însanî, politîkî û hunerî, ez her gav li himberî Serhad xwedî nîyeteke pozîtîf bûm. Ev hizra min her berdewam e. Her wekî ku tê zanîn, ez ne dîrokvan û ne jî rexnegirê hunerê me. Her çi tiştên ku ez li ser wêneyên wî dibêjim, encama van têkilîyên me yên dostanîyê ne. Wek gotinên ji dil, ji alîyê hunermendekî wek wî, ku ew bi xwe jî di nava deryaya pirsgirêkên hunerê a hevdem de dimeşe.

Mijara sereke ya hunera Serhad, ku niha wêne û grafîkên xwe li Navenda çandî ya Beledîya Stavropolis a Salanîkê pêşkêş dike, herwekî li ber çavan e jî, mirov in. Belê rast e, ji nuh ve avakirin, ji nuh ve şîrovekirina li gora estetîk û daxwazên hunermend. Divê bê gotin ku, gava ku Serhad rismê rûyê mirovan çêdike, bêyî ku bilêzîne, war û nijada van mirovan jî derdixe holê. Her wisa jî, dema ku rismê manzereyê çê dike, urf û adeta mirovên li cîh û warên xwe runiştî dertê holê. Ger kêman wêneyên wî bêyî figurên mirovan bin jî, ez di wê bawerîyê de me ku mirov, bi hizra Serhad ya berhemî û politîkî ve hişk girêdayîye. Ji ber vê yekê, her çi hunerê Serhad e, bi hîmê xwe yê exlaqî bi rastîya jîyanê, têkoşerî û dîrokê ve girêdayîye. Her wiha ew, wek şîroveyekî tevahî yê çand û hêjahîyên cuda bi xwe re tîne. Çewa ku bîranîna tevahî ya gelekî wek gelê kurd şidyaye û nayê perçe kirin, di nav sedsalên dûr û dirêj de bi rik, adet û kevneşopên xwe parastîye, stranên gelêrî yên anonîm û qabîliyeten hunerî yên ferdî, di hemû warên îfadekirina hunerî de, çi ferdî, çi gelêrî xwe afirandî ye.

Serhad, wek wêneker û grafîker, xwedîyê armanc û rastîyeke xwerû ye. Di berhemên wî de, raste rast, rikîtiya jîyanê û mirovên ku bi nijada xwe serbilind in, hene. Bi daxwaza xwe, di wext û salên xêrnexwaz de, di kemînê de disekinîn û bêdengîyeke zelal di rûyên hemwelatîyên wî de û di karekterê jiyana wan de tê xwiya kirin. Çawa ku van fazîletên mirovayeti yên kevnare, yên welatî, bi berhemên ji destên wî dertên, bi îfadeya ferdî ya qabîliyeta hunera wî, xwirtir dibe û derbasî me dibe.

Na, Serhad ne wênekarekî muhafizekar e. Li cem wî agahîyên herheqê bazara hunerî a navnetewî ya hevdem kêman nîne. Lêbelê qet nebe ji bo niha, ez bawer dikim ku ew dê hêza xwe ya hunerî biparêze û xwedî bike; da bi qabîliyeta xwe ya

hunerî mil bide xwestinên têkoşerî yê hemwelatîyên xwe yê ji bo welatekî serbixwe. Ji dûr ve be jî, bi hunerê xwe vê têkoşînê teşwîq bike.

Di navbera sal û dema de rê û şopa jiyana neteweyî ya gelekî an bi rastî jî di berhemên çandî de tê neqîşandin, nexwe bêşik Serhad, endamêkî neveqetandî yê hizra tevahî yê gelê kurd e. Bêyî ku qet ew warê ku lê hatîye dinyayê ji bîra bike. Li wir, li bakurê Kurdistanê, li Terwanê ev xortê hêja wek yek ji donzdeh zarokên malbata xwe ya bi bereket, di sala 1964'an de cara pêşîn ronahîya jiyana xwe dît. Li gel war guhertina mecburî û penaberî ku di salên din de hatin serê wî, da ku karibe ji Salanîkê xewnên welatê xwe yê dûr bibîne û têkoşînên zehmet yê hemwelatîyên wî li vir, li Yewnanîstanê dilê wî germ bike.

Rahîma jiyane çîyê ku eslê te ji wê derê ye: Kurdistan.

Ez hesûdîya te dikim Serhad, ku tu xewn û daxwazên xwe bi ser bedena çanda herdu gelan ve girêdidî, wek yewnanan û kurdan.

Ji ber vê yekê, sernivîsa vê rexna xwe pêşkêşî te dikim, ku wek dilopên pak yê jiyane ji gelên dûr yê Rojhilata jor tê. "Êş mirov dide fikrandin, xwedîfikirbûn mirov zana dike, bi zanebûnê mirov dikare tehamula jiyane bike"

Tu van tiştan hemûyî dizanî, tu li ser van bûyî şareza, ji ber ku te ev hemû di canê xwe de hîs kir. □

* *Ji berhema tiyatroya Jhon Patrîk "Heyva Tebaxê"*

** *Kostas Laxas, nivîskar û wêneçêkerê yunanî ye.*

Serhad Bapîr: "Kurd dikarin bi hunerê jiyana xwe ya hisî û ruhî xurttir bikin"

Serhad di sala 1964'an de li Terwanê, li bakurê Kurdistanê hatiye dinyayê. Ew di sala 1984'an de ji welêt koçber dibe û li Yunanistanê bi cih dibe. Li Yunanistanê, di navbera salên 1987-1992'an de, li unîversîteya Arîstoteles beşa resim û hunerên pratîk dixwîne. Serhadê ku niha li Salonîkê mamostetîya resim dike, beşdarî gelek pêşangehan bûye. Pêşangeha wî ya dawî, îsal (1997) li Salonîkê çêbû. Me jî hem bi hinceta pêşangehê, hem jî bi armanca danasîna Serhad û tabloyên wî, pê re sohbet kir û herweha em di dawîya vê hevpeyvînê de kataloga wî diweşînin.

Nûdem: *Te kengî dest bi çêkirina resim kir? Ya ku tu ber bi çîhana resim ve kişand çî bû?*

Serhad: Ji biçûktîya xwe de meyleke min li ser resim hebû. Tê bîra min di 7-8 saliya xwe de, dema ku ez diçûm dibistanê, min ji darsa resimê gelek hez dikir. Li gor xwe min resim çêdikir. Herdu kekên min ên mezin dema ku dibistana navîn û lîsey dixwendin, carcaran resimên baş çêdikirin. Min li wan dinêrî, bala xwe dida wan û ji xwe re resim çêdikir.

Mîna malbateke feqîr, ji bo standina pênuşên rengîn û boyaxan ewqas îmkanên me tune bûn. Çi dikete destê me, me bi wan ji xwe re resim çêdikir. Bavê min çêkirina resim wek tiştêkî beredayî dihesiband, bi me re hêrs dibû û ji me dixwest da em zêdetir bala xwe bidin dersên xwe. Di salên din de êdî min li gor îmkanên xwe zêdetir bi pênuş û bi boyaxên erzan resim çêdikir.

Li Terwanê dor salên 1976-77'an de çend resamên kurd hebûn. Wan digel resamtiyê, tabloyên dikanan jî bi herfên xweşik çêdikirin. Cara pêşîn min li wê derê, ew tabloyên resim dîtin. Ew resimên Yilmaz Güney, resimên gund û gundiyan kurdan bûn.

Dema wek penaber ez derketim derveyî welêt û ez kerim Akademiya Bilind a Hunerên Baş, hêdî bi hêdî, sistematîk û metodîk ez bi resim mijûl bûm.

– *Ji bo te resim çî ye? Çi maneyê dide jiyana te?*

– Mirov dikare bibêje ku, resim wek huner, şîrovekirina jiyane ye. Hunermend bi boyaxan an jî bi hacetên din xwe îfade dike, hisên xwe yên li ser tiştan yan jî bûyeran tîne ziman. Çawa ku helbestvanek; şêrîn û xweşî, nexweşî û xerabî herwisa

Serhad Bapir

dijîtî û rikîtiya jiyane bi gotin û hevokên zimanekî dixwaze bihone û birêse, şrove bike û helbesta xwe derfîne holê; resamek jî vî karê han bi komir, hibir û bi boyaxan çêdike. Wênekêr (resam) li gora xwe, bi realist yan jî ne bi realistî û bi awayekî din wext û dorhêla ku ew bi xwe jî tê de dijî şrove dike. Ev nayê wê maneyê ku hingî ku hunermend bi babetên dervayî van tiştan re jî mijil nabin. Rast e, gelek celebên resaman hene. Dema mirov li dîroka resim û hunerê dinere; mirov bi dehan tevgerên ji hev cûda dibîne. Ev tevger, bi taybetî di sedsal me de, carna xwedî manifestoyên bûne. Wan êkol û tevgerên ha bi awayê ku resim çêdikirin û avadikirin, li bûyerên civakê û dîrokê dinêrin; di nav xwe de têkilî û cûdayetiyên wan hebûn.

Îca ji bo mirov ji resim fêhm bike, divê hinek zanebûna mirov li ser resim û dîroka wê hebe. Lê hezkirina ji resim ne karekî ewqas zehmet e. Kesên ku haya wan ji dîroka hunerê tunene jî, karin bi vî yan jî bi wî awayî hej ji resim bikin, rahijîn tabloyekê û bi dîwarên xwe ve daleqînin. Hunermend bi çêkirina resiman: dixwaze li gor xwe bi awayekî bersiva pirsgirêkên civata xwe û pirsgirêkên ku ew bi xwe jî pê mijûl dibe bide. Ji bo wênekarekî kurd ev tişt hîn girîngtir e. Ji bo wî pirs li gel xwe gihandina xwe ya zanyarî, xwirt û geşkirina jiyana manewî ya netewa wî ye. Wêne wek beşek huner û çandê rolekî di vî warî de dileyize. Jiyana manewî ya gelekî di huner û di kultura wî gelî de tê xwiyakirin. Hunermend wexta wêneyan çê-

dike; hîsên xwe yên li ser tiştan bi zanebûna hunerî dixemilîne û berhem derdixê holê. Ji bo me kurdan resim ne ewqas hunerekî kevn e (ku em berhemên wînda yên kurdên kevnare daynin alîkî). Dîne îslamê rê nedaye çêkirina rismê însanan û herwiha navê pût li berhemên heykeli kiriye. Heykel û resim hatine perçekirin, xerakirin û qedexekirin. Ez dibêjim; minyatûrên ku hene jî, gelên rojhilat çêkirine. Îslamê tenê motifên dîakozmetîk bi pêşve biriye û ev jî zêdetir li mizgeft û medresan de bi kar aniye. Hêvidar im ku zana û ronekbîrên kurd wê karibin; heykel, minyatur û berhemên din, ku bi destên kurdên kevnar hatine çêkirin, yan jî ji aliyê hinekî din jî bo kurdên kevnar hatine çêkirin di nav muze û koleksiyonên dewletan de tespît bikin û derînin ronahiya rojê.

Ku em îro motîv û rengên xalî û xaliçan, mîmariya qesr û avayiyên kurdan û heykelên ku ji bela misilmanan û ji desdirêjiya dewletên dagirker filitîne deynin alîkî; tişteki din jî bav û kalên me jî bo resamê me nema ye. Muzîkvanên kurd dikarin piştî xwe bidin ser deryaya muzîka gelêrî û kevnepopiya kurdî. Ji bo helbestvan û romannîvisên me jî berhemên şairên me yên klasîk hene ku ew dikarin li ser edebiyateke nuh bafirînin. Lê resamê kurd sêwî ne. Ew mecbûr in bêî ku wek gelên Ewropa û yên deverên din piştî xwe bidin berhemên nîşên berê; divê ew bi xwe rêyan li ber xwe vekin û bimeşin.

Mîrov dikare bêje ku pir pir ev 50 sal in ku kurd li gor îmkanên xwe bi resim mijûl dibin. Kurd îro zêdetir hewcedariya wan bi hunerê, herwisa bi resimê heye. Bi riya hunerê karin jiyana xwe ya hîsî û ruhî xwirt bikin û dîsa karin bi riya hunerê, xwe bi gelên dinyayê bidin naskirin û hezkirin. Ji helbestvan û romannîvisêki kurd bi kurdî nivîsîn tê xwestin. Ji bo resameki kurd ne wisa ye. Bi kîjan babeta resim mijûl dibe bila bibe, çî resim dike bila bike, dema ku bêje; "ez resameki kurd im" nasnama xwe eşkere dike. Ji aliyê din de huner hewa û ba dixwaze da nefesê bistîne, serbestiyê dixwaze, divê di nav çarçovên hişk yên îdeolojiyên partiyên kurdan de neyê fetisandin. Kes divê dîrektîfan nede hunermend. Hunermed baştir bi karên xwe dizanin û çî dixwazin dê wê çê bikin. Yek wê resimên realist, yên êş, birîn û berxwedanê çêbike, yê din wê bibe abstrê û yekî din jî dibe bi awayê surealistî resimên xwe çêbike. Xweska resamên me yên navdar hebûna ku hunerhezên dinyayê ew naskiribûna û serê me jî bi berhemên wan bilind bûbûya.

– *Tu dikarî bahsa hunera xwe û metoda çêkirina resmên xwe bikî?*

– Ez bi gelek cûreyên resim re mijûl bûme. Di warê teknîkî de, ez bi boyaxên birûn, aqueralla, komir, hibra çînî û yên din wêneyên xwe çêdikim. Wek tema ez bêtir figurên mirovan, manzereyên sirûştê yên gund û bajarên û tiştên din çêdikim. Herwisa ez grafîkan jî çê dikim. Grafîk wek heykeltiraşî beşekî hunerê tê pejirandin.

din. Rewşa gel li welatê me tesîrek mezin li hunerê min kiriye. Herçiqas têkiliyên wêne û grafîkên min bi realîzmê re hene jî, lê naturalîst in. Bi gotîneke din, neji-bergirtin lê qopîkirina tiştan e, şîrovekirin û ji nuh de avakirina tiştan e.

Ez bawer dikim ku girafîk ji bo kurdan tiştêkî nuh e. Ez grafîkên xwe li ser texte (dar), li ser darê sinayî (yasenî yên din) û li ser lînoliom (senteftîk e) dikolim. Çêkirina wan wisa ye: Pêşî mirov li ser textekî bi pênuşê resmê tiştêkî çêdike, paşê bi hinek karên taybetî, cihên ku divê spî bimînin, dikole, diqewêre an go kûr dike. Resimê ku hatiye çêkirin, êdî wek muhroke bilind tê xwiyakirin. Dûvre bageranekî plastîk ê hişk tîne û bi hibra çapxanê di ser re dibim û tînim. Heta ew cihê bilind baş bihibir bibe. Cihê ku hatiye kûrîkirin, bi hibrê nabe. Paşê mirov xatekê radike (ya baştir kaxiza japonî ku bi dest tê çêkirin) hinekî nerm datîne ser darê bi hibir û bi piştê kevçiyê çayê wê kaxiza ha bêyî bileqîne, hîdî hêdî di dewisîne, heta ku ew hibra ku li ser darê ye, baş derbasî ser kaxizê bibe. Berhemê grafîk ne yê li ser darê, lê ev tiştê ku li ser kaxizê hatiye çankirin e. Grafîk bi çend rengan be divê ewqas dar bîn kolandin û li pey hev li ser eynî kaxizê werin çapîkirin. Girafîker dikare deh- bîst û zêdetir car wê grafîka xwe çap bike. Paşê jî li binê heryekî 1/10 an jî 1/20 an û zêdetir dinivîsîne û îmza xwe diavêjîyê. Grafîk ne mîna resiman e, ji eynî berhemê zêdetir kes dikarin li ba wan hebin. Îca grafîkên bi asît jî bi awakî din tînin çêkirin, van li ser metal (sifir, çînko, tûnç uhw) tînin kolandin. Mirov asîta nîtrîk bi kar tîne û di dawiyê de jî di pîresa destan de tê çapîkirin.

– *Jiyana surgunê çi tesîr li hunera te kiriye?*

– Çawa ku min berê jî got, bi tevahî rewşa welêt tesîr li hunera min kiriye. Ez zêdetir ji bo kurdan resim çêdikim. Ev nayê wê maneyê ku hunerhezên ji gelên din ji hunerên min fam nakin. Huner îroj tiştêkî navneteweyî ye. Lê dîsa jî, ji hunerê her gelî bêhna kultur û dîroka wî geltê û divê jê bê jî. Divê pêşî tiştêkî neteweyî hebe da ku paşê bi yên netewên din re bide û bistîne û bibe navneteweyî. Rast e, di warê resim de jî îro bi riya dezgehên agahdarî haya mirov ji hemû tiştan çêdibe û bivê nevwê tişt li mirov tesîr dikin. Lê em divê ji bîr nekin ku “her dar li ser koka xwe şîn dibe”

Jiyana surgunê jiyaneke kambax e. Xewn û xeyalên min jî li ser Kurdistanê diçin û tînin. Hezîkirin û evîna xwe ya ji bo jin û mîrên serbilind û herwiha nerazîbûna xwe ya ji bo rewşa Kurdistanê ez bi riya resimên xwe tînim ziman.

Rast e, realîzma Kurdistanê di warê resim de jî mirov ber bi resimên realîst û sembolîk de diqşîne. Xweska realîzma xerab ya Kurdistanê were guhertin û êdî resam jî, hunermend û nivîskarên me jî bi her beş û babetên huner û edebiyatê re tenê bi pîvana estetîk û kalîteyê mijûl bibin. □

Kataloga SERHAD BAPÎR

Pêvek

Ji dawiyê de, rûpel 7-30

Kataloga SERHAD BAPÎR

Pêvek

Ji dawiyê de, rûpel 7-30

Γυναίκα σε χωριό που θα καταστραφεί, 1994, ξυλογραφία 36X17,5 εκ.

Jina li nav gundê ku ê were wêrankirin, grafîkê li ser dar, 36X17,5 cm.

Χωρικός 1, 1989, ξυλογραφία 28X21 εκ.

Gundí 1, 1989, grafíkè liser dar 28X21 cm.

Οικογένεια, 1991, έγχρωμη ξυλογραφία 43,5X16,5 εκ.

Malbat, 1991.grafikê rengîn liser dar 43,5X16,5 cm.

Υπερέτης, 1992, έγχρωμο λινόλιουμ 20,5X24,5 εκ.

Χυλάμ, 1992, γραφικέ ρενγίν λισέρ λινόλιουμ 20,5X24,5 cm.

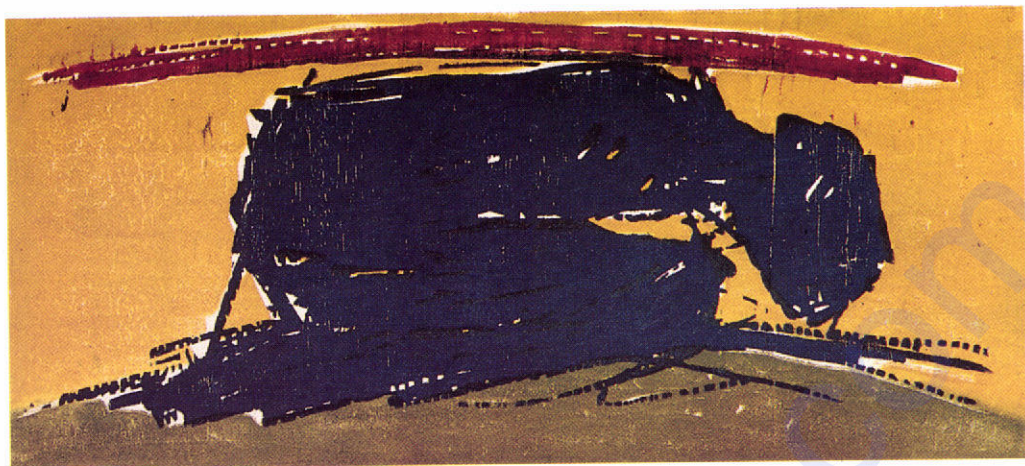
Ταπεινώση 1, 1992, έγχρωμο, λινόλιουμ 28,5X25,5 εκ.

Tapeyî 1, 1992, grafikê rengîn liser lînoîfom 28,5X25,5 cm.

Ταπείνωση 2, 1992, χάραξη σε γιασενίτι 26X30,5 εκ.

Tadeyî 2, 1992, grafîkê liser darê yasenît 26X30,5 cm.

Πάνω: Ταπείνωση 3, 1991, χάραξη σε γιασενίτι 14,5X32,5 εκ.
Li jor: Tadeyî 3, 1991, grafîkê rengîn liser yasenît 14,5X32,5 cm.

Κάτω: Χελέπτσε, 1991, έγχρωμη ξυλογραφία 21X30,5 εκ.
Li jêr: Helebçe, 1991, grafîkê rengîn li ser dar 21X30,5 cm.

Παράπτονο, 1994, χάραξη σε γιασενίτι 31X21 εκ.

Gazind, 1994, grafiké rengîn liser yasenît 31X21 cm.

Επίκληση, 1994, χάραξη σε γιασενίτι 31X21 εκ.

Daxwaz, 1994, grafikê rengîn liser yasenît 31X21 cm.

Η Σοσίβ, 1994, έγχρωμη ξυλογραφία 35X32,5 εκ.

Sosin, 1994, grafikê rengîn liser dar 35X32,5 cm.

Μορφή, 1991, έγχρωμη ξυλογραφία 29X29 εκ.

Suret, 1991, grafikè rengîn liser dar 29X29 cm.

Γυναίκα 1, 1990, έγχρωμη ξυλογραφία 31X19 εκ.

Jin 1, 1990, grafîkê rengîn liser dar 31X19 cm.

Η Σαλίχε, 1989, έγχρωμη ξυλογραφία 25,5X16 εκ.
Salihé, 1989, grafikê rengîn liser dar 25,5X16 cm.

Γερόντισσα, 1994, χάραξη σε γιασενίτι 20X12 εκ.

Jinika pîr, 1994, grafikê rengîn liser yasenît 20X12 cm.

Νίκη, 1994, χάραξη σε γιασενίτι 26X20 εκ.

Serketin, 1994, grafikê rengîn liser yasenît 26X20 cm.

Χωρικός 2, 1989, λινόλιουμ, επιζωγραφισμένο 23X17 εκ.

Gundí 2, 1989, grafikê liser línoliom, 23X17 cm.

Η Ζοζάν και Χεζάλ, 1996, έγχρωμη ξυλογραφία 18X11 εκ.
Zozan û Xezal, 1996, grafîkê rengîn liser dar 18X11 cm.

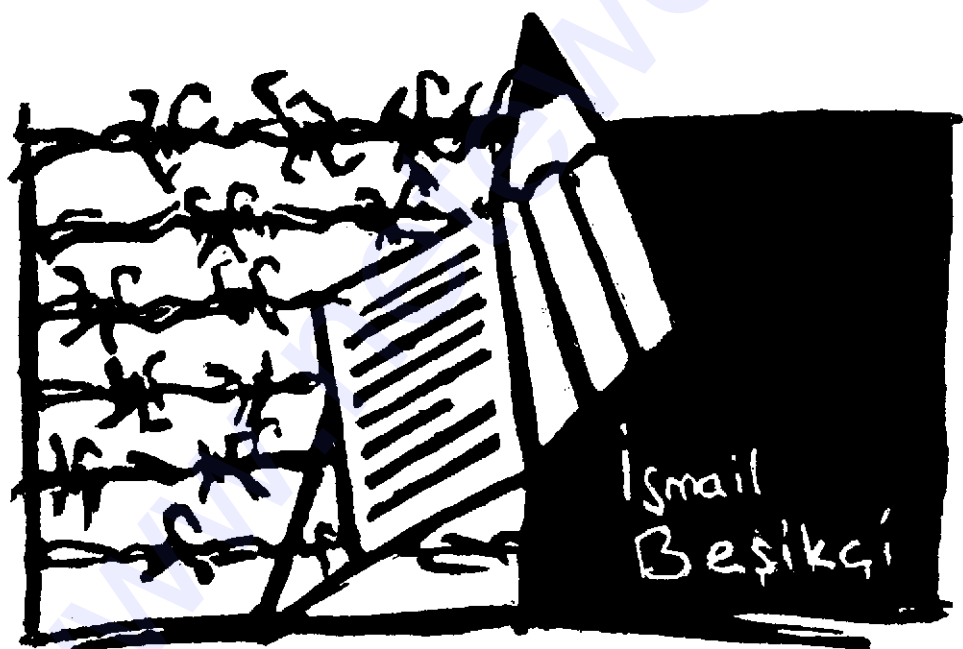
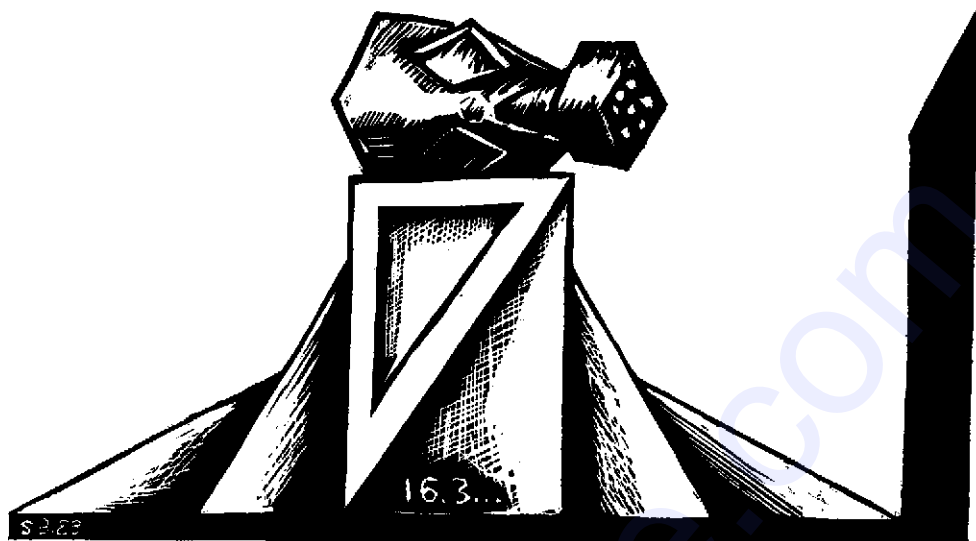
Μάνα και παιδί, 1994, χάραξη σε γιάσενίτι 20X12 εκ.

Dê û zaruk, 1994, grafikê rengîn liser yasenit 20x12 cm.

Κραυγή 1, 1989, λινόλιουμ 30X16,5 εκ.

Hewar 1, 1989, grafikê rengîn li ser lînolîom 30X16,5 cm.

Πάνω: Χελέπτσε, 1989, έγχρωμο λινόλιουμ 12,5X22 εκ.
Li jor: Helebçe, 1989, grafikê rengîn liser lînoîiom 12,5X22 cm.

Κάτω: Ισμαίλ Μπεσίικτσι 1990, λινόλιουμ 14X21 εκ.
Li jêr: İsmail Beşikçi, 1990, grafikê liser lînoîiom 14X21 cm.

Γυναίκα 2, 1991 λινόλιουμ 22,5X17,5 εκ.

Jin 2, 1991, grafikê liser línoliom 22,5X17,5 cm.

Κραυγή 2, 1990, ξυλογραφία 24X16 εκ.

Hewar 2, 1990, grafikê liser dar 24X16 cm.

Γυναίκα 3, 1991, λινόλιουμ, 24X21 εκ.

Jin 3, 1991, kolandina liser linoform 24X21 cm.

Μάνα και παιδιά, 1989, οξυγραφία 18X18 εκ.

Dê û zaruk, 1989, grafiškê bi asît 18X18 cm.

Kovareke nû

kovara hunerî, çandî û siyasî ya kurdên anatoliya navîn

bîrnebûn

Bihar / Havîn 1997

Aksaray Kûrtleri

Tevn/Tesi
Orta Anadolu
Kûrtlerinde halî sanati

Belge
Sefki Aşiretinin
Iskan öyküsü

Orta Anadolu
Alevilerinde,
Kürtçe Ayet ve Beyitler

Edetên Zewac / Dawatê

Yarani / Henek

Horasan Kûrtleri

2

Ji aliye kurdên Anatoliya Navîn kovara Bîrnebûnê wek kovara hunerî, çandî û lêkolînî derdikeve. Hejmara 2'an, bi mijarên balkêş hatîye dagirtin. Ji navnîşanên jêrîn hûn dikarin Bîrnebûnê peyda bikin.

Navnîşan:

Li Almanyayê
Karl str. 2, 35576 WZ
Deutschland
Telefaks: +49 6441-52 615

Li Swêdê

Apec
Box 3318, 163 03 Spånga-Sverige
Telefaks: + 46 8 761 24 90

Ji şivan û gavanan heta mîrê mîran divêt kurd bizanin ku birayên hev in; ji da û babekî çêbûne. Xûna wan yek, namûsa wan yek, teesiba wan yek e, jiyana û mirina wan yek e.

Îhsan Nûrî (Ronahî, 1945)

Kuro eyb e, şerm e, fehîr e. An hînî zimanê xwe bibin, an mebejin em kurd in. Bê ziman kurdîtî ji we re ne tu rûmet e, ji me re rûreşîke giran e.

Celadet Alî Bedir-Xan (Hawar, 1941)

Miletêkî dîl ko zimanê xwe wînda nekiriye, wek girtiyek e ko mifta zindana xwe bi xwe re hilaniye. Zimanê me gelek kevn e, zimanekî dewlemend, spehî û fireh e. Lê em zimanê xwe rind nizanin. Me ew hêj nas nekiriye. Berî her tiştî divêt em hînê zimanê xwe bibin da ko bikarin wî nas bikin û bidin naskirin.

Kamiran Alî Bedir-Xan (Hawar, 1932)